

**TRABZON ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
BEDEN EĞİTİMİ VE SPOR ANABİLİM DALI**

**LİSE ÖĞRENCİLERİNİN ÖFKE KONTROLLERİ, SALDIRGANLIK
EĞİLİMLERİ VE TOLERANS DÜZEYLERİNİN SPORA KATILIM
AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ**

DOKTORA TEZİ

Selma ÇAVDAR

**TRABZON
Kasım, 2018**

TRABZON ÜNİVERSİTESİ
LİSANÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
BEDEN EĞİTİMİ VE SPOR ANABİLİM DALI

LİSE ÖĞRENCİLERİNİN ÖFKE KONTROLLERİ, SALDIRGANLIK
EĞİLİMLERİ VE TOLERANS DÜZEYLERİNİN SPORA KATILIM
AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ

Selma ÇAVDAR

Trabzon Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü'nce Doktora Unvanı
Verilmesi İçin Kabul Edilen Tezdir.

Tezin Danışmanı
Prof. Dr. Arslan KALKAVAN

TRABZON
Kasım, 2018

TÜ Lisanüstü Eğitim Enstitüsü Müdürlüğü'ne

Bu çalışma jürimiz tarafından Beden Eğitimi ve Spor Anabilim Dalında
DOKTORA tezi olarak kabul edilmiştir. 26/11/2018

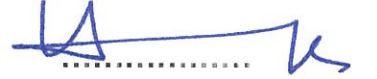
Tez Danışmanı : Prof. Dr. Arslan KALKAVAN

Üye : Prof. Dr. Ali Ahmet DOĞAN

Üye : Prof. Dr. Hikmet YAZICI

Üye : Prof. Dr. Metin YAMAN

Üye : Doç. Dr. Vedat AYAN

Onay

Yukarıdaki imzaların adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylıyorum.

Prof. Dr. Emin AŞIKKUTLU
Enstitü Müdür V.

ETİK İLKE VE KURALLARA UYGUNLUK BEYANNAMESİ

Tezimin içerdiği yenilik ve sonuçları başka bir yerden almadığımı; çalışmamın hazırlık, veri toplama, analiz ve bilgilerin sunumu olmak üzere tüm aşamalardan bilimsel etik ilke ve kurallara uygun davrandığımı, tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada kullanılan her türlü kaynağa eksiksiz atıf yaptığımı ve bu kaynaklara kaynakçada yer verdiğimi, ayrıca bu çalışmanın Trabzon Üniversitesi tarafından kullanılan “bilimsel intihal tespit programıyla” tarandığını ve hiçbir şekilde “intihal içermediğini” beyan ederim. Herhangi bir zamanda aksinin ortaya çıkması durumunda her türlü yasal sonuca razı olduğumu bildiririm.

Selma ÇAVDAR

26 /11 / 2018

ÖN SÖZ

Spor günümüzde sözlük anlamının çok daha fazla ötesine geçerek evrensel bir olgu halini almıştır. Sportif başarılar ülkeler için önemli bir güç göstergesi olarak kabul edilmekte kişiler arasında bir çeşit üstünlük anlamına gelmektedir. Gelir kaynağı olarak da sporun içinde yer alınabilmesi aşırı derecede kazanma ve başarılı olma arzusunun da körüklenmektedir. Kaybedilen her oyun ya da müsabaka toplum tarafından da kişisel bir başarısızlık olarak kabul edilmektedir ve çeşitli sözlü ya da fiili provakasyonlara neden olabilmektedir. Bu durum sporcuların aşırı stres ve kaygı yaşamalarına, süreci doğru yönetemediklerinde psikolojik olarak problem yaşamalarına ve yaşadıkları yoğun stresin yerini öfke duygusuna bırakmasına neden olmaktadır. Kazanma hırısı, maddi getirisi ve sosyal statü kaygısı nedeniyle toleranssızlık ve saldırgan davranışlar sıklıkla ortaya çıkmaktadır. Sporda saldırganlık tüm dünyanın ortak bir problemidir. Öyleki bu sorun birçok yeni alan ve meslek oluşmasına neden olmuştur. Spor bilimcilerin yanı sıra spor psikologları, spor mentorları sporcuların öfke, agresiflik gibi duygularını kontrol edebilmeleri adına birçok çalışmalar ve yönlendirmeler yapmaktadırlar. İnsanın yapısında doğal olarak var olan öfke duygusunun kontrollü bir şekilde yaşanması, saldırganlık davranışlarının azalması ve karşısındaki kişiyi engelleyecek, zarar verecek güce sahip olmasına rağmen rahatsız olduğu davranışa göz yumma anlamına gelen toleransın daha çok tercih edilmesi için ülkemizde de çalışmalar yapılmaktadır. Okullarda, kulüplerde sporcuların ve öğrencilerin saldırgan davranışlarının nedenleri araştırılmaktadır. Bu çalışmada bu amaç doğrultusunda toplumda önemli bir grubu oluşturan ergenlik dönemini temsil eden lise öğrencilerinin öfke, saldırganlık ve tolerans duygularını ne düzeyde yaşadıklarını belirlemek amacıyla yapılmıştır. Psikolojik açıdan sağlıklı ergenlerin yetişmesi toplumun, ülkenin geleceği için çok ümit vericidir.

Çalışmanın her aşamasında bilgi, tecrübe ve desteğini esirgemeyen tez danışmanım Prof.Dr. Arslan KALKAVAN'a ve değerli katkıları ile çalışmamın daha iyi şekillenmesinde yardımcı olan tez izleme komitesindeki değerli hocalarım Prof. Dr. Hikmet YAZICI ve Doç. Dr. Vedat AYAN' a ve veri toplama aşamasında bana yardımcı olan okul idarecilerine, beden eğitimi öğretmenlerine ve öğrencilere ayrıca teşekkür ederim.

Anlayışı ve desteğiyle çalışmamı kolaylaştıran Karadeniz Teknik Üniversitesi Beden Eğitimi ve Spor Yüksek Okulu akademik ve idari personeline ve doktora eğitimim boyunca bursuyla beni destekleyen TÜBİTAK'a teşekkür ederim.

Hayatımın her aşamasında, her zorlukta yanımda olan aileme, yönlendirmeleriyle akademik hayatımın başlangıcına vesile olan ve bütün bu süreçte desteğiyle her zaman yanımda olan eşim Gürkan ÇAVDAR'a ve her şeyin anlamı canım oğlum Kıvanç ÇAVDAR' a sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

Selma ÇAVDAR

İÇİNDEKİLER

ÖN SÖZ.....	IV
İÇİNDEKİLER.....	VI
ÖZET	IX
ABSTRACT	X
TABLolar LİSTESİ	XI
GRAFİKLER LİSTESİ	XIII
KISALTMALAR LİSTESİ.....	XIV
1. GİRİŞ	1
1. 1. Araştırmanın Amacı.....	3
1. 2. Araştırmanın Gerekçesi ve Önemi.....	5
1. 3. Araştırmanın Sınırlılıkları	5
1. 4. Araştırmanın Varsayımları	5
1. 5. Tanımlar	6
2. LİTERATÜR TARAMASI.....	7
2. 1. Araştırmanın Kuramsal Çerçevesi	7
2. 1. 1. Öfke.....	7
2. 1. 1. 1. Sağlıklı Öfke ve Sağlıksız Öfke	8
2. 1. 1. 2. Öfkenin Boyutları.....	8
2. 1. 1. 3. Öfkenin Türleri.....	9
2. 1. 1. 3. 1. Durumluk Öfke	9
2. 1. 1. 3. 2. Sürekli Öfke.....	9
2. 1. 1. 4. Öfkenin Nedenleri.....	10
2. 1. 1. 5. Gelişim Dönemleri Açısından ve Sosyalleşme Süreci Açısından Öfke	10
2. 1. 1. 6. Kuramsal Açından Öfke	11
2. 1. 1. 6. 1. Psikanalitik Kuram.....	11
2. 1. 1. 6. 2. Davranışçı Kuram.....	12
2. 1. 1. 6. 3. Bilişsel Davranışçı Kuram.....	12
2. 1. 1. 6. 4. Gestalt Kuramı	12

2. 1. 1. 6. 5. Birey Merkezli Yaklaşım	12
2. 1. 1. 6. 6. Varoluşcu-İnsancıl Yaklaşım	13
2. 1. 1. 7. Öfkenin İşlevleri.....	13
2. 1. 1. 8. Öfke İfade Tarzları (Biçimleri).....	13
2. 1. 1. 8. 1. Öfkeyi İçte Tutma	14
2. 1. 1. 8. 2. Öfkeyi Dışta Tutma.....	14
2. 1. 1. 8. 3. Öfkenin Kontrol Edilmesi	14
2. 1. 1. 9. Öfke ve Diğer duygular.....	15
2. 1. 1. 10. Spor ve Öfke	16
2. 1. 2. Saldırganlık.....	17
2. 1. 2. 1. Saldırganlığın Çeşitleri	18
2. 1. 2. 2. Saldırganlığın Nedenleri.....	21
2. 1. 2. 3. Saldırganlıkla İlgili Kuram ve Yaklaşımlar	25
2. 1. 2. 3. 1. Biyolojik Temelli Kuramlar	25
2. 1. 2. 3. 2. Psikanalitik Kuram.....	26
2. 1. 2. 3. 3. Etiyolojik Kuram	27
2. 1. 2. 3. 4. Engellenme-Saldırganlık Kuramı.....	28
2. 1. 2. 3. 5. Sosyal Öğrenme Kuramı	30
2. 1. 2. 3. 6. Davranışçı Kuram.....	32
2. 1. 2. 3. 7. Bilişsel Kuram	33
2. 1. 2. 4. Spor ve Saldırganlık	34
2. 1. 3. Tolerans.....	37
2. 2. 3. 1. Tolerans Nedenleri	41
2. 2. 3. 2. Tolerans ve Spor	42
2. 2. Literatür Taramasının Sonucu	43
2. 2. 1. Yurt Dışında Yapılan Çalışmalar	43
2. 2. 2. Yurt İçinde Yapılan Çalışmalar.....	50
3. YÖNTEM	65
3. 1. Araştırma modeli	65
3. 2. Araştırma Grubu.....	65
3. 2. 1. Cinsiyet.....	65
3. 2. 2. Sınıf ve Okul Türü.....	66
3. 2. 3. Spor Dalı ve Aile Gelir Durumu	66
3. 2. 4. Anne ve Baba Eğitim Durumu	67
3. 3. Verilerin Toplanması	67
3. 3. 1. Veri Toplama Araçları	67

3. 3. 1. 1. Kişisel Bilgi Formu.....	68
3. 3. 1. 2. Saldırganlık Ölçeği	68
3. 3. 1. 3. Sürekli Öfke ve Öfke İfade Tarz Ölçeği	68
3. 3. 1. 4. Tolerans Ölçeği	69
3. 3. 2. Veri Toplama Süreci	70
3. 3. 3. Verilerin Analizi	70
4. BULGULAR.....	71
4. 1. Saldırganlık Puanlarının Dağılımı ve test sonuçları	71
4. 1. 2. Saldırganlık ile Cinsiyet, Sınıf, Okul Türü, Spor Dalı, Aile Gelir Durumu, Anne-Baba Eğitim Durumu Arasındaki Ölçümler ile İlgili Bulgular.....	71
4. 2. Sürekli Öfke ve Öfke Kontrol Puanlarının Dağılımı	78
4. 2. 1. Öfke ile Cinsiyet, Sınıf, Okul türü, Spor Dalı, Aile Gelir Durumu, Anne ve Baba Eğitim Durumu ve Arasındaki Ölçümler ile İlgili Bulgular	79
4. 3. Tolerans Puanlarının Dağılımı	85
4. 3. 1. Tolerans ile Cinsiyet, Sınıf, Okul Türü, Spor Dalı, Aile Gelir Durumu, Anne ve Baba Eğitim Durumu ve Arasındaki Ölçümler ile İlgili Bulgular	86
4. 4. Saldırganlık ve Sürekli Öfke ve Öfke Tarzı Arasındaki İlişki ile İlgili Bulgular	88
5. TARTIŞMA	90
6. SONUÇLAR ve ÖNERİLER	102
6. 1. Sonuçlar	102
6. 2. Öneriler	103
6. 2. 1. Araştırma Sonuçlarına Dayalı Öneriler	103
6. 2. 2. İleride Yapılabilecek Çalışmalara Yönelik Öneriler	104
7. KAYNAKLAR	105
8. EKLER	135
9. ÖZGEÇMİŞ ve İLETİŞİM BİLGİLERİ	145

ÖZET

Lise Öğrencilerinin Öfke Kontrolleri, Saldırganlık Eğilimleri ve Tolerans Düzeylerinin Spora Katılım Açısından Değerlendirilmesi

Araştırmanın amacı, lise öğrencilerinin Öfke Kontrolleri, Saldırganlık Eğilimleri ve Tolerans Düzeylerinin belirlenmesi ve aralarındaki ilişkinin incelenmesidir. Nicel araştırma yaklaşımı çerçevesinde gerçekleştirilen çalışmada örneklem grubunu Trabzon İlinde merkez ve merkeze bağlı ilçelerde öğrenim gören 842 öğrenci oluşturmaktadır. Veri toplama aracı olarak Sürekli Öfke ve Öfke İfade Tarz Ölçeği, Saldırganlık Ölçeği, Tolerans Ölçeği ve kişisel bilgi formu kullanılmıştır. Verilerin çözümlenmesinde istatistik analiz olarak t-test, ANOVA, Tukey çoklu karşılaştırma ve Pearson Korelasyon testi kullanılmıştır. Analiz sonuçlarına göre saldırganlık ölçeğinin Fiziksel Saldırganlık (FS) boyutunda, cinsiyet, okul türü, spor dalı, aile gelir durumu ve baba eğitim durumu değişkenleri; Sözel Saldırganlık (SS) boyutunda, okul türü, spor dalı, aile gelir durumu değişkenleri; Öfke (ÖAB) boyutunda, okul türü, spor dalı, aile gelir durumu değişkenleri; Düşmanlık (DAB) boyutunda, okul türü, aile gelir durumu, baba eğitim durumu değişkenleri; Dolaylı Saldırganlık (DS) boyutunda, okul türü ve aile gelir durumu değişkenleri arasında anlamlı farklılık tespit edilmiştir. Sürekli öfke ve öfke ifade tarz ölçeğinin Sürekli Öfke (SÖ) boyutunda, okul türü ve aile gelir durumu değişkenleri; Dışa Öfke (DÖ) ve İçte Öfke (İÖ) boyutunda cinsiyet ve okul türü değişkenleri; Öfke Kontrol (ÖK) boyutunda, cinsiyet, okul türü ve aile gelir durumu değişkenleri arasında anlamlı farklılık olduğu ve öfke ve saldırganlık arasında yüksek düzeyde, pozitif ve anlamlı ilişki olduğu tespit edilmiştir. Tolerans ile cinsiyet, aile gelir durumu ve baba eğitim durumu değişkenleri arasında anlamlı farklılık tespit edilmiştir. Araştırma sonucunda spora katılımın öğrencilerin fiziksel saldırganlık ve sözel saldırganlık düzeyleri üzerinde negatif etkisi olduğu görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Lise, Öfke, Saldırganlık, Spor, Tolerans.

ABSTRACT

Assessment of High School Student's Anger Control, Agressive Tendencies and Tolerance Levels in Terms of Participating in Sport

The objective of the research is to delve into the high school students' anger managements, aggressive tendencies and tolerance levels and to determine relationships among them. In this research which is conducted within the framework of quantitative research approach, the sample of the study is consisted of 842 (N=311 Female, N=511 Male) students of high school in the city-center and districts of Trabzon. So as to collect the input, personal information form, the Trait Anger and State Anger Scales, Aggression Scale and Tolerance Scale were used by the researcher. For the analysis of data phase of the research, t-test, analysis of variance (ANOVA), Tukey's multiple comparison test and Pearson's correlation test were used as statistical methods. The study showed that according to the conclusion of the analysis of the aggressiveness scale there is a meaningful difference among the changeables as gender, school type, sport, family revenue status and father education status in the PA (physical aggression) dimension; the variables as type of school, type of sport, family income status in VA (verbal aggression) and A (anger) dimensions; the variables as type of school, family revenue status, father education status in H (hostility) dimension; the variables as school type and family income status in DS (indirect aggression) dimension. It was also detected that there is a significant difference among the changeables as gender, type of school and family income status in the scale of trait anger and anger scale in the TA (trait anger) dimension of the Trait Anger and State Anger scales; the variable as type of school and family income in AO (anger-out) and AI (anger-in) dimensions; the variables as gender, type of school and family income status in CA (control of anger) dimension; just the variable family income and there is a high level of positive and significant connection among anger and aggression. It was also found that there is a significant difference among the variables as tolerance, gender, family income status and father's educational background. As an outcome of the study, it was marked that participation in sports was negative effective on students' level of physical and verbal aggression.

Keywords: Aggression, Anger, High School, Sport, Tolerance.

TABLolar LİSTESİ

<u>Tablo No</u>	<u>Tablo Adı</u>	<u>Sayfa No</u>
1.	Saldırganlık Ölçeği Puanlarının Dağılımlı.....	71
2.	Saldırganlık Ölçeği Puanlarının Cinsiyete Göre t-Testi Sonuçları.....	72
3.	Saldırganlık Ölçeği Puanlarının Sınıf Değişkenine Göre Anova Sonuçları.....	72
4.	Saldırganlık Ölçeği Puanlarının Okul Türü Değişkenine Göre Anova Sonuçları.....	74
5.	Saldırganlık Ölçeği Puanlarının Spor Dalına Göre Dağılımlı.....	75
6.	Saldırganlık Ölçeği Puanlarının Aile Gelir Durumu Değişkenine Göre.....	76
7.	Saldırganlık Ölçeği Puanlarının Anne Eğitim Durumu Değişkenine Göre Anova Sonuçları.....	77
8.	Saldırganlık Ölçeği Puanlarının Baba Eğitim Durumu Değişkenine Göre Anova Sonuçları.....	78
9.	Öfke Puanları ile İlgili Betimsel İstatistikler.....	79
10.	Öfke İfade Tarz Ölçeği Puanlarının Cinsiyet Değişkenine Göre t-testi Sonuçları.....	79
11.	Öfke İfade Tarz Ölçeği Puanlarının Sınıf Değişkenine Anova Sonuçları.....	80
12.	Öfke İfade Tarz Ölçeği Puanlarının Okul Türü Değişkenine Göre Anova Sonuçları.....	81
13.	Öfke İfade Tarz Ölçeği Puanlarının Spor Dalı Değişkenine Göre Anova Sonuçları.....	82
14.	Öfke İfade Tarz Ölçeği Puanlarının Aile Gelir Durumu Değişkenine Göre Anova Sonuçları Dağılımlı.....	83
15.	ÖİTÖ Puanlarının Anne Eğitim Durumu Değişkenine Göre Anova Sonuçları.....	84
16.	Öfke İfade Tarz Ölçeği Puanlarının Baba Eğitim Durumu Değişkenine Göre Anova Sonuçları.....	85
17.	Tolerans Puanları ile İlgili Betimsel İstatistikler.....	85

18.	Tolerans Ölçeği Puanlarının Cinsiyet Değişkenine Göre t-testi Sonuçları.....	86
19.	Tolerans Ölçeği Puanlarının Sınıf Değişkenine Göre Dağılımı	86
20.	Tolerans Ölçeği Puanlarının Okul Türü Değişkenine Göre Anova Sonuçları.....	87
21.	Tolerans Ölçeği Puanlarının Spor Dalı Değişkenine Göre Dağılımı	87
22.	Tolerans Ölçeği Puanlarının Aile Gelir Durumu Değişkenine Göre Dağılımı.....	87
23.	Tolerans Ölçeği Puanlarının Anne Eğitim Durumuna Göre Anova Sonuçları.....	88
24.	Tolerans Ölçeği Puanlarının Baba Eğitim Durumuna Göre Anova Sonuçları.....	88
25.	Saldırganlık Ölçeği, Öfke İfade Tarz Ölçeği ve Tolerans Ölçeği Arasındaki Korelasyon Sonuçları	89

GRAFİKLER LİSTESİ

<u>Grafik No</u>	<u>Grafik Adı</u>	<u>Sayfa No</u>
1.	Cinsiyete Göre Genel Dağılım.....	65
2.	Sınıf ve Okul Türüne Göre Genel Dağılım.....	66
3.	Spor Dalı ve Aile Gelir Durumuna Göre Genel Dağılım	67
4.	Anne ve Baba Eğitim Durumuna Göre Genel Dağılım.....	67

KISALTMALAR LİSTESİ

Anova	: Varyans Analizi
DAB	: Düşmalık Alt Boyutu
DÖ	: Dışta Öfke
DS	: Dolaylı Saldırganlık
FS	: Fiziksel Saldırganlık
İÖ	: İçe Öfke
ÖAB	: Öfke Alt Boyutu
ÖİTÖ	: Öfke İfade Tarz Ölçeği
ÖK	: Öfke Kontrol
SÖ	: Sürekli Öfke
SS	: Sözel Saldırganlık
TÖ	: Tolerans Ölçeği

1. GİRİŞ

Psikolojide aşırı saldırganlık, hem fiziksel hem de psikolojik olarak, kendine, başkalarına ya da çevredeki objelere zarar vermek olarak tanımlanır. Bu sosyal etkileşim türü, diğer kişilere fiziksel ya da mental olarak zarar verme anlamına gelir. Sosyal psikologlar saldırganlık davranışını diğer bir kişiye zarar verme amacı olarak tanımlar (Baran ve Richarson, 1994). Bir davranışın saldırganlık olup olmadığına karar vermek için, olayı gerçekleştiren kişinin amacının, niyetinin ne olduğunu belirlemek zorundayız. Niyetin seviyesi, saldırganlık davranışının altında yatan sebebin duygusal mı, dürtüsel saldırganlık mı ya da zihinsel saldırganlık olup olmadığını ayırt etmemizi sağlar (Fatma, Khan, Husain, 2017).

Diğer bireylere karşı saldırgan olma durumu, bazı koşullar altında, insani yapımızın temel bir parçasıdır. Bu yüzden saldırganlık hem bireysel yaşamımızın hem de genlerimizin hayatta kalmasına yardım eder, insan olmak agresifliği de gerektirir. Şartlar gerektirdiğinde eğer bizi tehdit eden bir durum hissedersen hemen hemen hepimiz saldırgan oluruz. Karşısındaki insana, canlıya ya da herhangi bir nesneye yapılmış olan davranışın, sonuç olarak bir yaralanmaya, ağrı veya fiziksel bir probleme sebep olmaması o davranışın saldırganlık olarak değerlendirilmesine engel değildir. Burada belirleyici husus; kişinin karşısındakine zararlı olma niyeti taşımasıdır. Saldırganlık, doğrudan ya da dolaylı, açık bir şekilde ve ya belli edilmeden, ani bir tepki olarak ya da çok uzun süreli planlar sonucunda, fiziksel bir tepki ve ya psikolojik baskı ile ortaya çıkabilen bir davranıştır (Kartal ve Bilgin, 2009). İnsan yaşamını pek çok yönden etkileyebilen saldırganlık çoğunlukla öfke ile birlikte görülür, ancak aslında öfke, saldırganlığın belirtisi ya da öncüsü değildir ve saldırganlığın ortaya çıkması için de öfkenin yaşanması da gerekmemektedir. Buna rağmen öfke saldırgan davranışlar için önemli bir harekete geçiricidir. Özellikle de kışkırtıcıların yoğun olduğu durumlarda öfke kişinin kendisini kontrol etmesini engelleyen bir duygu olmaktadır (Taylor, Novaco, Gillmer ve Tharne, 2002).

Yaşamın her alanında var olan saldırganlık, sporun, sportif etkinliklerin içerisinde de yoğun olarak yer almakta ve zaman zaman korkutucu boyutlara ulaşabilmektedir. Bu sebeple spor dünyasının en güncel ve önemli konularından biri; sporcuların kişisel yaşamlarında olduğu kadar, spor içinde de sergiledikleri öfke ve saldırganlık davranışlarıdır. Öyleki; spor içerisindeki öfke ve saldırganlığı anlamak spor bilimciler için bir hedef olarak belirlenmiştir (Maxwell ve Visek, 2009). Öfke duygusu ve saldırganlıkla ilgili birbirinden farklı bir çok tanım ve metodolojinin olması (Kerr, 2008; Kirker,

Tenenbaum ve Mattson, 2000; Maxwell ve Moores, 2008; Sacks vd., 2003; Stephens, 1998; Tenenbaum, Stewart, Singer ve Duda, 1997; Tenenbaum vd., 2000;) saldırganlıkla ilgili yapılan çalışmalarında farklılıklar göstermesine neden olmaktadır. Spordaki saldırganlığın nedenlerini belirlemek için saldırganlığın bir çok etkenle ilişkisi araştırılmaktadır: öfke, agresiflik, saldırganlığın yasal ve kabul edilebilir sınırı, spor türü, cinsiyet ve başarı seviyesi bunlardan birkaçıdır (Bredemeier vd.,1987; Harrell, 1980; Kirker vd., 2000; Ryan, Williams ve Wimer, 1990; Stephens ve Bredemeier,1996; Silva, 1983; Visek ve Watson, 2005). Sporcuların öfkeyi sosyalleşme sürecinin bir parçası olarak görmelerinin yanı sıra ilgilendikleri spor dalında; taktik geliştirmek, motivasyonlarını artırmak, farkındalıklarını ve odaklanma güçlerini artırmak, performanslarını geliştirmek ve yarışmaları kazanmak için de kullandıklarını birçok spor psikoloğu ve spor adamı kabul etmiştir (Rains,1980).

Spordaki amaca yönelik her hareket, eylemin güdüsü, sevk ve idaresi ve onun sonucunu belirleyen ruhi yaşantılarla sıkı bir ilişki içerisinde (Baumann,1994). Sporcuların başarı ve uyumu açısından kişilik özelliklerinin etkisi yadsınamaz. Üzülmeye, sevinme gibi doğal bir duygu olan öfke de kişiliğin en önemli bileşenlerindedir ve sporcu kişiliği açısından oldukça önemlidir. Sporcuların ilgilendikleri spor dalında başarılı olma isteği, kendini ispatlama arzusu, oyun içerisinde kendisine göre hem rakipleri hem de oyunu yönetenler tarafından haksızlığa uğradığını düşünmesi öfkelerini kontrol etmelerini engellemektedir. Müsabaka içerisinde benzer birçok neden sporcu tarafından kışkırtıcı olarak kabul edilerek çeşitli tepkiler göstermesine neden olmaktadır. Spor dalına özgü kurallar çerçevesinde belirli bir engellenme söz konusudur ve bu sporcular tarafından karşılıklı olarak beklenir. Kuralların ihlal edildiği noktadan itibaren gerçek saldırgan davranışa geçiş gerçekleşir. Davranışın saldırganlık olarak değerlendirilebilmesi için; kabul gören kuralların dışına çıkılarak; rakibe karşı kasıtlı olarak zarar verme amacı taşınması gerekir (Baumann, 1994).

Saldırganlığı etkileyen öfke duygusunun biçimlenmesinde ve yaşanmasında rolü olan bir etken de tolerans düzeyidir. Spinoza toleranssızlığı kişinin doğuşuyla başlayan ve yaşam içerisinde yaşanan endişe, sevinç, umut gibi duygularla ortaya çıkan bir durum olarak tanımlar. İnsanların değer yargılarını, kendisine veya diğer insanlara karşı davranışlarını ulaştırmak için mücadele verdiği amaçlarının tehlikeye düştüğünü hissettiğinde veya kısıtlamalar yaşadığında değiştirir (Rosental, 2003).

Tolerans, sahip olunan gücün kullanılmasından kaçınmak demektir. Buradaki kaçınma insanın rahatsız olduğu bir durum sebebiyle içinde yaşandığı sıkıntıya rağmen bu duruma tahammül etmesi ve katlanmasını ifade etmektedir (Yürüşen, 1993). Birey içsel olarak gönüllü olmasa da başka nedenlerden dolayı zorunlu bir katlanma durumu

içerisindedir (Gürsoy, 1999). Sportif müsabakalarda veya sportif etkinliklerde de zorunlu katlanma durumunu gerektiren birçok neden vardır. Oyunun getirdiği kurallar, toplum tarafından empoze edilen kabul gören ya da sert bir şekilde reddedilen davranışlar ve hareketler sporcuyla bir anlamda toleranslı olmaya zorlamaktadır. Tahammül ve katlanma gerektiren durumda; tolerans gösterdiğini kabul etmemiz için kaçınan ve kendini tutan tarafın güçlü olması gerekmektedir (Forst, 2004). Çok doğal bir duygu olarak insan doğasında var olan öfke duygusunun kontrol edilebilmesi, sahip olunan güce rağmen kişisel ya da çevresel nedenlerden dolayı toleranslı davranılabilmesi spor dünyasının en büyük sorunlarından biri olan sporda saldırganlığın azalmasına en azından kabul edilebilir bir seviyelere çekilmesinde etkili olabileceği düşünülmektedir. Öfke ve saldırganlık duygularını kontrol edebilen, kendisine ve çevresine karşı daha toleranslı olan bireylerin yetişmesinde eğitimin yeri ve önemi yadsınamaz. Bu nedenle ortaöğretim kurumlarında öğrenim gören öğrencilerin, genç nesilin öfke, saldırganlık ve tolerans düzeylerinin ve sporun bu davranışlara etkisinin araştırılmasının alana katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

1. 1. Araştırmanın Amacı

Araştırmanın amacı; spora katılımın lise öğrencilerinin Öfke Kontrolleri, Saldırganlık Eğilimleri ve Tolerans Düzeyleri üzerindeki etkisinin belirlenen değişkenlere göre incelenmesidir.

1. Spora katılım lise öğrencilerinin öfke kontrol seviyeleri ne düzeyde etkilemektedir?
 - a. Lise öğrencilerinin öfke kontrolleri cinsiyet değişkeni açısından anlamlı farklılaşmakta mıdır?
 - b. Lise öğrencilerinin öfke kontrolleri sınıf değişkeni açısından anlamlı farklılaşmakta mıdır?
 - c. Lise öğrencilerinin öfke kontrolleri okul türü açısından anlamlı farklılaşmakta mıdır?
 - d. Lise öğrencilerinin öfke kontrolleri spor dalı açısından anlamlı farklılaşmakta mıdır?
 - e. Lise öğrencilerinin öfke kontrolleri aile gelir düzeyi açısından anlamlı farklılaşmakta mıdır?
 - f. Lise öğrencilerinin öfke kontrolleri annenin eğitimi açısından anlamlı farklılaşmakta mıdır?
 - g. Lise öğrencilerinin öfke kontrolleri babanın eğitimi açısından anlamlı farklılaşmakta mıdır?

2. Spora katılım lise öğrencilerinin saldırganlık eğilimlerini ne düzeyde etkilemektedir?

- a. Lise öğrencilerinin saldırganlık eğilimleri cinsiyet değişkeni açısından anlamlı farklılaşmakta mıdır?
 - b. Lise öğrencilerinin saldırganlık eğilimleri sınıf değişkeni açısından anlamlı farklılaşmakta mıdır?
 - c. Lise öğrencilerinin saldırganlık eğilimleri okul türü değişkeni açısından anlamlı farklılaşmakta mıdır?
 - d. Lise öğrencilerinin saldırganlık eğilimleri spor dalı değişkeni açısından anlamlı farklılaşmakta mıdır?
 - e. Lise öğrencilerinin saldırganlık eğilimleri aile gelir düzeyi değişkeni açısından anlamlı farklılaşmakta mıdır?
 - f. Lise öğrencilerinin saldırganlık eğilimleri annenin eğitimi açısından anlamlı farklılaşmakta mıdır?
 - g. Lise öğrencilerinin saldırganlık eğilimleri babanın eğitimi açısından anlamlı farklılaşmakta mıdır?
3. Spora katılım lise öğrencilerinin toleranslarını ne düzeyde etkilemektedir?
- a. Lise öğrencilerinin tolerans düzeyleri cinsiyet değişkeni açısından anlamlı farklılaşmakta mıdır?
 - b. Lise öğrencilerinin tolerans düzeyleri sınıf değişkeni açısından anlamlı farklılaşmakta mıdır?
 - c. Lise öğrencilerinin tolerans düzeyleri okul türü değişkeni açısından anlamlı farklılaşmakta mıdır?
 - d. Lise öğrencilerinin tolerans düzeyleri spor dalı değişkeni açısından anlamlı farklılaşmakta mıdır?
 - e. Lise öğrencilerinin tolerans düzeyleri aile gelir düzeyi değişkeni açısından anlamlı farklılaşmakta mıdır?
 - f. Lise öğrencilerinin tolerans düzeyleri annenin eğitimi açısından anlamlı farklılaşmakta mıdır?
 - g. Lise öğrencilerinin tolerans düzeyleri babanın eğitimi açısından anlamlı farklılaşmakta mıdır?
4. Lise öğrencilerin tolerans düzeyleri, saldırganlık eğilimlerinin anlamlı bir yordayıcısı mıdır?
5. Lise öğrencilerinin öfke kontrol seviyeleri ile saldırganlık eğilimleri arasındaki ilişki anlamlı mıdır?
6. Lise öğrencilerinin öfke kontrol seviyeleri ile tolerans düzeyleri arasındaki ilişki anlamlı mıdır?

1. 2. Araştırmanın Gerekçesi ve Önemi

Sporun, gerek fiziksel gerekse ruhsal yönden insan hayatına getirdiği faydalar herkes tarafından bilinen ve kabul gören bir gerçektir. Kas sisteminin çalışması, akli yetilerin ve algıların açık olması ve karar verme aşamasının kısa sürede gerçekleşmesi sportif etkinliklerin gerekliliklerindedir. Bu özelliklerin kullanılması sporun hem ruhsal hem de fiziksel özelliklerinin varlığına işaret eder. Spor; sevinmeyi, adaletli olmayı, paylaşmayı, rekabeti, kural tanımayı, kabullenmeyi, özel istek ve arzulara toplumsal normlara göre şekil vermeyi, farklı ortamlarda uyumlu olmayı, sorumluluk almayı kapsayan bir kavramdır (Doğan, 2004).

Spora olan ilginin artmasıyla birlikte, sporcuların performans düzeylerini, kişilik özelliklerini, sporcu seçimini bilimsel olarak daha iyi ve yakından incelemeyi kaçınılmaz hale getirmiştir. Spor psikolojisi bu gereksinimleri gidermek için geliştirilmiştir. Temel olarak spor hem bireysel hem de toplumsal bir etkinliktir ve bu nedenle sporcuların da bedensel-ruhsal-toplumsal yönden incelenmesi zorunlu bir hal almıştır. İnsan doğasında doğuştan var olan öfke duygusu, kontrol edilemediğinde saldırganlığa dönüşmekte ve kişiye ya da herhangi bir nesneye zarar verme davranışı ile sonuçlanmaktadır. Performans sporları, bu duyguların en yoğun olarak ortaya çıktığı alanlardan biridir. Sportif öğelerin tümünde bedensel ve ruhsal mükemmelliğe kavuşmak, eğlenmek olduğu kadar sosyal barış ve kaynaşma da vardır (Tuncay, 2016). Spor etik değerler korunursa bir anlam taşır. Tolerans kavramı da sporun içinde var olması gereken çok önemli unsurlardan biridir. Bu anlamda sporun öfke kontrolü, saldırganlık ve tolerans üzerindeki etkisinin bilinmesi anlamında çalışmamızın önemli olduğu düşünülmektedir. Tolerans düzeyi, öfke kontrolünün saldırganlık üzerinde etkili olduğu sporun da bu üç alana da olumlu yönde katkısı olduğu düşünüldüğü için spor yapan ve yapmayan lise öğrencileri üzerinde inceleme yapılmıştır.

1. 3. Araştırmanın Sınırlılıkları

1. 2015-2016 eğitim öğretim yılı
2. Trabzon'un merkez ve ilçelerinde öğrenim gören lise öğrencileri
3. Konu ile ilgili ulaşılabilen kaynaklardan elde edilen veriler ile sınırlandırılmıştır.

1. 4. Araştırmanın Varsayımları

1. Katılımcıların anket sorularını doğru bir şekilde anladıkları
2. Öğrencilerin ilgi ve samimiyetleri

3. Anket sorularına verilen cevapların katılımcıların gerçek görüşlerini yansıttığı araştırmanın varsayımlarıdır.

1. 5. Tanımlar

Spor: Elit düzeyde yapıldığında fizyolojik, psikolojik ve teknik özellikleri gerekli kılan, çeşitli branşlarda somutlaşmış, rekabet içeren ve kesin kurallar çerçevesinde gerçekleştirilen bir etkinliktir (Aracı, 2001).

Spor Psikolojisi: Spor psikolojisi, kişinin spor yaparken sergilediği davranışları inceleyen, fiziksel aktivite, egzersiz, bireysel ve takım performanslarında sportif performansı etkileyen psikolojik/zihinsel faktörleri anlamaya çalışan bir çalışma alanıdır (Geranto, 2011).

Öfke: Kişinin bir tehlikeyle ya da engellenmişlikle karşılaştığında, yaşadığı çaresizlik, güçsüzlük, yetersizlik duygularının yarattığı kaygıdan ve bunaltıdan kurtulmak amacıyla hoşnutsuzluk, kızgınlık ve şiddete kadar değişebilen bir tepkidir (Doğan, Güler, Kelleci, 2001).

Öfke kontrolü: Kişinin karşısındakilerle olan ilişkilerinde öfkesini ne derecede kontrol ettiği veya sakinleşme eğiliminin ne seviyede olduğunu gösteren bir durum, bireysel tepkilerle öfkeyi ifade eden kontrol deneyimleridir (Starnes ve Peters, 2004).

Saldırganlık: Karşısındakine üstün gelmek, onu yönetmek; bir işi bozmak, boşa çıkarmak için düşmanca, incitici, hırpalayıcı, acı/ağrı verici amaçlar taşıyan davranış biçimidir. (Tiryaki, 2000).

Tolerans: Tasvip etmediğimiz, hoşlanmadığımız halde bir şeye, olaya fikre katlanma durumunda kalma, tahammül gösterme anlamına gelir (Tuncay, 2016).

2. LİTERATÜR TARAMASI

Bu bölümde araştırma konusu ve belirlenen değişkenlerle ilgili kavramların açıklanması ve tanıtılmasına ayrıca konu ve değişkenlerle ilgili yapılmış çalışmalara yer verilmiştir.

2. 1. Araştırmanın Kuramsal Çerçevesi

2. 1. 1. Öfke

İnsanlar, kendileri için problem yaratacak, sürekli karışıklığa sebep olacak durumlarla karşılaştıklarında öfkelenme eşikleri çok düşüktür (Edmonson ve Conger, 1996). Öfkenin şiddet ve saldırganlık davranışlarının tetikleyicisi olduğu konusunda çok yaygın bir inanış vardır. Tabii ki bütün şiddet olaylarının tek kaynağı ve sorumlusu yüksek derecede öfke uyarılması hali değil, fakat birçoğunun sebebi öfkedir. (Berkowitz, 1986, Novaco,1997).

Spielberger (1999) öfkeyi psikobiyolojik bir duygu durumu ya da hafif kızgınlık, otonom sinir sisteminin eşlik ettiği kızgınlık, hiddet gibi duygulardan kaynaklanan bir durum olarak tanımlar. İnsanların tüm duygularını en çok etkileyen duygu öfkedir (Scherer ve Wallbott, 1994), kişinin karşısındaki bir insanı ya da nesneyi, onu rahatsız edecek bir olayın kaynağı olarak algıladığında ona karşı duyulan uyarılma durumu olarak da tanımlanabilir (Novaco, 1998). Genellikle negatif bir durum olarak düşünülmesine rağmen öfkenin olumlu sonuçları da mevcuttur (Novaco, 1976). İnsan bir problemle karşılaştığında öfkeyi problemin çözümü için motivasyon aracı olarak kullanırsa bu öfkenin olumlu yönünü ortaya çıkarır, ki burada niyet çözüm odaklı olmaktır. Ancak, belirlenen hedefteki niyet kötü ise öfkenin olumlu, yapıcı özelliği tamamen sona erer (Bowlby, 1973).

Pozitif özelliklere sahip olduğu düşünülmesine rağmen öfke, psikolojik kaynakların harekete geçirilmesindeki rolü ile ilişkili olarak; tahammül, benlik saygısını koruma ve olumsuz düşünceleri iletmek konusunda en yıkıcı ve olumsuz duygulardan biri olarak kabul edilir (Taylor ve Novaco, 2005). Bu durum öfkeli kişilerin kendilerine ya da başkalarına zarar verme potansiyeli ile ilişkilidir (Conger, Edmandson, Teacher ve Smolin, 2003).

Hayal kırıklıklarına, gerçekleşmeyen arzulara ve olumsuzlukla sonuçlanan durumlara karşı tepki olarak gösterilen bir duygudur öfke. İnsanın doğasında var olan tüm duygularda olduğu gibi, öfke de doğal ve kontrollü olduğu müddetçe iletişimi güçlendirebilen bir duygudur (Soykan, 2003). Bunun yanı sıra, engellenme, mahrumiyet,

şiddetle karşılaşma gibi durumlarda, bu olumsuzlukların kaynaklarına karşı yoğun olarak hissedilen ve saldırganlığa dönüşebilen de bir duygudur (Budak, 2000).

Fiziksel, zihinsel ve psikolojik kavramların iç içe olduğu bir kavramdır (Sharkin,1988). İnsanlardaki olağan duygulardan biri olan öfke, kısıtlanma ve tehdit gibi durumlara verilen bir saldırganlık tepkisidir. Sukhodolsky, Kassinove ve Gorman (2004) öfkeyi; rahatsız hissetmekten hiddetlenmeye kadar değişen duygusal deneyimleri içeren bir duygu olarak tanımlamaktadır.

2. 1. 1. 1. Sağlıklı Öfke ve Sağlıksız Öfke

Öfke ile ilgili yapılan tanımlardan da anlaşılacağı gibi öfke temel duygulardan biridir. Öfkenin sağlıklı ya da sağlıksız olarak nitelendirilebilmesi bireyin niyetine bağlıdır. Eğer öfke, sorunun giderilmesi ve çözüm bulunması için katkı sağlıyorsa öfkenin faydalı yönünü ortaya çıkarır. Öfke kontrol altına alındığında olumlu sonuçlanabilirken, kontrolsüz hareket edildiğinde yeni problemler ortaya çıkarır ve sağlıksız öfke olarak adlandırılan saldırganlıkla sonuçlanabilir. Sözel ya da fiziksel olarak kendisini gösteren saldırganlık davranışı, öfkenin dışı vurumu olarak ifade edilmektedir (Balkaya ve Şahin, 2003).

2. 1. 1. 2. Öfkenin Boyutları

Araştırmacılar öfkeyi fizyolojik, bilişsel ve davranışsal olmak üzere üç boyutta incelemişlerdir (Özer, 2005). Öfkenin fizyolojik boyutuna bakıldığında öfke anında yaşanan hormonal, sinirsel bağışlıklara paralel olarak vücutta da değişikliklerin meydana geldiği görülür. Hipotalamusun uyarılmasıyla öfkeli davranışı yaratacak olan süreç başlar. Öfkenin dışarıya yansıtılması ile birlikte beden, öfke anından önceki fiziksel ve duygusal yapısına geri döner. Ancak bedeninin aşırı uyarılmışlık eşliğinde kalması durumunda fiziksel rahatsızlıklar meydana gelebilir (Yılmaz, 2004).

Öfkenin bilişsel boyutunda ise daha öznel çıkarımlar vardır. Olay sırasında zihinde yapılan yorumlama sırasında sözlü ya da fiziksel herhangi bir uyarın duygusal ya da fizyolojik bütünlüğe zarar verici, aşağılayıcı, mahrumiyete sebep verici olarak nitelendirildiğinde öfke duygusunun tepkiye dönüşmesine neden olabilmektedir (Yöndem ve Bıçak, 2008).

Kişinin karşı karşıya kaldığı sorunlardan uzaklaşmak ve rahat etmek amacıyla kullandığı bir yöntem olarak öfkenin davranışsal boyutundan bahsedilmektedir. Öfke nedeniyle ortaya çıkan davranışlar kişinin yaşadığı öfke yoğunluğuna, olayları algılama ve değerlendirme şekillerine göre farklılık gösterir. Yapısal özelliklere bağlı olarak kimileri öfkesini bastırmayı tercih ederken kimileri de net bir şekilde ifade ederler. Öfkeyi bastırma,

öfkeye sebep olan duruma ya da kişiye karşı olumlu ya da olumsuz davranışlarda bulunma, öfke anında en çok gözlenen davranış biçileridir (Yıldız, 2008). Bireyin gösterdiği tepki büyük oranda bulunduğu durumun ve çevrenin izlerini taşır (Özmen, 2006). Öfke pek çok değişkenle iç içedir ve birçok bireysel ve sosyal sorunun habercisidir (Deffenbacher, 1999).

2. 1. 1. 3. Öfkenin Türleri

Spielberger (1985) öfkeyi yoğunluğu hafif huzursuzluktan şiddete kadar değişen duygusal durum olarak tanımlamakta ve öfke duygusunu “süreklilik” ve “durumsallık” öfke olarak ikiye ayırmıştır.

2. 1. 1. 3. 1. Durumluk Öfke

Spielberger'e göre durumsal öfke, belirlenen hedefe ulaşmak için sergilenen davranışın engellenmesi ve haksızlığa uğranıldığı duygusu uyandığında, hiddetlenme, gergin olma, sinirlenme duygularının yoğun olarak görüldüğü bir durumdur. Durumsal öfke birdenbire ortaya çıkan, ancak araştırıldığında haklı gerekçeleri olan bir öfke türüdür. Bir öfke şekli olarak isimlendirilen durumsal öfke, yaşanan hayal kırıklığının üzüntünün, kısıtlanma ve yaralanmanın bir sonucudur (Lulofs ve Chan, 2000'den akt., Gündoğdu, 2009, s. 63). Bu öfke tarzında kişi öfkesini kabul ederse kontrol altına alması çok daha kolay olur, ancak öfkesini kontrol edemez ve yenik düşerek saldırgan hareketler sergilerse öfke boşaltımı gerçekleştikten sonra utanma hissi yaşayabilir (Aksu, 2015).

2. 1. 1. 3. 2. Sürekli Öfke

Durumsal öfkenin yaşanma sıklığını belirtir. Sürekli öfke, psikolojik, davranışsal, fizyolojik rahatsızlıklarla birlikte bireysel farklılıklar değişkeninin anahtarı olarak görülür. Sürekli öfkesi yüksek olan bireylerin öfkelerini daha az yapıcı ve fonksiyonel şekilde ifade etmelerini ve öfkenin bastırılmasına ya da saldırgan bir şekilde dışa vurmasına neden olmaktadır (Spielberger, Jacobs, Russell ve Crane, 1983'den akt., İmamoğlu, 2003, s. 27). Sürekli öfke, öfke duygusunun çok çabuk ortaya çıktığı ve insanların öfkelenmeye çok yatkın olduğu bir öfke biçimidir (Baltaş ve Baltaş, 2008). Sürekli öfke duygusunu yaşayan bir insan öfkeli olduğunu kabul etmez ve öfkeli olmadıklarını iddia ederler. Bu insanlar öfkeyi davranışlarına yön veren bir hayat biçimi olarak özümsemişlerdir. Sürekli öfkesi yüksek olan insanlar, öfke kontrolleri olmadığı için karşısındakini kırmaya ve incitmeye meyillidirler (Tarhan, 2008'den akt., Sezan, 2016, s. 11).

2. 1. 1. 4. Öfkenin Nedenleri

Öfke duygusunun yaşanmasının birçok nedeni vardır. Sosyal ve bilişsel unsurların yanı sıra durumsal faktörlerde öfkenin ortaya çıkmasında çok etkili rol oynar. Öfkeyi oluşturan en önemli faktörlerin başında engelleme gelir. Türk Dil Kurumu'na (TDK, 2018) göre engelleme; istek gereksinim ve bir davranışın belli bir sonuca ulaşmasının önlenmesidir. Cüceloğlu (1991) engellenmenin, bireyin ulaşmak istediği bir hedefe varması veya herhangi bir ihtiyacının karşılanmasına imkân verilmediği durumlarda görülen olumsuz bir duygu olduğunu söyler.

Öfke tepkilerinin nedeni her zaman engellemeler değildir. Engellenmenin kasıtlı olarak yapılmadığı düşünülür ve durum böyle algılanırsa birey daha az öfkelenir (Berkowitz, 1990). Ulaşılmak istenen hedef birey için ne kadar önemli ise öfke tepkisinin şiddeti de o kadar yüksek olacaktır. Hedefe ulaşma isteği çok şiddetli değilse birey daha az engellenme hissi yaşayacak ve daha az öfkeleneyecektir (Averill, 1983).

Kasıtlı olarak olmasa bile hoş olmayan bir duruma maruz kalınması, insani değerlere ve şahsiyete saygısızlık yapılması, toplumsal kabul gören kuralların hiçe sayılması, ahlaksızlık ve kötülük içeren davranışlar da bireyde öfke duygusunun yaşanmasına neden olmaktadır (Averill, 1983'den akt., İmamoğlu, 2003, s. 31). Öfke duygusu düşünce yapısından da etkilenmektedir. Birey olayları kişiliğini zedeleyecek bir durum olarak algıladığında öfke duygusunu şiddetli bir şekilde yaşar (Özer, 1994).

Günlük yaşamımızda karşılaştığımız, trafik, sıra bekleme yüksek ses, soğuk gibi problemler, mesleki anlamda doyuma ulaşamama, ekonomik problemler gibi durumlarda öfke duygusunu oluşturan etmenler arasında yer alır (Baltaş ve Baltaş, 1993).

Bireyin en iyiyi gerçekleştirme arzusu, aile ve iş hayatında onaylanma ve kabul edilme ihtiyacının aşırı derecede strese ve akabinde de altına girmesine neden olurken beraberinde de öfke duygusunun yoğunluğuna neden olduğu görülmüştür (Hogg ve Deffenbacher, 1986).

2. 1. 1. 5. Gelişim Dönemleri Açısından ve Sosyalleşme Süreci Açısından Öfke

Öfke duygusunun doğuştan ve evrensel olduğu kabul edilmektedir. Ancak, öfkeyi ortaya çıkaran şartlar ve öfke ifade biçimleri, bireyin içerisinde bulunduğu gelişim dönemi ve öğrenmeler, yaşla birlikte ve sosyalleşme süreci içerisinde de farklılık göstermektedir (Aydın, 1997).

Yenidoğanların sadece genel uyarılmaları ayırt edebildikleri, 3 ay civarında ek olarak acı ve haz duygularını, 3-6 ay civarında acı, korku ve öfke duygularını, 12 ay civarında ise

hazı ayrımlaştırdıkları yapılan gözlemler sonucunda ortaya çıkmıştır (Munn, Norman, Fernald ve Fernald, 1969). Bebeklerde görülen öfkenin en büyük nedeni engellemedir. 3 yaşa kadar yetişkinlerin uyguladıkları günlük rutinler öfke tepkileri oluştururken, 3 yaştan sonra devreye sosyal çevre de girer (Aydın, 1997).

Çocuğun sosyalleşmesi ile birlikte öfke duyguları da sosyalleşmektedir. Her kültürün kendine özgü, kendi sosyal yaşamına uygun olarak belirlenen öfke ifade biçimleri şekillenmektedir (Averill, 1983). Çocukların duygularını ifade etme şeklinde en belirleyici rol aileye aittir, ailenin gösterdiği öfke tepkileri çocuklar üzerinde oldukça etkilidir. Çocuk büyüme ile birlikte girdiği sosyalleşme sürecinde öfkesini toplum tarafından kabul edilen şekilde kontrol altına almayı ve ne zaman, kime ve nasıl ifade edeceğini öğrenmektedir (Lemerise, 1993).

Ergenlik dönemi duyguların en yoğun ve karmaşık olarak yaşandığı dönemdir. Ergen bu dönemde, yaşadığı duygu yoğunluğuna ek olarak belirgin fizyolojik değişiklikler de yaşamaktadır. Kimlik kazanma çabası ergeni aileden uzaklaştırmakta ve sosyal çevreye daha da yaklaştırmaktadır. Bu dönemde birey benliğine, kimlik kazanma çabasına tehdit olacağı her olaya ve herkese öfkelenebilir. Öfke tepkileri genellikle sözel ifadeler şeklinde olur. Öfke içe atılırsa ergen kendini suçlamaya ve eleştirmeye başlar, başarısız olma korkusu gelişebilir. Öfkenin dışa yansıtılması, saldırgan davranışla ortaya konması durumunda ise toplumsal uyarı ve yaptırımlarla karşılaşabilir (Kulaksızoğlu, 1988).

2. 1. 1. 6. Kuramsal Açıdan Öfke

Araştırmacılar her bireyin doğasında var olan ve yaşamları sürecinde muhakkak deneyimledikleri öfke duygusunun üzerinde önemle durmuş ve öfkeyi farklı kuramlar üzerinden incelemişlerdir.

2. 1. 1. 6. 1. Psikanalitik Kuram

Psikanalitik kuramın temsilcisi olan Freud, öfkeyi içgüdü olarak tanımlamaktadır (Özer, 1994). Kuramcılar, bilinçdışıdaki fikirlerin öfkeyi ortaya çıkardığını savunmaktadırlar. Bu kurama göre kişi, öfkeye hayatında yapıcı bir şekilde yer vermek ve öfkeyi kontrol altına almak istiyorsa öncelikle bu duruma neden olan düşünceleri anlamalıdır. Bilinçdışımıza attığımız öfke, sebepleri anlaşılmazsa kişide duygusal sorunlar meydana gelebilir (Balkaya, 2001). Öfke içten gelen güçlü bir duygudur ve dışarı yansıtılması bir nevi katarsis çeşitidir (Dykeman, 1995; Lulofs ve Chan, 2000; Mayne ve Ambrose, 1999'dan akt., Gündoğdu, 2009, s. 65).

2. 1. 1. 6. 2. Davranışçı Kuram

Bu kuram, öfke ve saldırganlığın öğrenilmiş davranışlar olduğunu savunur. Engellenme karşısında sergilenen saldırganlık davranışı çevre ile etkileşim sonucu oluşmuştur. Bu tarz davranışların önceden karşılaşılmış ve desteklenmiş olması muhtemeldir (Akdeniz, 2007; Şahin, 2005; Yılmaz, 2004).

2. 1. 1. 6. 3. Bilişsel Davranışçı Kuram

Bir olay karşısındaki bakış açısı ve inanılan gerçekler öfkeye neden olmaktadır (Şahin, 2004). Aslında öfkelendiren olaylar değildir, kişi inandığı doğrular ve olaylara yüklediği manalar sonucunda öfkelenmektedir (Erözkan, 2006). Öfkenin oluşmasında bireyin algısının etkisi çok büyüktür (Ford, 1991). Bilişsel davranışçı görüş, bireyin olumsuz inançlarının, iç çatışmalarının ve beklentilerinin bir sonucu olarak öfke duygusunun meydana geldiğini belirtmiştir (Yavuzer ve Karataş, 2013).

Öfkenin bilişsel boyutunda, olumsuz duygular ve saldırgan tavırların yansıdığı görülmektedir. Davranışsal boyutu ise, öfkenin oluşumuna neden olan olaylara karşı verilen tepki biçimidir (Smith ve Furlong, 1998). Uyarılar tek başına öfkenin nedeni değildir, uyarıcının nasıl algılandığı ve ne anlam ifade ettiği önemlidir (Beck, 1979).

2. 1. 1. 6. 4. Gestalt Kuramı

Kızgınlık, öfke, hiddet, acı ve ifade edilmeyen, içe atılan gücenme gibi duyguların ve insan davranışlarında büyük etkisi olan bitirilmemiş işlerin geçmişte bırakılmayarak günümüze taşınmasıyla ilgilidir. Tam anlamıyla bilinçli bir şekilde yaşanamayan bu olaylar günlük yaşamı, kendisi ve çevresiyle olan ilişkilerini olumsuz şekilde etkiler, etkili iletişim kurmasına engel olur (Corey, 2005' ten akt., Gündoğdu, 2009, s. 66). Kişiler açıklayamadıkları duygularıyla yüzleşip, bu duyguların üstesinden gelene kadar bitmeyen işler ve olumsuz duygular varlıklarını sürdürürler (Karadal, 2009).

2. 1. 1. 6. 5. Birey Merkezli Yaklaşım

Öfkenin bireyin hayatında bir işlevi olduğunu ve bu işlevin ne olduğunun bilinmesi ve ne derecede yer aldığına anlaşılabilmesi önemlidir. Bu yaklaşım çeşitine göre, öfke kaynaklı tepkiler özgüven duygusunun kaybolmasına neden olan yaralayıcı olayların sonucunda oluşmaktadır.

2. 1. 1. 6. 6. Varoluşcu-İnsancıl Yaklaşım

Kişi kendisi ile ilgili yapılan eleştirileri reddetmesiyle birlikte yaşadığı öfkeyi etrafındakilere yüklemeye çalışır. Oysa Perls, insanların farklı kişilere yaşattıkları öfkenin de dahil olduğu bütün hisleri sahiplenmeleri gerektiğini savunur. Kişi başkasına ait olduğuna inandığı öfkenin aslında kendisine ait olduğunu kabullendiğinde rahatlar (Geçtan, 1988).

2. 1. 1. 7. Öfkenin İşlevleri

İnsanların sahip olduğu birçok doğal duygudan herhangi biri olan öfke, kontrol edilip doğru bir şekilde ifade edilebilirse son derece yapıcı olabilir ve bireyler arasındaki iletişimi olumlu yönde etkileyen bir işlev halini alabilir (Soykan, 2003). Öfke kişiyi yıkmayan aksine güçlendiren güçlü bir duygudur (Öz, 2008). Öfkenin birey üzerindeki en büyük görevi zorlu durumlarla yüzleşmesi gerektiğinde kendini savunacak birtakım mesajlar iletme imkânı sağlamasıdır (Yılmaz, 2004).

İnsanoğlunun sahip olduğu tüm duyguların bireyin hedefine ulaşması bakımından işlevleri vardır. Öfke de her bireyin muhakkak yaşamak zorunda kaldığı duygulardan biridir. Öfke duygusunun genel olarak negatif olaylar sonucunda ortaya çıkması ve negatif tutumlu olması, negatif bir duygu olarak değerlendirilmesine sebep olmaktadır (Bedel, 2011). Aslında öfke duygusu her zaman negatif olarak gösterilmez. Kendisini rahatsız eden bir durum karşısında kimi kişiler dolaylı olarak saldırgan davranışlar sergilerken kimi bireyler ise öfke duygusunu içine atarak kendilerini geri çekerler. Öfke duygusu karşısındaki bireye ya da nesneye zarar verecek boyutlara ulaştığında olumlu özelliği ortadan kalkmış demektir. Öfkenin olumsuz yönünü yansıtan en çok saldırgan davranışlardır (Türker, 2010). Doğru bir şekilde değerlendirildiğinde öfke, kişiye hayatında olumlu değişiklikler gerçekleştirmesi için yardım eden, kişiyi kendisiyle barışık kılan ve benliğini fark etmesine yarayan olumlu bir güçtür (Tuna, 2012). Kişiye doğru gitmeyen bir şeyler olduğunu göstermek ve karşılanması gereken ihtiyaçları olduğunu belirtmek için bir işaret özelliği taşır (Bayrı, 2007).

2. 1. 1. 8. Öfke İfade Tarzları (Biçimleri)

Her birey yaşamı boyunca deneyimlemek zorunda kaldığı öfke duygusunu, sosyalleşme sürecinde elde ettiği kazanımlarla birlikte düşünce yapısına, benliğine yaşadığı durumlara göre ifade etme tarzı geliştirmiştir. Spilberger bu ifade biçimlerini; içe öfke, dışa öfke ve kontrol edilebilen öfke olarak sınıflanmıştır.

2. 1. 1. 8. 1. Öfkeyi İçte Tutma

Öfkeyi içte tutma, öfke yaratan duygu ve düşünceleri bastırma eğilimidir (Bridewell ve Change, 1997; Spielberg, 1983). Bazen bu duygu, kişinin yaşam boyunca bilincine ulaşamayacak kadar bastırılır. Öfke duygusunun yaşanmasına sebep olan kişi sevdiğimiz ve kaybetmekten korktuğumuz biri ise öfke duygusunun bastırılma olasılığı daha yüksektir (Geçtan, 1993).

Birey öfkeyi içine attığında, baskıladığında ya da sorumlu olarak kendisini gördüğünde öfke duygusu işlevsel olma özelliğini yitirir. Öfkeyi içine atanlar, tepkilerini iletişim kurmama, surat asma, küsme şeklinde gösterebilir ve karşısındaki kişinin bu tepkilerden öfkeli olduklarını anlamalarını isteyebilirler (Westermayer, 2001'den akt., Zorlu, 2017, s. 30). Uzun süre bastırılan öfke zamanla psikolojik ya da fiziksel sorunlara dönüşebilir. Yaşanan olumsuz duygu yoğunluğu bireyin kendi hayatına son vermesine bile sebep olabilir (Goulston ve Goldberg, 2003; Türker, 2010).

Bireyin öfkesini içine atıp kontrol etmesi o an için yapıcı bir durum olabilir ancak gerçek sorundan kaçıldığı unutulmamalıdır (Sala, 1997). Bastırılmış öfkenin en yaygın ifade şekli pasif saldırganlıktır. Öfke duygusu pasif olarak yaşanır ve öfke gizlenir. Öfkeli birey kendini kullanılmış hisseder ancak bunu paylaşmak yerine öfkesini içine atmayı tercih eder (Martin ve Watson, 1997'den akt., İmamoğlu, 2003, s. 40).

2. 1. 1. 8. 2. Öfkeyi Dışta Tutma

Öfkenin bastırılmayarak sözlü ya da davranış olarak dışarıya yansıtılmasıdır. Öfkenin neden olduğu stresten kurtulmak adına öfkesini dışarı yansıtılması bireyin lehine bir davranıştır. Saldırgan davranışlarla öfkeyi dışarı vurma, istenen bir davranış şekli olmasa da en çok kullanılan ve en kolay öfke ifade etme biçimidir. Bireyin herhangi bir olumsuzluk ve engel karşısında benliğini korumak için saldırgan davranışlar sergilediği savunulmaktadır (Westen, 1996). Fiziksel olarak karşısındaki kişiye tepki verdiği ve güvenliğini tehdit edecek boyutlara ulaştığında dışa yönelttiği öfkesi saldırganlık halini alır. Bireyler kendilerini saldırgan davranışlarla ifade etmeye çalıştıkları sürece aile ve sosyal çevrelerinde iletişim problemleri yaşamakla beraber telafisi olmayan sorunlarla da karşılaşabilirler (Campbell, 2004).

2. 1. 1. 8. 3. Öfkenin Kontrol Edilmesi

Öfke kontrolü, öfke duygusunun yaşanmasına neden olan uyarlardan kaynaklanan stresle baş edebilmektir. Bu ifade şeklinde bireyler, öfke ifade şekillerini ve olaya karşı verdikleri tepkilerini kontrol ederler (Starnes ve Peters, 2004). Spielberg

(1991) ise, öfke kontrolünü; öfke duygusunun negatif bir şekilde ifade edilmesine engel olma ve öfke duygusuna neden olan kişi, olay ya da herhangi bir uyarana karşı sakin kalabilmeyi becerebilme yeteneği olarak tanımlar. Öfke duygusunu kontrol etmek öfkenin iç atılması ya da tepki verilmemesi değil aksine bireyin karşılaştığı probleme karşı daha sakin ve mantıklı yaklaşması ve öfke duygusu ve onun neden olduğu stres gibi olumsuz duygularla baş etmeyi sağlayan etkili iletişim yollarını kapsar (Martin ve Watson, 1997). Öfkenin içe atılıp bastırılmasının hastalıklara kadar giden olumsuz sonuçları, öfkenin saldırganlıkla birlikte dışa vurulmasının kişilere ya da herhangi bir nesneye verdiği zararlara bakıldığında öfke duygusunun en sağlıklı ifade şeklinin öfke kontrol edilmesi ile gerçekleşebileceği söylenebilir.

2. 1. 1. 9. Öfke ve Diğer duygular

İnsanlara onları rahatsız eden bir durum karşısında kendilerini nasıl hissettikleri sorulduğunda, öfke ile birlikte diğer negatif duygulardan da bahsederler. Öfke genel olarak diğer negatif duygularla birlikte görülür, ancak bazıları ile daha yakından ilişkilidir (Berkowitz, 1993'ten akt., Danışık, 2005, s. 18). Spielberger ve diğerleri (1983) öfke, düşmanlık ve saldırganlık duygularını birlikte ele almışlardır.

Saldırganlık davranışının gerçekleşme nedeni her zaman öfke kaynaklı olmasa da genellikle saldırgan ifade tarzının öfke ile birlikte gerçekleştiği kabul edilmektedir. Yani saldırganlık, öfkenin altında yatan temel dürtü olarak görülmektedir (Averill, 1983). Saldırganlık ve öfke genellikle birbiriyle bağlantılı olarak değerlendirilmektedir ancak iki kavram anlam olarak farklıdır. Geen (1990) saldırganlığın ortaya çıkmasında rol oynayan değişkenin öfke olduğunu belirtmektedir. Izard (1991) ise, saldırganlığı öfkenin bir sonucu olarak değerlendirmekte, ancak her saldırgan davranışın altında yatan nedenin öfke olmadığını da kabul etmektedir (akt., İmamoğlu, 2003, s. 36). Yalnızca öfke duygusu saldırgan davranış sergilemek için motive edici değildir, diğer faktörlerde saldırganlık için motive edici olabilmektedir. Aşırı derecede saldırgan olan bireylerin aynı oranda öfkeli olmaları gerekmez, çünkü saldırgan davranış sergilerken öfke duyguları olmayabilir (Berkowitz, 1993).

Saldırgan davranışlar için en motive edici duygu öfke olmasına rağmen, her saldırgan davranışın içinde öfke olmak zorunda değildir (Sharkin, 1993). Öfke sıkıntı, hiddet, üzüntü, gücenme, kızgınlık, üzüntü ve huzursuzluk duyguları ile yakından ilişkilidir. Bu duyguların hepsi aynı duygu sınıflamasına girer ve hepsi öfkeyi işaret eder, ancak sinirlilik daha çok öfkeye eşlik eden bir duygudur (Berkowitz, 1990).

Bireyin öfkesini kontrol edemeyip, uygun şekilde ifade edemediğinde yaşadığı duygular hiddet ve gücenme duygularıdır. Gücenme duygusunda öfke bastırılarak içte tutulurken, hiddet daha yoğun ve yıkıcı saldırganlık tepkilerine neden olur (Köknel, 1985).

Öfke duygusu ile ilişkili olan bir diğer duygu da düşmanlıktır. Düşmanlık içe dönük öfke ile ilişkili değil aksine çok anlamlı ve güçlü bir şekilde dışa dönük öfke ile ilişkilidir ve diğerlerine karşı olan olumsuz duyguları yansıtır (Bridewell ve Change, 1997). Üzüntü ve depresyonda öfkeye eşlik eden duygu durumlarından. Öfkenin içe atılarak bastırılması depresyona neden olabilmektedir. Öfkesini içine atan birey hoşuna gitmeyen bir olay ya da durumla ilgili duygularını ve düşüncelerini ifade etmez ve inkâr eğilimine girer (Clay, Anderson ve Dixon, 1993). Üzüntüye neden olan olayların aynı zamanda öfke duygusunun yaşanmasına da neden olduğu kabul edilmektedir. Birey engellenmelere ve haksızlığa uğradığını düşündüğünde öfkelenir ve yaşadığı durumu değerlendirmeye çalışırken üzüntü yaşar (Berkowitz, 1990). Üzüntü, depresyon gibi duyguların düşmanlık ve öfke duygusuna neden olduğu, depresif bireylerin de öfke ve düşmanlık duygularını daha çok sergiledikleri çalışmalarla ortaya koyulmuştur (Biaggio ve Godwin, 1984; Clay, Anderson ve Dixon, 1993; Cramer ve Colledge, 1991; Özer, 1994).

Öfkenin eşlik ettiği diğer duygular utanç ve suçluluktur. Utanç duygusuna neden olan objeler bireyin benliğiyle ilişkilidir, suçluluk duygusunda ise, kaygılanmaya neden olan objeler tamamen dış kaynaklıdır ve sorun ya da hata düzeltilmeye çalışılır. Suçluluk duygusu zaten tek başına bir öfke nedeni olmakla beraber, bu duyguyla birlikte girilen düzeltme çabasının bir engellemeyle karşılaşması da öfke duygusunun yaşanmasına sebep olur (Lutwak, Panish, Ferrari ve Lazzino, 2001).

Öfkeye eşlik eden diğer bir duyguda yas duygusudur. Bireyin sevdiği birinin ardından tuttuğu yas, aslında o kişiye olan öfkesinin içe yansıtılmasıdır. Ölen kişinin sevgisinden yoksun kalma korkusu öfke yaratır (Geçtan, 1995).

2. 1. 1. 10. Spor ve Öfke

Sportif etkinliğin bir parçası olan duygular, amaç sporda başarı olduğunda, başarı ya da başarısızlığa neden olabilirler. Diğer bir deyişle, duygular performansı olumlu ya da olumsuz bir şekilde etkileyebilir. İyi yönetilmedikleri takdirde başarıya engel olabilirler (Puig ve Vilanova, 2013). Flam' a göre, insanlar sadece duygularıyla yönlendirilirse, özgürlüklerini kaybederler ve dolayısıyla amaçlarına ulaşamaz ve başarısız olurlar. Bunun nedenini anlamak için, Denzin (1984), Elias (1978) ve Hochschild (1979, 1983) insanların günlük yaşamlarında yaşadıkları duygu durumlarının önemine dikkat çektiler. Bu araştırılması gereken temel problemlerden biridir, çünkü araştırmanın sonucunda elde edilen cevap; teknik açıdan herhangi bir etki göstermemesine rağmen duyguları doğru

yönlendirmenin spor adamlarının başarısını artırmalarında çok önemli olduğunu yapılan çalışmalarla ortaya çıkmıştır.

Duygusal tepkiler, olumlu, olumsuz ya da nötr olarak sporun içinde her zaman vardır. Bu tepkiler, bir an veya durumdan kaynaklanabilir, psikobiyososyal ve bilişsel bir kombinasyon sonucu olabilir, fiziksel ve davranışsal tepkilerin bir sonucu olabilir, grubun bir parçası olarak, takım olarak yada bir seyirci grubu olarak ya da bütün bu faktörlerin bir kombinasyonu olarak gösterilebilir (Fletcher ve Scott, 2010). Sportif olaylar sosyal bir aktivite olduğu için, birey çevreyle yaşadığı etkileşim sonucunda kısa ya da uzun süreli duygu yoğunluğu yaşayabilir (Kuhl, 1994). Bu yüzden, duygular arasındaki etkileşim (öfke ve saldırganlık) ve olayın getirdiği duygu yoğunluğu ile gösterilen tepki çok aşırı ya da işlevsiz de olabilir (Sharp, 2016). Öfke normal bir duygudur, ancak yüksek seviyelere kadar ulaştığında performansı etkileyebilecek kadar da güçlüdür. Yapılan çalışmalar öfkenin artmasıyla birlikte, bilişsel algılama hızının düştüğünü, ince motor beceri koordinasyonunun ve acıya karşı hassasiyetin azaldığını, bunun yanında kas kuvvetinin arttığını ortaya koymuştur (Omli ve La Voi, 2009). Öfkenin seviyesi ne olursa olsun, ondan kaçınılması gerektiği inancı öylesine yerleşmişki, görsel ve fiziksel kanıtlarına rağmen, bazen insanlar yaşadıkları öfkeyi inkâr ederler. Herhangi bir şekilde sporla iç içe olan bireylerin (sporcular, antrenörler, hakemler, seyirciler), duygularını fark edip kontrol edebilme yeteneğini sosyal çevreleri olmadan sadece spor yaptıkları ortamda öğrendiklerine inanmamız için hiçbir neden yoktur (Eys vd., 2013).

Sportdaki öfke düşmanca saldırganlık (hostile aggression) ve araçsal saldırganlık (instrumental aggression) olmak üzere ikiye ayrılmıştır. Düşmanca saldırganlık dürtüsel, öfkeyle birine karşı kasıtlı olarak zarar verme niyetiyle gerçekleştirilen bir davranışken araçsal saldırganlık planlanmış, belli bir amaca ulaşmak için sergilenen amaçlı davranıştır (Russell, 2008). Sporda provakasyonun düşmanca saldırganlıkta çok önemli bir rolü olduğu düşünülmektedir (Maxwell, 2004).

Temel sorun, duygusallığın sporun içerisinde yoğun olarak yaşanması değil, sportif başarı için bireyde bulunması gereken öfke ve saldırganlık seviyesinin ne olması gerektiğidir. Bunu belirlemek için anahtar nokta duygusal tepkileri ölçmektir (Holt, Tamminen, Black, Sehn ve Wall, 2008).

2. 1. 2. Saldırganlık

Saldırganlık genellikle bir kişiye karşı zarar verme amacıyla gerçekleştirilen davranış biçimi olarak tanımlanır (Anderson ve Bushman, 2002). Saldırganlığın en sade açıklaması, başkalarına zarar veren ve ya zarar verme niyeti taşıyan tüm davranışlar saldırganlık olarak ifade edilir (Freedman, Sears ve Carlsmith, 1989).

Peter ve Beyer'e (1997) göre saldırganlık; herhangi bir canlıya doğrudan ya da dolaylı şekilde incitmeniyetiyle gerçekleştirilen davranışlardır. Başkalarına üstünlük sağlamak, kontrol altına almak, çabaları anlamsız kılmak, incitmek ve düşmanlık amacı taşıyan davranış biçimi de saldırganlığın farklı bir tanımıdır (Tiryaki, 2000). Balcıoğlu (2003) saldırganlığı, hayatın sürdürülebilmesi adına ihtiyaç duyulan içgüdüsel olarak gösterilen davranış olarak tanımlamıştır.

Köknel'e (1995) göre saldırganlık diğer kişi veya nesnelere yöneltilmiş olan zarar verici bir davranış biçimidir. Cüceloğlu'na (1991) göre ise, saldırganlık, kısıtlanma durumunda verilen en doğal tepki çeşitidir.

Berkowitz'in (1993) yaptığı başka bir tanıma göre de saldırganlık, başka bir canlıya zarar verme amacı taşıyan davranış biçimidir. Grup halinde ya da tek başına başkalarını bedensel ya da ruhsal açıdan incitmeye çalışılması saldırganlık olarak ifade edilmektedir (Dökmen, 2008). Bir başka tanıma göre saldırganlık bir başkasının zarar görmesi için sergilenen sözlü ya da fiziksel olumsuzluklar içeren davranışlardır (Arkonaç, 1998).

Bandura (1973) bir davranışın saldırganlık olarak nitelendirilebilmesi için, içinde yaşanan toplumun değer yargılarının bilinmesi gerektiğini belirtmiş ve saldırganlığı; o topluma göre saldırgan davranış olarak nitelendirilen zarar verici davranışlar olarak tanımlamıştır.

Kalkavan ve diğerleri (2015) saldırganlığı ortadan kaldırma ve öfke kontrolünde sporun önemli rolü olduğunu belirtirken, spor müsabakaları, özellikle de futbolda, saldırgan eylemlerin daha sıklıkla görüldüğünü belirtmektedir.

Saldırganlık her zaman diğer bir kişi ya da nesneye karşı değil, bireyin kendisine karşı da gösterilebilir. Eron (1987) bu durumu bir kişinin başkasına ya da kendisine psikolojik veya fiziksel zarar verme amacıyla ortaya çıkan davranış şekli olarak tanımlamaktadır. Yapılan tüm bu tanımlardan yola çıkarak yapılan davranışın saldırganlık olarak değerlendirilebilmesi için belirlenmesi gereken temel kriterin kişinin niyetinin olduğunu söyleyebiliriz.

2. 1. 2. 1. Saldırganlığın Çeşitleri

Freedman ve diğerleri; saldırganlığı özgeci (prosocial), düşmanca (antisocial) ve izin verilmiş (sanctioned) saldırganlık olarak üçe ayırmışlardır. Çoğunluğun ahlaki değerlerine ters düşmeyen ve sosyal çevre tarafından kabul gören saldırganlık çeşiti özgeci saldırganlıktır. Düşmanca saldırganlık, toplum tarafından kabul görmez ve onaylanmaz. Yaralama, öldürme, dövme, gibi insanlara zarar veren ve tahrik edici hiçbir unsuru olmayan eylemler, toplumsal kuralları çiğnemektedir ve bu nedenle düşmanca olarak değerlendirilir.

Toplumsal kuralların gerekli kilmamasına rağmen toplumsal kuralların dışına çıkmayan saldırganlık çeşidi ise izin verilmiş saldırganlıktır. Eylem saldırgan davranış olarak değerlendirilebilir fakat toplum tarafından benimsenmiş ahlaksal standartlara ters düşmez. Kötü niyetle kendisine saldıran birisine kendini korumak amacıyla vuran herhangi bir kişinin sergilediği saldırgan davranış toplumsal kurallara göre izin verilen bir davranıştır ve bu nedenle kötü ve yanlış olarak değerlendirilmez.

Price ve Dodge de (1989) iki çeşit saldırganlık olduğunu ifade etmiş ve reaktif (tepkisel) ve proaktif (araçsal) saldırganlık olarak isimlendirmiştir. Reaktif saldırganlık, kuramsal temelini engelleme saldırganlık modelinden almıştır ve kızgınlığa, öfkeye ve hayal kırıklığına neden olacak olaylar karşısında savunma amacıyla verilen tepkidir (Berkowitz, 1993; Dollard vd., 1939). Endişe verici bir duruma karşı doğal olarak, müdafaa amacıyla verilen tepkidir (McAdams ve Lambie, 2003). Proaktif saldırganlık, belirlenen hedefe ulaşmak için dış etkenler tarafından kontrol edilen kasıtlı ve yıkıcı bir davranış şeklidir (Bandura, 1973). Tehdide yönelik bir tepki değildir (Deptula ve Cohen, 2004).

Little, Henrich, Jones and Hawley'e (2003) göre, saldırganlığın açık saldırganlık ve ilişkisel saldırganlık olmak üzere geniş kapsamlı iki şekli vardır. Açık saldırganlık, kişiye zarar vermek amacıyla sözlü ya da fiziksel olarak (vurmak, itmek, tekmeleme, tehdit etme vb.) doğrudan sergilenen bir saldırganlık çeşididir ve genç bireyler arasında daha yaygındır (Tremblay, 2000). İlköğretim yıllarında çocukların sosyalleşme sürecinin hızlanması ve bilişsel işlem becerilerinin artması ile dolaylı saldırganlık daha yaygın hale gelir (Crick ve Grotpeter, 1995).

İlişkisel saldırganlık ise, diğer bireylerin arkadaşlık ilişkilerine herhangi bir gruba dahil olma isteklerine zarar vermek amacıyla yapılan (arkadaşlığı kesme, gruba kabul etmeme, dışlama, söylentiler çıkarma, dedikodu vb.) daha dolaylı bir saldırganlık çeşididir (Cairns vd., 1989; Crick ve Grotpeter, 1995; Feshbach, 1969).

Lagerspetz ve diğerlerine (1988) göre saldırganlık, doğrudan ve dolaylı saldırganlık olmak üzere ikiye ayrılmıştır. Doğrudan saldırganlık bireyin karşısındaki kişiye sözlü (bağırarak) ya da fiziksel (vurmak, itmek) olarak açık bir şekilde zarar vermesidir. Dolaylı saldırganlık ise, kişinin kimliğini gizleyerek karşı tarafa zarar vermek amacıyla olumsuz söylentilerde bulunmak, onun kötülüğü için belli insanlarla işbirliği yapmak gibi davranışları barındıran saldırganlık çeşididir.

Buss'a (1961) göre saldırganlık, fiziksel ve ya sözel, doğrudan ve ya dolaylı, aktif ve ya pasif olarak üçe ayrılır. Sözel saldırganlık, kelimeleri kullanarak karşısındakini üzme ve yaralamak olara açıklanmıştır. İttirmek, hırpalamak gibi fiziksel temas gerektiren davranışlar fiziksel saldırganlığın örneklerindedir. Doğrudan saldırganlık kişiyi kıskırtarak öfkelenmesine yol açan uyaranların doğrudan başkasına yönlendirilmesi ile oluşur. Dolaylı

saldırganlık, gizli bir şekilde çeşitli yollarla karşıdaki kişiye zarar verici eylemlerde bulunmak olarak tanımlanmıştır Aktif saldırganlık; hedefe yönelik olarak karşıdaki kişiye zarar vermek için yapılan yıkıcı bir davranış şeklidir ve amaç kişinin canını yakmaktır. Pasif saldırganlık karşıdaki kişiye doğrudan zarar vermek yerine herhangi bir şekilde onun amacını gerçekleştirmesine engel olmaktır (Walker ve Richardson, 1998).

Saldırganlık ayrıca; klinik sınıflama, uyaranlara dayalı sınıflama, araçsal sınıflama ve negatif saldırganlığa karşı pozitif saldırganlık sınıflaması olmak üzere sınıflara ayrılmıştır (Jianghong, 2004).

Klinik sınıflama: klinik sınıflama ile ilgili yapılan çalışmalar Feshbach'ın (1970) çalışmalarından büyük ölçüde etkilenmiş ve genellikle iki saldırganlık çeşidini açıklamışlardır (Dodge vd., 1997; Scarpa ve Raine, 1997). Bu sınıflandırmaya göre saldırganlığın ilk çeşidi; duygusal, tepkisel, savunmacı, dürtüsel veya öfkeli saldırganlık olarak adlandırılır. Bu saldırganlık çeşidi, başkaları tarafından başlatılan kontrol edilemeyen sözlü ya da fiziksel saldırganlığa karşı verilen şiddetli bir tepki olarak tanımlanır. Buna karşın, saldırganlığın ikinci çeşidi; yıkıcı, araçsal, proaktif veya acımasız saldırganlık olarak açıklanmıştır. Bu tip saldırganlık, başkalarının kontrolü ve hakimiyeti dahil, arzu edilen bir hedefe ulaşmak için kullanılan duygusuz, kontrollü ve amaçlı saldırganlık olarak nitelendirilir (Dodge, 1991; Meloy, 1988; Raine vd., 2004). İnsanlardaki saldırganlık çoğunlukla duygusal ya da yıkıcıdır (Meloy, 1988).

Uyaranlara Dayalı Sınıflama: İç ve dış uyaranlar saldırganlığın önemli belirleyicileridir. Moyer (1968) saldırganlık davranışını yedi uyarana göre sınıflandırdı. Bu ön uyarıcılar;

- Yıkıcı saldırganlık; kurbanın herhangi bir objesinin varlığı.
- Erkekler arası saldırganlık; nötr bir alanda ilk kez bir araya gelen erkeklerin bulunması.
- Korku kaynaklı saldırganlık; kaçış girişiminden önce gelen tehditler.
- Rahatsız edici saldırganlık; takılabilir herhangi bir objenin varlığı. Fiziksel ihtiyaçların eksikliğinden kaynaklanır.
- Bölgesel saldırganlık; evine ya da yaşadığı bölgeye istemediği kişinin girmesi.
- Annelik saldırganlığı; annenin bir yakını için tehdit olarak gördüğü uyaranların varlığında.
- Araçsal saldırganlık; açıklanan herhangi bir uyarının varlığı durumunda.

Araçsal Saldırganlık Sınıflaması: bu model araçsal ve düşmanca saldırganlık olmak üzere kendi içerisinde ikiye ayrılır. Araçsal saldırganlığın kurbanın rahatsızlığından bağımsız olarak saldırganın üzerinde bazı olumlu ve avantajlı etkileri vardır. Düşmanca

saldırganlığın amacı kurbanı yaralamak ve ona acı vermektir. Bu nedenle, bu saldırganlık çeşidinin olumlu hiçbir yanı yoktur (Atkins vd., 1993).

Negatif Saldırganlığa Karşı Pozitif Saldırganlık Sınıflaması: genel olarak saldırganlığın negatif bir davranış olarak kabul edilir ve tasvip edilmez, bunun yanı sıra saldırganlığın sonuçları da zararlı ve yıkıcı olarak kabul edilir. Bununla birlikte, Blustein (1996) saldırgan kelimesinin çok anlamlı olduğunu, pozitif ve negatif davranışların her ikisini de ifade ettiğini ileri sürer. Benzer bir şekilde, aşırı ya da uygunsuz saldırganlık olarak adlandırılabilir. Ellis (1976) hayatta kalma, korunma, yakınlarını koruma, sosyal kabul görme ve mutluluk için kullanıldığında saldırganlığın olumlu ve faydalı bir davranış olduğunu ileri sürmüştür.

Negatif saldırganlık ise kişisel yaralanmalara neden olan ve kişiye ait herhangi bir nesneye zarar veren yıkıcı olaylar olarak tanımlanmıştır (Bandura, 1973). Başka bir tanımla negatif saldırganlık, aynı türden bir başkasına zarar veren saldırgan davranış olarak tanımlanmıştır (Atkins vd., 1993). Aynı zamanda negatif saldırganlık; başka bir canlıyı yaralamak ya da ona zarar vermek amacıyla o canlıya karşı yapılan şiddetli bir eylemdir (Moyer, 1968). Kişilerin yaşadıkları evlerine ya da bölgelerine saldırmak, maddi, fiziksel ve duygusal açıdan zarar görmelerine neden olmak da negatif saldırganlık olarak değerlendirilir (Moyer, 1968). Negatif saldırganlık sağlıklı bir davranış olarak değerlendirilir, çünkü çok yoğun ve yüksek bir şekilde yaşanan duygu yoğunluğu uzun vadede kişiye zarar verebilir (Jianghong, 2004).

Berkowitz saldırganlığın araçsal (instrumental) ve düşmanca (hostile) olmak üzere iki çeşiti olduğunu savunur. Düşmanca saldırganlık, bireyin kendisini rahatsız eden bir canlıyı, objeyi ve ya herhangi bir durumu sevmemesinden kaynaklanan, yoğun öfke düşmanlık içeren saldırganlık çeşitidir. Araçsal saldırganlık, gereksinimler doğrultusunda ortaya çıkan, öfke, düşmanlık gibi duyguların yer almadığı ve belirlenen amacın gerekliliklerini yerine getirebilmek için kullanılan saldırganlık çeşidi olarak tanımlanır (Aronson vd., 2005'den akt., Çelik, 2006, s. 20).

2. 1. 2. 2. Saldırganlığın Nedenleri

Tek bir faktörün ya da tek bir psikolojik sürecin insanlardaki saldırganlık davranışının nedenini açıklayabilmesi beklenmemelidir. Diğer birçok patolojik olayda olduğu gibi, saldırgan davranışın ortaya çıkmasında da muhtemelen davranışı tetikleyen sayısız faktörün çevresel etmenlerle birleşerek saldırganlık davranışını ortaya çıkardığı bilinmektedir. Nörolojik, hormonal ya da diğer fizyolojik anomaliler, genetik yapıdan kaynaklanan, perinatal, travmatik ya da başka herhangi bir sebep şüphesizki saldırganlığın önemli nedenleri arasında yer alırlar. Bununla birlikte çevresel koşullar, aile

ve bilişsel özellikler de saldırganlık davranışının öğrenilmesinde ve herhangi bir kişi ya da duruma karşı dışavurumunda etkili olmaktadır. Çocukluk dönemi saldırgan davranışların gözlemlenmesi için pek çok fırsatı içinde barındırır ve bu süreçte çocuk kendi saldırgan davranışını belirler. Buna rağmen aynı şartlar altında sadece bazı çocuklar önemli oranda saldırgan olurlar. Aşırı antisosyallik ve saldırganlık davranışının oluşması çocuğun gelişim döneminde karşılaştığı birçok faktöre bağlıdır (Huesmann, 1987).

Saldırganlık davranışının erken çocukluk döneminde normal gelişim sürecinin bir parçası olduğu düşünülür (Greydanus, Pratt, Greydanus ve Hoffman, 1992). Kişinin doğumdan ölüme kadar yaşadığı süre içerisinde dönemlere göre saldırganlık davranışlarında değişiklikler görülür. Sözel becerileri henüz gelişmemiş olan küçük çocukların genellikle fiziksel saldırganlık davranışını sergilerler. Sözel becerileri geliştiğinde bu becerilerini barışçıl iyi bir iletişim için kullanabilirler, fakat isterlerse aynı beceriyi saldırganlık amaçlarını gerçekleştirmek için de kullanabilirler (Ferris ve Grisso, 1996). Öfke patlaması genellikle 18- 24 ay aralığında zirve yapar ve 5 yaşına kadar aşamalı olarak azalır. Tremblay ve diğerleri (1999) birçok çocuğun genellikle 2. yaşlarının sonuna ilk fiziksel saldırganlık deneyimini tecrübe ettiklerini ileri sürmüştür. İlk saldırgan davranış; ağlama, bağırma, öfke nöbeti, ısırma, tekmeleme, fırlatma ve objeleri kırma gibi davranışlardan oluşur (Achenbach, 1994; Raine vd., 1998). Bu aşamada niyet araçsaldır. Erken çocukluk dönemindeki saldırganlık ebeveyn otoritesine ve ailenin çocuklardan istediği gerçekleşmesi mümkün olmayan beklentilerine karşı verdikleri bir tepki olabilir. Sosyal etkileşim arttıkça saldırganlık akranlara yöneltilebilir (Greydanus vd., 1992). Daha sonrasında ise, sataşma, zarar verme, kavga etme, asabılık, hayvanlara eziyet etme gibi davranışlar meydana gelebilir. Ergenlik dönemi öncesinde, çete çatışmalarına dâhil olmak, bıçak kullanmak gibi daha ciddi şiddet içeren davranışlar gelişebilirken, ergenliğin son döneminde şiddet seviyesi daha da artabilmektedir (Jianghong, 2004).

Sosyalleşmiş ergen saldırganlığı, tipik olarak çete faaliyetleri, hırsızlık, okuldan kaçma gibi davranışları içerir (Lopez ve Emmer, 2002). Yetişkinlik döneminde, saldırganlık seviyesi artar ve saldırı, soygun, tecavüz ve cinayet gibi çok ağır suçlar içeren davranış halini alır. Çocukluk, ergenlik ve yetişkinlik dönemindeki saldırganlık vakalarında ortak nokta otomatik-özerk uyarılmadır (Raine, 1993). Bu uyarıcı kavga et-kaç sendromunun bir parçasıdır ve organizmayı fiziksel saldırıya hazırlar.

Saldırganlıkla ilgili birçok kuram vardır ve her biri vurguladığı konuya göre farklılık taşımaktadır. Freud, McDougall, Lorenz öncülüğünde daha birçok araştırmacı saldırganlık dürtü ve içgüdülerinin daha doğuştan itibaren insanlarda bulunduğunu ileri sürmüşlerdir. Bu kuramcılardan Freud insanda temel 2 çeşit dürtünün olduğunu öne sürmüş ve bu dürtüleri libido ve yıkıcı saldırganlık olarak açıklamıştır (Freedman, Sears ve Carlsmith,

1989). Bandura (1977) saldırganlık davranışın öğrenilmesi için kritik dönemin çocukluk dönemi olduğuna vurgu yapmıştır. Çocukların çevresindeki insanların saldırgan davranışlarını gözlemleyerek ve onları model alarak öğrendiğini belirtmiştir. Bunu aksi olarak çocuklar saldırgan olmayan davranışları gözledikleri takdirde saldırgan olmamayı da öğrenebilirler.

Adler ise saldırganlığı içgüdüsel bir dürtü değil, ihtiyaçlarını karşılamak için elde etmeye çalıştığı herhangi bir şeyin engellenme ile karşılaşması durumunda başvurduğu davranış şekli olarak açıklar (Gümüş, 2000).

Ayrıca saldırganlığın; insanın taşıdığı bireysel özellikler, çevresel özelliklerle bir araya geldiğinde saldırgan davranışı ortaya çıkardığı görüşü de mevcuttur. Taylor ve diğerleri (2007) saldırganlığın kişisel nedenlerden kaynaklandığını ileri sürmüş ve bu nedenleri dört faktör altında incelemiştir. Bu faktörler; Rahatsız edilme: İnsanlar onları rahatsız edecek herhangi bir tehdit algıladıklarında ya da doğrudan saldırıyla karşı karşıya kaldıklarında saldırganlık eğiliminde bulunurlar. Engelleme: İnsanların belirledikleri hedefler doğrultusunda sahip olmak istedikleri herhangi bir şeyi elde etmelerinin önüne geçildiğinde saldırgan davranışlar sergilerler. Öç alma beklentisi: İnsanlar öfke, kızgınlık, intikam gibi duyguları ne derecede yoğun yaşarsa o ölçüde saldırganlık eğiliminde olurlar. Rekabet, yarışma ve üstünlük sağlama şeklinde yapılan çalışmalar insanların saldırganlık eğilimini artırır.

Loeber ve Hay (1997) saldırganlığın oluşumunun duygusal boyutunun olduğunu, yaşanan engelleme duygusunun, duygusal gelgitlerin, öfke, hayal kırıklığı, heyecan gibi birçok olumsuz duygunun saldırgan davranışların oluşumuna neden olabildiğini ileri sürmüştür. Bazı durumlarda engellenme nedeniyle ortaya çıkan saldırganlık duygusunu ortaya çıkaran engellenme durumu eğer insanın gücünün yetemeyeceği birinden kaynaklanıyorsa kişi gücünü yettirebildiği başka birine ya da nesneye karşı saldırganlık eğiliminde olabilir (Cüceloğlu, 1992).

Saldırganlık davranışının oluşumunda engellenme duygusunun yaşanmasının büyük oranda etkili olduğunu kabul etmek kaçınılmazdır Yapılan çalışmalar, bireyin sosyalleşmesi ile birlikte çevresel özelliklerin de saldırganlık davranışının ortaya çıkmasında etkili olduğuna dikkat çekmiştir (Bandura, 1973). İnsanın ilk sosyal çevresinin aile olduğunu kabul edersek ilk sosyalleşmenin aile de başladığını ve çevresel faktörler arasındaki en önemli faktörlerden birinin aile olduğunu söyleyebiliriz. Anne babanın bir problemle karşı karşıya geldiklerinde sergiledikleri tutum ve davranışlar ve birbirleri ile olan ilişkileri çocuklar üzerinde çok etkili olmaktadır. Anne babaların yaşanan zorluklar karşısında sorunun çözümü için saldırgan davranışlarda bulunmaları, çocuğun saldırganlığı bir çözüm yöntemi olarak görmesine, normal ve doğal bir davranış olarak

Kabul etmesine neden olmaktadır (Kağıtçıbaşı, 2010). Çocukların anne babalarının birbirlerine ya da aile içindeki herhangi bir bireye karşı sergiledikleri saldırgan davranışlara şahit olmaları ya da kendilerinin direkt olarak saldırganlığa maruz kalmaları saldırganlık eğilimini artırmaktadır (Özmen, 2004). Aile içindeki ilişkilerin yoğun bir şekilde saldırganlık içererek devam etmesi boşanmayla sonuçlanmakta ve bunun sonucu olarak da çocukların sosyal çevreleri iletişimlerinde saldırgan davranışları benimsedikleri görülmektedir (Anooshian, 2005). Saldırganlık seviyeleri çok yüksek olan çocukların çok yüksek ihtimalle ailelerinin de kronik olarak saldırgan davranışlar sergilediği görülmüştür (Farrington, 1995; Lahey vd., 1988).

Saldırgan davranışların oluşumuna neden olabilen diğer bir faktörde ailenin yaşadığı yoksulluk ve işsizlik gibi sosyodemografik problemlerdir. Yaşanan problemler anne baba için strese neden olur ve çocukla olan iletişimlerini olumsuz etkiler. Bu durum ailenin çocuğun gösterdiği yanlış davranışlara tepkisiz kalmasına neden olur. Tek ebeveynlik, boşanma veya yeni bir aile kurma, yoksulluk, depresyon, alkol ve madde kullanımı; bunların hepsi çocuğun saldırgan davranışları ile pozitif yönde ilişkilendirilmiştir. Suiistimale uğramış çocuklarda çok küçük yaşlarda bile yüksek saldırganlık eğilimi görülmektedir (Dodge, Bates ve Pettit, 1990; George ve Main, 1979). Aile içi şiddete maruz kalmış çocuklarda da saldırgan davranış sergileme eğilimi çok daha yüksektir (Hughes 1988; Jaffe vd., 1986; Mathias vd., 1995; Mertin ve Mathias, 1991; Rosenbaum, 1985; Sternberg vd., 1993).

Ailelerin çocuklarına karşı sergiledikleri tutumlar da saldırganlık davranışının oluşumunda önemli bir faktördür. Antisosyal çocukların aileleri çocuklarını saldırgan davranışlarından vazgeçirmek için genellikle herhangi bir şey yapmazlar. Bu davranışları normal olarak kabul ederler. Yani bir anlamda aile çocuğa saldırganlık için izin vermiş olur (Gottfredson ve Hirschi, 1990; West ve Farrington, 1973). Çocukluk dönemini ailesinin sıkı denetimi altında geçiren çocukların, ergenlik dönemine geldiklerinde daha az saldırgan davranışlarda bulunduğu kabul edilmiştir (Dishion vd., 1991; Dishion ve McMahon, 1998; Farrington, 1995; Stouthamer-Loeber vd., 1993). Aile yeterince ilgilenmediği ve kontrol etmediği çocuğunu suça meyilli akranlarına yönlendirmiş olur (Reid ve Patterson, 1989).

Saldırganlık oluşumunda etkili olan diğer bir faktör ise akran ve arkadaşlık ilişkileridir. Buradaki temel problem antisosyal davranış gösteren arkadaşlarla birlikte olmak değil, akranları tarafından reddedilmek ve yalnız kalmaktır. Çocukluk çağındaki saldırganlığa mahcubiyet ve sosyal yalnızlık eklendiğinde, kendisinde var olan saldırganlıktan çok daha ciddi bir davranış problemi gelişir (Blumstein vd., 1985; Serbin vd., 1991). Reddedilme duygusunu yaşayan çocuklar, diğer çocuklara oranla daha çok ve çeşitli saldırganlık eğilimi göstermektedirler (Bierman, Smoot ve Aumiller 1993).

Saldırganlığın bu denli yüksek seviyelere ulaşmasının bir diğer nedeni sosyal medya olarak görülmektedir. Medyada saldırgan davranışları izleyen bireylerin onları model olarak almalarının saldırganlık seviyelerinde artışa, medyada sürekli saldırgan davranışlara maruz kalmanın bu davranışların normal kabul edilmesine neden olacağı ve bireylerin yaşamlarını tehdit altında hissetmelerine güvensizlik duygusu ve korku yaşamalarına neden olacağı ifade edilmiştir (Flannery, 1997).

Genetik faktörlerde saldırganlığın oluşumunda etkilidir. Bilişsel eksiklikler saldırganlık davranışı ile ilişkilidir ve bu özellikler büyük oranda kalıtsaldır (Taylor, Sandberg, Thorley ve Giles, 1991; Taylor, 1994). Saldırganlık davranışına doğuştan gelen bir yatkınlık varsa bu durum saldırganlığın genetik faktörlerden etkilendiğinin önemli bir kanıtıdır (Lahey, Waldman ve McBurnett, 1999). Carey (1996) Psikososyal yapı şekillenirken insanın biyolojik özelliklerinden de etkilendiğini yani doğumla gelen genetik faktörlerle saldırganlığın nedenini açıklamak için genetik faktörlerin tek başına yeterli olamayacağını çevresel faktörlerinde değerlendirilmesi gerektiğini belirtmiştir.

2. 1. 2. 3. Saldırganlıkla İlgili Kuram ve Yaklaşımlar

Saldırganlığı açıklamaya yönelik birbirinden farklı birçok kuramsal yaklaşım mevcuttur. Bu kuramsal yaklaşımlardan bazıları saldırganlığı biyolojik özelliklere bağlı ve içgüdüsel bir davranış olarak kabul ederken; bazıları da saldırganlığın sonradan öğrenilmiş bir davranış olduğunu ileri sürer. Biyolojik yaklaşımlar; saldırganlığa biyolojik, genetik özelliklere bağlarken (Gunn, 1993) içgüdü kuramı; kişinin saldırganlığı içgüdüsel olarak kullandığını vurgulamaktadır (Freud, 1994). Engellenme saldırganlık kuramı; insanların amaçları doğrultusunda elde etmek istedikleri herhangi bir şeyin önüne geçilmesi durumunda saldırgan davranışlar sergileyebileceklerini ileri sürer (Atkinson vd., 2002; Eron, 1994). Sosyal öğrenme kuramı; saldırganlığı öğrenmeyle oluşan bir davranış olarak kabul eder (Bandura, 1978).

2. 1. 2. 3. 1. Biyolojik Temelli Kuramlar

Bu kuramlara göre, sinir sistemi ve vücut işleyişinde meydana gelen bozukluklar saldırganlığın temel nedenleridir (Goldstein ve Carr, 1981). Biyolojik kuramın temsilcileri saldırgan davranışların ortaya çıkmasında etkili olduğu düşünülen genlerin, hormonların ve beyinin saldırganlıkla nasıl bir ilişkisi olduğunu anlamaya çalışmışlardır (Öztürk, 2008). Beyinle ilgili yapılan çalışmalar sonucunda saldırganlığın başlamasında ve saldırgan davranışların kontrol edilmesinde hipotalamusun büyük bir etkisi olduğu ortaya çıkmıştır (Atkinson, Atkinson, Smith, Bem ve Hilgard, 1990). Bireyin sinir sisteminde meydana

gelen bir hasar saldırgan davranışlar sergileme eğilimini artırabilmektedir. Limbik sistem de yer alan bazı tümörlerin saldırganlığa neden olduğu yapılan çalışmalarla desteklenmiştir (Uğur, 1994). Limbik sistem içerisinde var olan amigdalar duyguların yönetiminden sorumludurlar ve bu bölgede oluşan bazı tümörler saldırgan davranışların oluşumuna neden olabilirler (Balcioğlu, 2000).

Biyolojik kuramın üzerinde durduğu diğer bir konu da cinsiyet kromozomları ve saldırganlık arasındaki ilişkidir. Genellikle erkeklik kromozomuyla saldırganlık arasında bir ilişki olabileceği düşünülmüştür. Kromozomlar kadınlarda XX, erkeklerde ise YY şeklindedir. Fakat bazı erkeklerde kromozom dizilişi XYY şeklinde olabilmektedir ve fazla olan bu Y kromozomunun saldırganlığı artırdığı düşünülmektedir (Erkiner, 2012).

Kuramcılar saldırganlığı etkileyen biyolojik faktörlerden birinin de hormonlar olduğunu ileri sürmüşlerdir. Erkeklik hormonu olan androjen hormonunun beyin işleyişi ile birlikte fiziksel büyümeyi de etkilediği ve bu nedenle saldırgan davranışlara neden olduğu kabul edilmiştir (Bandura, 1973).

Sinir hücreleri ile saldırganlık arasındaki ilişki de biyolojik kuramcıların açıklamaya çalıştığı faktörlerden biridir. Norepinefrin ve Dopamin, saldırganlığın ortaya çıkışına ve artmasına yol açan nörotransmitterlerdendir. Ayrıca serotonin seviyesinin düşüklüğü de saldırganlık eğilimini artırmaktadır (Şenel, 2003).

2. 1. 2. 3. 2. Psikanalitik Kuram

İnsanın varoluşundan itibaren başlayan ve devam eden şiddet olayları, saldırganlığın içgüdüsel bir dürtü olarak tanımlanmasına neden olmuştur. Sigmund Freud kuramın önemli savunucularından biridir.

Freud insanda yalnızca iki temel içgüdü bulunduğunu ileri sürmüştür. Bu iki temel içgüdüden biri yapıcı içgüdü eros olan, diğeri ise ölüm içgüdüğü thanatosdur. Yaşam içgüdüünü harekete geçiren enerji türünü libido olarak açıklamıştır. Her insanın içinde güçlü ve yıkıcı dürtülerin olduğunu ve bazen içe dönük bazen de çevreye yönelik olabilen bu dürtüleri ölüm arzuları olarak isimlendirmiştir. Dürtüler içe dönük olduklarında insanların kendilerini cezalandırmalarına, enerjilerinin düşmesine ve bazı durumlarda intiharlarına neden olabilir. Dışarıya dönük etkin hale geldiklerinde ise saldırgan davranışlar olarak kendilerini gösterirler (Freedman, Sears, Carlsmith, 1989). Freud'a göre saldırgan davranışların tümünün sebebi ölüm içgüdüğüdür (Kirsh, 2006) ve saldırganlık insanın kendisine dönük yıkıcı eğilimlerinin dışarıya çevrilmesidir (Geçtan, 1993).

Sonuç olarak Freud; insandaki saldırganlık eğiliminin doğuştan geldiği ve bu enerjinin insan bedeni tarafından sürekli üretildiği sonucuna ulaşmıştır. Ayrıca yıkıcı nitelik taşıyan bu enerjinin kontrolünün de zor olduğunu belirtmiştir (Köksal, 1991).

Freud'un katarsis kavramına göre; saldırganlık insan için gerekli ve yararlı bir eğilimdir. Saldırganlık davranışı dış çevreye yansıtılmazsa insanın içinde biriken saldırganlık enerjisi kendisine bir çıkış yolu bulamaz ve psikolojik rahatsızlıklara neden olur. Saldırganlığın davranışlarla dışa vurulması durumunda ise, kişi saldırganlık enerjisini boşaltarak deşarj olacak ve ileride yaşanabilecek daha ciddi problemlerin önüne geçilmiş olacaktır (Eysenck, 2009; Vatandaş, 2003).

Psikanalitik kuramcılar Lorenz ve Goldberg de saldırganlık enerjisinin katarsis kavramıyla ilişkili olarak açıklanmasını kabul etmişlerdir (Tsai, 2000). Lorenz insandaki saldırganlığı, sürekli yenilenen bir enerjinin beslediği içgüdü olarak tanımlamıştır (Brewer ve Crano, 1994'ten akt., Eroğlu, 2009, s. 23). Lorenz'e göre saldırganlığın ortaya çıkması insanda biriken saldırganlık enerjisinin çokluğuna ve saldırgan davranışın ortaya çıkmasına neden olan uyaranlara bağlıdır ve saldırganlık davranışının yaşanması, saldırganlık eğilimlerinin kontrol altında tutularak zararsız faaliyetlere dönüştürülebilmesi için gereklidir (İkizler, 1993).

Adler ise Freud'un görüşlerinden farklı olarak saldırganlığın insanların ihtiyaçlarını karşılamak için var olan bir içgüdü olduğunu ve bu içgüdülerin birçok yönlendirmeye açık olduğunu ifade etmiştir. Bunun yanında saldırgan dürtülerin sergilenmesinde kültürün de etkisi olabileceğini savunmuştur (Brewer ve Crano, 1994'ten akt., Eroğlu, 2009, s. 23). Adler' e göre saldırganlık bireyin kendisine veya diğer bir kişiye yönelik olabilir. Şiddetli bir kavgayı saldırganlığa örnek olarak gösteren Adler, spor içerisinde ortaya çıkan davranışları da bir saldırganlık olarak nitelendirmiştir (Buss, 1961).

Adler zamanla saldırganlığın bir içgüdü olmasından daha çok kişinin günlük yaşamında karşılaştığı engellemelerden kaynaklanan bir tepki olduğu görüşünü benimsemiştir. Saldırganlık koruyucu bir tepkidir ve amacı olumsuz duygularla birlikte meydana gelen problemleri azaltmak ve olumlu duygularla yer değiştirmesini sağlamaktır (Geçtan, 1999).

Psikanalitik yaklaşıma sahip olan Fromm ise saldırganlığın her zaman zararlı olmayacağını savunmuştur. Fromm'a göre zararlı ve zararsız olmak üzere iki çeşit saldırganlık vardır. Fromm; artık bir karakter şekline alan ve kişisel arzuların bir sonucu olarak diğer canlılara zarar verici boyutlara ulaşan saldırganlığı zararlı saldırganlık, insanda doğuştan var olan kendini korumaya yönelik dürtüsel saldırganlığı ise zararsız saldırganlık olarak ifade etmiştir (Fromm, 1982).

2. 1. 2. 3. 3. Etiyolojik Kuram

Etiyoloji hayvanları doğal ortamlarında inceleyerek, davranışları hakkında bilgi edinmeye çalışan bilim dalıdır. Etiyolojik kurama göre saldırgan davranışların nedeni

biyolojik yapıdır ve saldırganlık hayvanlarda ve insanlarda dış uyaranlardan bağımsız olarak var olan içgüdüsel bir enerjinin davranışa dönüşmesi olarak tanımlanır. Kuramın öncülerinden Lorenz; Saldırganlığı temel bir ihtiyaç olarak tanımlamış, belirledikleri hedeflerine ulaşmalarına mani olunmasının hayvanların saldırganlıklarını başka bir noktaya çevirmelerine neden olduğunu ifade etmiştir (Freedman vd., 1978). Organizma kendi türünden daha çok başka türlere karşı saldırganlık gösterir. Yani türün devamlılığının sağlanabilmesi için organizma saldırgan davranışlar sergiler (Koç, 2011).

Lorenz, saldırgan davranışların kaynağının içgüdüler olduğunu belirtmiş ve insanlarda var olan saldırganlığın hayvanlardakinden farksız olduğunu vurgulamıştır (Lorenz, 1996). İnsandaki saldırganlık, kaynağı sürekli yenilenen bir enerjinin neden olduğu bir içgüdüdür ve davranışa dönüşmesi için dış uyaranlardan etkilenmesi şart değildir. İçgüdüsel bir harekete neden olan enerjinin sinir merkezinde yeterince birikmesi herhangi bir dış uyaran olmasa bile bir patlama meydana getirebilir. Buna göre saldırganlık dış uyarıcıların yeterli olup olmamasına bakmaksızın, insanın içinde gömülü olan ve serbest kalmaya çalışan bir uyarılma halidir (Fromm, 1993).

Hayvanlardaki saldırganlığın nedenlerini anlamaya çalışan Lorenz, balıklar üzerinde yaptığı gözlemlerde; belirli erkek balıkların aynı türün diğer erkek balıklarına saldırdıklarını fakat diğer balıkları görmezden geldiklerini fark etmiştir. Ancak biri dışında aynı türün bütün erkekleri dışarı alındığında içeride kalan balığın diğer balıklara da saldırdığını görmüştür. Bu durumdan balığın içeride kendi türdeşiyle baş başa kalması halinde ona da zarar vereceği anlaşılmaktadır (Freedman, Sears ve Calsmith, 1978). Lorenz bu durumu; canlıların hayatta kalabilmek için, yaşam alanlarını paylaştıkları diğer canlılardan daha güçlü olmaları gerektiği inancı ile açıklamıştır. Bununla ilişkili olarak saldırganlığın canlıların hayatta kalabilmesi ve yaşamına devam edebilmesi için zorunlu bir davranış olduğunu kabul etmiştir. Yaptığı gözlemler sonucunda Lorenz insandaki saldırganlığı doğuştan gelen içgüdüsel bir durum olarak açıklamıştır. Saldırganlığın insanın vücudunda sürekli bir şekilde yenilenerek var olan bir enerji olduğunu gerekli durumlarda kullanılması gerektiğini vurgulamıştır. İnsanın sahip olduğu bu enerjisini, bireysel ve toplumsal açıdan kabul edilebilecek yollarla boşaltması gerektiğini savunmuş ve bu yollara örnek olarak sportif faaliyetleri göstermiştir (Lorenz, 2008).

Etiyolojik kurama göre saldırganlık; canlıların hayatta kalabilmesi için gerekli olan, doğuştan gelen ve uygun koşullarda kullanılması gereken içgüdüsel bir dürtüdür.

2. 1. 2. 3. 4. Engellenme-Saldırganlık Kuramı

Engellenme kuramı saldırganlığın nedenleri arasında çok büyük bir öneme sahiptir ve bu kurama göre, saldırganlık daima bir engellenmenin sonucu ortaya çıkar. Engellenme,

kişinin hedefine ulaşma amacıyla yapmak istediği herhangi bir şeyin önüne geçilmesi olarak tanımlanmıştır. Bu bağlamda saldırganlık dürtüsü, doyurulma ihtiyacı hisseden başka bir dürtünün yaşadığı engellenme duygusu sonucunda varlığını gösterebilir. Engellenme diğer bir kişi ya da çevre tarafından gelebileceği gibi kişinin kendi içinde yaşadığı kararsızlıklardan ve çatışmalardan da kaynaklanabilir (Goldstein ve Carr, 1981). Engelleme kuramı saldırganlığın içgüdüsel bir davranış olduğunu reddederek engellemelerden kaynaklandığını savunmaktadır.

Saldırganlıkla ilgili yazılan en etkili kitaplardan biri, Dollard ve diğerlerinin 1939 yılında yazdığı Engelleme ve Saldırganlık kitabıdır. Dollard ve diğerleri iki temel unsur üzerinde durmuşlar ve bunları engellenme ve saldırganlık olarak isimlendirmişlerdir.

1. Engellenme: kişinin belirlediği hedefe ulaşmak için ilerlerken herhangi bir şekilde yolunun kesilmesi her zaman saldırganlıkla sonuçlanır.
2. Bütün saldırganlıkların nedeni engellemedir.

Dollard ve diğerleri saldırganlığın insanların yaşadıkları açlık psikolojisine benzer bir dürtü olduğunu iddia etmişlerdir. Bu teoriye göre, nasıl ki yiyecek eksikliği açlık dürtüsüne neden oluyorsa, engellenme de saldırganlık dürtüsünü ortaya çıkarır. Açlık duygusu nasıl bireyi yiyecek arayışına sevk ederse, saldırganlık dürtüsü de vurma, yaralama gibi saldırgan davranışlara sevk eder (Kassin, Fein ve Markus, 2014). Dollard ve diğerleri (1998) kişide engellenme duygusunun yaşanmasının 2 faktöre bağlı olduğunu ifade etmişler ve ilk faktörü kişinin hedeflediği davranışı gerçekleştirebileceğine inanması, ikinci faktörü ise bu davranışın oluşumuna bir şekilde müdahale ederek önüne geçilmesi olarak açıklamışlardır. Başka bir ifadeyle saldırgan davranışın ortaya çıkışı her zaman saldırganlığı öngörür ve aksine, engellenme her durumda saldırganlığa neden olur (Dollard vd, 1939).

Dollard ve diğerlerinin üzerinde durduğu diğer bir kavram ise katarsisdir. Bu kurama göre bireyin gerilimini ortadan kaldıracak ve ileride çok daha büyük problemlere neden olabilecek saldırganlık davranışında bulunma ihtimalini azaltacağı için bazı saldırganlıklara izin verilmelidir. Saldırgan davranışın geriliminin ortadan kalkması ve bireyin yakın bir zamanda saldırgan davranışta bulunma ihtimalinin azalması olayına katarsis adı verilmektedir (Çetinkaya, 1991'den akt., Kula, 2008, s. 26). Engellenme duygusunun ortaya çıkardığı gerilim başka duygularla boşalıp bireyde dengeli hale gelebilir (Arıcak, 1999'den akt., Efiltili, 2016, s. 28).

Engellenme-saldırganlık kuramına göre eğer bir saldırgan davranış görülüyorsa bunun nedeni daima engellenmedir ve engellenme duygusunun yaşanması daima bir saldırganlık nedenidir (Fromm, 1993).

Barker ve diğeri (1941) yaptıkları çalışmada çocukların oyuncaklarla dolu bir alana girmelerine müsaade etmişlerdir. Çocuklar oyuncaklara dokunmak istemişler ancak ulaşamamış, sadece izleyebilmişlerdir. Belli süre sonra içeriye girip oyuncaklara dokunmalarına müsaade edilmiştir. Farklı bir çocuk grubuna da hiçbir yasak konulmadan ve beklemeden oyuncaklara dokunmalarına müsaade edilmiştir. Kısıtlama yaşayan grubun oyuncakları etrafa fırlattığı, çoğunlukla yıkıcı davranışlar sergiledikleri görülmüştür. Engellenen çocukların oyuncakları yerlere ve duvarlara vurdukları ve genel olarak yıkıcı davrandıkları diğer grubun ise daha sakin davranışlar sergiledikleri görülmüştür (Freedman vd., 1998).

Miller (1941) engellenmenin çok çeşitli tepkilerin ortaya çıkmasına neden olduğunu ve bunlardan birinin de saldırganlık olduğunu belirtmiştir. Berkowitz ise (1988, 1989) engellenmeyi saldırganlık eğilimi ile ilişkili olarak bilişsel süreci otomatik olarak başlatan, olumsuz etkilere neden olan rahatsız edici ve itici bir uyarıcı olarak tanımlar. Berkowitz' e göre kişi engellendiğinde, saldırganlık dürtüsü kişideki saldırganlık eğilimini ortaya çıkarır ve saldırgan davranışlar sergilemesine neden olur, amaç engellenme duygusunun yaşanmasına neden olan kişiye zarar vermektir (Berkowitz, 1965).

Engellenme duygusu ne kadar yoğun yaşanırsa kişi de meydana getirdiği rahatsızlık da o derece güçlü olur ve saldırganlık doğrudan kaynağa yöneltilir. Bu duruma engel olduğu takdir de ise kişi kendi kendine ya da herhangi bir nesneye yönelerek saldırgan davranışlar sergiler. Saldırganlık, yaşanan huzursuzluktan kurtulmak için bir boşalma yolu olarak ifade edilebilir (Michaud, 1991, akt., Efiltili, 2016, s. 27).

Yer değiştirmiş saldırganlıkta engellenme-saldırganlık kuramının ele aldığı kavramlardan biridir. Saldırganlık her zaman huzursuzluğa neden olan gerçek kaynağa yönelik olmayabilir, olayda hiçbir dahli olmayan, tehlikesiz bir kişiye yöneltilebilir. Bu durum saldırganlığın yer değiştirmesi olarak ifade edilmektedir (Bilgin, 1988).

2. 1. 2. 3. 5. Sosyal Öğrenme Kuramı

İçgüdü ve dürtülerin saldırganlık nedeni olmadığını, saldırganlığın öğrenilen bir davranış olduğunu kabul etmiştir. Bu doğrultuda sosyal öğrenme kuramcıları gözlemlerini sosyal çevrede saldırganlığa neden olan uyaranlar üzerinde gerçekleştirmişlerdir. Bu kurama göre insan sürekli çevreyle etkileşim içerisinde. Bu etkileşimin sonucu olarak davranışların çevreyi etkileyip değiştirilebilmesinin mümkün olduğu gibi çevrenin davranışları etkilemesi mümkündür (Bandura, 1977).

Sosyal öğrenme kavramı, insanların öğrenmelerinin sosyal ortamda diğer insanların davranışlarını izleyerek ve taklit ederek gerçekleştiğini savunur. Bireyler başkalarının gösterdiği saldırganlık davranışını gözlemleyerek ve bu davranışları taklit ederek

öğrenirler (Kulaksızoğlu, 2000). Fakat öğrenmenin gerçekleşmesinde çevrenin etkisinin yanı sıra, inanç, beklenti ve tercihler gibi bireysel faktörlerinde etkili olduğu ve bütün bu faktörlerin etkileşimi sonucunda öğrenmenin gerçekleştiği kabul edilir. Bireyler davranışlarını etkileyen iç ve dış faktörleri ayırt edebilir ve bu doğrultuda davranışlarında değişiklik yapabilirler (Corey, 2005, s. 254; Gerrig ve Zimbardo, 2012).

Sosyal öğrenme kuramının en önemli kuramcılarında Bandura, saldırgan davranışların öğrenilmesinde taklit ve pekiştirmenin önemine vurgu yapmıştır. Taklit çocukların çevrelerindeki saldırgan davranışlar sergileyen bireyleri gözlemleyerek saldırganlık davranışlarını öğrenmeleri sonucunda ortaya çıkmaktadır. Pekiştirme ise anne-baba veya çevre tarafından saldırgan davranışların övülmesi, onaylanması veya saldırgan davranışın sonucu olarak istediği herhangi bir şeyi elde etmesine izin verilmesi yolu ile olmaktadır (Şahan, 2007). Bu kurama göre saldırganlık model alınan kişinin davranışlarının gözlemlenmesiyle oluşur ve pekiştireçlerle birlikte süreklilik kazanır (Özgülven, 2001). Bu süreç içerisinde öğrenilen davranışın tekrar edilme sıklığını artıran uyarılar pekiştireç olarak tanımlanır (Sönmez, 1994). Saldırganlık ne kadar çok pekiştirilirse görülme sıklığı o oranda artar (Cüceloğlu, 1992). Çocuklar sosyal çevrelerinden, özellikle anne-babalarından öğrendikleri davranışları taklit ederler (Temel ve Aksoy, 2001). Saldırganlığın nedenleri arasında en önemlisi herhangi bir problemle karşılaştığında çözüm yolunu saldırgan davranışlarla arayan modellerdir. İletişimlerinde sıkça saldırganlığa başvuran ve çocuklarına da saldırgan davranan ve fiziksel ceza veren anne-babalar çocukların saldırganlığı öğrenmesine büyük katkıda bulunmaktadır (Martin ve Greenwood, 1995).

Sosyal öğrenme kuramı, insanların gerçekleştirdikleri davranışlar sonrası olumlu geri bildirim aldıklarında ve veya herhangi bir olumsuz geri bildirim gelmemesi durumunda o davranışları tekrar etme eğiliminde olacaklarını iddia eder (Aydın, 2005). Kişi, saldırgan davranışlar aracılığıyla amacına ulaştığında, kendisine zarar verecek durumları saldırganlıkla engelleyebildiğinde, sergilediği davranışın takdir edilmesi durumunda ve saldırganlıktan aldığı bireysel haz nedeni ile davranışı sürdürme eğiliminde olur (Shaffer, 2009).

Eron, Huesmann, Dubow, Romonoff ve Yarmel (1987) çok uzun bir zamana yayarak gerçekleştirdikleri çalışmalarında çocukların saldırgan modellerle geçirdikleri etkileşimin saldırgan davranış gösterme eğilimlerinde artış olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Araştırmanın sonucuna göre, ailelerin çocuklarını fiziksel olarak cezalandırması çocukların bu davranışları genellikle bir model olarak algılamasına neden olduğu ve saldırganlığın çocukluktan kazanılmış bir davranış olduğu ortaya çıkmıştır (Eron, 1987; Eron, 1994).

Bandura (1973) saldırganlığı; çevresel faktörlerin alt yapısını oluşturduğu, öğrenilen bir davranış olarak açıklar. Saldırganlığın öğrenilmiş bir davranış olduğunu ve alt yapısını doğrudan ya da dolaylı olarak çevresel faktörlerin oluşturduğunu ifade etmiştir. Saldırganlığın doğuştan gelmediğini ve değiştirilebilir ve engellenebilir olarak kabul ettiği için saldırganlığın öğrenilmesiyle aynı oranda söndürülebileceğini ya da öğrenilmesine tamamen engellenebileceğini savunmuştur (akt., Arslan vd., 2010, s. 381).

Saldırganlığın nedenleri arasında gösterilen diğer bir kavram da 'Bilişsel Çağrışım İlkesi' dir. Berkowitz tarafından öne sürülmüştür ve bu yaklaşıma göre saldırgan davranışlar, kendilerinde çağrışım uyandıran herhangi bir düşünce, eylem ya da bir duygudan etkin hale gelebilir. Örneğin televizyondaki bir boks maçı saldırganlığı çağrıştırarak, kişinin saldırgan tepkilerde bulunmasına neden olabilir (Dönmez, 1988). Düşmanlık ve saldırganlık içerikli filmler kişinin daha sonraki yaşamında saldırgan davranışlar göstermesine neden olabilir (Bilgin, 1988). Bilişsel çağrışım ilkesi saldırgan düşüncelerin, duyguların ve davranışsal eğilimlerin hafızada birlikte yer edindiğini ifade eder. Benzer anlamlardaki kavramlarla eş zamanlı harekete geçen kavramlar arasında güçlü bir ilişki vardır (Anderson ve Bushman, 2002).

Sonuç olarak sosyal öğrenme kuramının saldırganlığı model alma ve taklit yoluyla kazanılan ve pekiştiricilerle devam etme sıklığı artırılan bir davranış olarak tanımladığını söyleyebiliriz.

2. 1. 2. 3. 6. Davranışçı Kuram

Davranışçı kuramın önemli temsilcilerinden Skinner, hareketlerimizi belirlememle birlikte duygu ve düşüncelerin varlığını kabul etmiş ve saldırganlığın nedenlerini anlayabilmek için çevre ve davranış ilişkisine bakılması gerektiğini belirtmiştir (Corey, 2015).

Davranışçılar saldırganlığı, ceza, model alma, koşullanma, taklit ve uyarılmışlık gibi kavramlarla açıklamaya çalışmışlardır. Saldırgan davranışın onaylanması ve ödüllendirilmesi davranışın devam etmesine neden olur. Ceza saldırganlığı önlemek için bir yöntem olarak kullanılabilmesine karşın aynı zamanda bir saldırganlık nedeni de olabilir (Karabıyık, 2003). İnsanlar sergiledikleri davranışın karşılığında ödüllendirildiklerinde ya da model aldıkları kişinin davranışlarını gözlemleyerek saldırganlığı öğrenebilirler. Davranışın cezalandırılması durumunda ise saldırgan davranışlarda azalma görülebilmektedir (Aktaş, 2001).

Bu kurama göre saldırganlığın belirleyici unsuru; kişinin saldırgan davranışlar sergiledikten sonra bu davranışına karşılık olarak çevreden aldığı tepkidir. Saldırgan

davranışlar da diğer bütün davranışlar gibi uyarıcı ve tepki ilişkisi içerisinde geliştirilir (Atkinson vd., 2012).

2. 1. 2. 3. 7. Bilişsel Kuram

Bilişsel kurama göre bilişsel kapasite ve beceriler de saldırganlık üzerinde etkili olan unsurlar arasında yer alır (Pakaslahti, 2000'den akt., Yavuzer, 2009, s. 25). Kuramcılar, sosyal davranışların bireyin yaşamının ilk yıllarından itibaren gördüğü ve yaşadığı olayların ve bunların sonucunda oluşturduğu şemalar tarafından yönlendirildiğini savunur (Jarvinen, 2001'den akt., Çelik, 2006, s. 44). Bilişsel öğrenme süreci aşamalı bir şekilde gerçekleşir ve bu aşamalar; ipuçlarını kodlama, yorumlama, tepki oluşturma, tepkileri değerlendirme, tepkiyi seçme ve davranışa dönüştürme şeklinde açıklanır (Kurtyılmaz, 2005).

Birinci aşamada birey önceden oluşturduğu şemalar sayesinde karşılaştığı durumu zihninde kodlar. Daha sonra benzer bir durumla karşılaştığında durumu fark edip tepki vermesi ile süreç başlar. Bu aşamada ipuçlarının farkına varılır ve bilişsel işleme aktarılır. Bireylerin saldırgan ipuçları ile ilgili seçicilikleri kişilik özelliklerine ve çevresel etkilere göre değişmektedir (Moeller, 2001).

Yorumlama aşamasında ipuçları değerlendirilir ve çevreyle etkileşimi sonucunda karşılaştığı olayları anlamak için karşı tarafın davranışlarına anlamlar yüklenir. Saldırganlıkla ilgili yüklem yapılırken saldırganlıkla ilgili oluşturulan şemalar harekete geçmekte ve şema içerisinde saldırgan davranışlar seçilmektedir (Moeller, 2001).

Üçüncü aşamada bireylerin saldırgan davranışlar sergileme olasılığı bireyin saldırganlıkla ilgili oluşturduğu şema sayısına ve bu şemalara ulaşabilme derecesine bağlıdır. Şema sayısı çok ve kolay ulaşabiliyorsa saldırganlığa başvurma eğilimi yükselmektedir (Moeller, 2001).

Sonraki aşamada birey mücadele ettiği durum veya problemi çözmek amacıyla kendince oluşturduğu tepkileri ve stratejileri bilişsel süreçte düşünmeye başlar. Olası tepkiler belirli ölçütlere göre değerlendirilir (Lochman ve Dunn, 1993). Housman, verilecek tepkilerin muhtemel sonuçları değerlendirilirken bireyin belirlediği davranışları becerip beceremeyeceğini, bu davranışların onu amacına ulaştırıp ulaştıramayacağı ve aynı davranışların toplum tarafından kabul görüp görmeyeceği gibi önemli soruların cevabını aradığını belirtmiştir (Huesman, 1987).

Son aşamada ise birey; oluşturduğu tepkileri ve alternatifleri sergileyebileceği bir strateji belirler. Bu aşamada iki değişik karar verme süreci vardır. Oluşturulan tepkiler öncelikle bireyin ahlaki normlarına, inanışlarına ve değerlerine göre değerlendirilir. İkinci

olarak da oluşturulan tepkilerin olumlu ve olumsuz sonuçları içerik ve nicelik bakımından değerlendirilir (Fontaine, 2005; Jarvinen, 2001).

Erken yaşlarda gerçekleşen öğrenme çok güçlüdür ve öğrenmenin silinmesi çok zordur. Bu dönemde öğrenilen saldırganlık bir problem çözme yolu olarak görülmektedir. Huesmann; ilköğretim çağında öğrenilen saldırgan davranışların yetişkinlik dönemindeki sergilenen saldırgan davranışlara temel oluşturduğunu belirtmiş ve alkol, trafik kurallarına uymama ve çocuklara kötü davranma gibi davranışları bu duruma örnek olarak göstermiştir (Huesmann, 1994'ten akt., Şahin, 2004, s. 183).

2. 1. 2. 4. Spor ve Saldırganlık

Saldırganlık davranışları ve saldırganlıkla ilgili tutumlar ilk olarak psikoloji, sosyoloji ve felsefenin araştırma konusu olmuştur. Erich Fromm'un insan yıkıcılığının anatomisi başlıklı çalışmasının bu alanın temellerinden biri olduğu düşünülür. Bu üç temel disiplin sporda saldırganlığın temelini oluşturmaktadır (Jerzy, 2008).

Sporda saldırganlıkla ilgili bilişsel ve ideolojik olmak üzere iki farklı bakış açısı vardır. Bu görüşlerden ilki durumu gerçek şekliyle, duygusallığa ve herhangi bir çarpıtmaya yer vermeden tanımlamaya, açıklamaya ve karşılaştırma yaparak değerlendirmeye çalışır.

İkinci bakış açısı ise durumun toplumsal değerlere ve ahlaki kurallara ters düşen yönlerini gizleyerek sportif davranışları ve değerleri en olumlu yönleri ile göstermeye çalışır (Jerzy, 2008).

Birçok araştırmacı sporda saldırganlığı; belirlenen kurallara uymamak ve kişilere kasıtlı bir şekilde zarar vermek amacıyla gerçekleştirilen eylemler olarak tanımlamıştır (Widmeyer, Dorsch, Bray ve McGuire, 2002). Takım sporlarında bu tür davranışların sergilenmesi saldırganlık olarak değerlendirilmemeli, oyunun gerektirdiği bireysel etkileşimler olarak düşünülmelidir (Mummendey ve Mummendey, 1983). Spor dahil bir çok alanda sosyal normlara uymayan, toplumsal kuralları ihlal eden ve bir başkasına zarar veren bireyler karşılık olarak olumsuz tepkilerle karşılaşır ve bu durumla ilgili bir açıklama yapmak zorunda kalırlar (Ohbuchi, 1999; Petrucci, 2002; Weiner, 1995). Bazen saldırganlık, kişiler arası etkileşimin bir sonucu olarak ortaya çıkabilir ve değerlendirme aşamasında bu durum göz ardı edilmemelidir (Ohbuchi, Kameda ve Agarie, 1989). Örneğin bir kuralı ihlal eden sporcu bu davranışı ile ilgili geçerli bir açıklama yaparsa diğerlerinin (örneğin, rakip veya hakem) göstereceği olumsuz tepkileri hafifletebilirken, tatmin edici olmayan bir açıklama sosyal suçlamalara ve cezalandırmalara neden olabilir (Traclet vd., 2009).

Sporunda saldırganlık ile ilgili yapılan çalışmalarda spor ve saldırganlık arasındaki karşılıklı ilişki göz arđı edilmemelidir. Sporun ahlaki değerler çerçevesinde gerçekleşmesi gerektiği fikri güçlü olmasına rağmen, rekabet gerektiren takım sporları sıklıkla etik değerlere, sportmenliğe ve fair playe uymayan karşı davranışlar içermektedir (Bredemeier ve Shields, 1986). Antrenörler ve sporcuların tutumları üzerine yapılan deneysel çalışmalar, saldırganlığın spor dünyasında önemli ve kabul edilebilir bir boyutu olduğunu ortaya çıkarmıştır. Örneğin; Bredemeier, (1985) ve Bredemeier ve Shields (1986) yaptıkları çalışmanın sonucunda, takım sporu yapan sporcuların ahlaki değerleri çok daha az önemsedikleri ve saldırganlığı çok daha meşru bir hareket olarak kabul etme eğiliminde olduklarını gösteren sonuçlara ulaşmışlardır. Sporcuların yakın temas gerektiren oyunlarda ve kendilerine yapılan bir davranışa karşılık olarak misilleme gibi durumlarda saldırgan davranışlarda bulunmalarının gerekli olduğunu savunmuşlardır (Conroy, Silva, Newcomer, Walker ve Johnson, 2001).

Bredemeier ve Shields (1986) sporun yapısı itibari ile sporcunun ahlaki sorumluluk duygusunu geçici olarak askıya almasını ve bu duyguyu başkalarına devretmesi gerektirdiğini savunur. Bu yer değiştirme sporcuların kişisel sorumluluklarından kurtulup saldırgan davranışlarının nedenini çevresel faktörlere bağlamasını sağlar.

Spor içerisindeki saldırganlık ikiye ayrılır (Silva, 1978; Stephens, 1998). Araçsal saldırganlık yüksek kazanma arzusu ile birlikte kasıtlı olarak gerçekleştirilen bir eylemdir ve düşmanca saldırganlıkta ise amaç direkt olarak karşısındaki kişiye veya nesneye zarar vermektir. Araçsal saldırganlık birey rakibin kendi performansının önüne geçmesini engellemek amacıyla gerçekleştirdiği stratejik bir yol olarak da ifade edilir. Düşmanca saldırganlık ise öfke kaynaklı karşıdaki kişiye doğrudan zarar vermek ve yaralamak amacıyla gerçekleştirilen bir davranış çeşididir. Öfkeli ve hırs tutkusuna sahip bireyler daha çok düşmanca saldırganlık eğilimindedirler. Hırslı ve tutkulu sporcuların yetersizlik duygusu yaşaması saldırganlıklarını tetikleyebilir (Donahue, Rip ve Vallerand, 2009). Yapılan alışmalar ve elde edilen sonuçlar; takım sporları içerisinde var olan araçsal saldırganlığın sosyal normlara göre kabul edildiği ve bu anlamda cesaretlendirildiği, fakat düşmanca saldırganlığın tam anlamıyla reddedildiği ve kesinlikle kabul görmediğini ortaya koymuştur (Loughead ve Leith, 2001). Widmeyer ve diğerlerine (2002) göre, saldırgan davranış kabul edilemeyecek bir seviyeye ulaştığı durumlarda saldırgan davranışın hangi ihtiyaç karşılamak için ve ne sebeple ortaya çıktığını bilmenin değerlendirme yapabilmek için çok önemli olduğunu belirtmiştir. Sporcu eğer çok nadiren düşmanca saldırganlık türünü kullanıyorsa, kişisel sorumluluğu reddedip kaynağı dış etmenler olarak gösterebilir. Örneğin; düşmanca saldırganlığının nedenini öfke ve engellemeden kaynaklandığını söyleyerek kendisini savunabilir. Bu durumda sporcuların araçsal

saldırganlığa oranla düşmanca saldırgan davranış sergilediklerinde, kişisel sorumluluğu daha çok reddettiklerini söyleyebiliriz.

Spor içerisindeki saldırganlığın amacı; rakip oyuncuyu veya takımı hâkimiyet altına alarak üstünlük sağlamak ve saldırgan oyun stratejisi ile rakibe zarar vermektir (Grange ve Kerr, 2010).

Spor yapmak kişileri daha saldırgan yapar ya da saldırgan karaktere sahip olan kişiler daha çok spor yapmayı tercih eder şeklinde bir ayırım yapmak mümkün değildir (Stevens, 2012). Saldırganlık eğilimi erken yaşlarda başlamaktadır. Bu nedenle spor içerisinde saldırgan davranışlar sergileme nedenleri arasında ailenin etkisi büyüktür. Ailelerin çocukların oyunlarına müdahale ederek kendi karakterine uygun olan davranışları dahil etmesi çocukların olaylara karşı tutumunu motivasyonunu etkiler (Bacalu, 2012). Bu anlamda bilişsel davranışçı müdahale de genç sporcular için psikososyal açıdan olumlu sonuçlar doğurabilir (Popescu, 2013). Savunma, duygusal tepkiler, öfke ve bunları takip eden saldırganlık kişinin kontrol yöneliminden etkilenir (Goldstein ve Iso-Ahola, 2008). Aileler çocuklarının sportif tercihlerini etkileyebilirler ve kendi sportif deneyimleri ve çalışmalarlarıyla birlikte tercihleri üzerinde önemli bir rol oynayabilirler. Çok yüksek seviyelere çıkan aile baskısı sporcuların performans kaygısı yaşamasına ve bu sebeple daha çok saldırganlık eğilimi göstermelerine neden olabilir (Bowker vd., 2009).

Maxwell (2004) sporda saldırganlığı, resmi olarak belirlenmiş oyun kurallarını hiçe sayarak rakibe, takım arkadaşına ya da seyirciye karşı kasıtlı bir şekilde zarar vermek amacıyla yapılan davranış olarak tanımlamıştır. Bu tanımlama Uluslar Arası Spor Psikolojisi Derneğinin resmi kurallar çerçevesi içerisinde yaptığı tanımı ile örtüşmektedir (Tenenbaum, Stewart, Singer ve Duda, 1997).

Kavussanu ve Boardley (2009) ise oyun içerisinde takım arkadaşlarına veya rakibe karşı zarar vermek veya onlara karşı avantaj sağlamak amacıyla kasıtlı ve istekli olarak gerçekleştiren ve yoğun öfke ve saldırganlık duygusu içeren davranışları sporda saldırganlık olarak tanımlamıştır (Kavussanu, Stanger ve Boardley, 2013). Yapılan çalışmalar saldırgan sporcuların sıklıkla öfke ruminasyonu yaşadıklarını (Maxwell, 2004; Maxwell vd., 2009) yani geçmişte öfke duygusu ile ilgili yaşadıkları olumsuz tecrübelerini sürekli tekrar etiklemiştir (Maxwell vd., 2009).

Rekabet seviyesinin sporda saldırganlık oranına etkisini araştıran birçok çalışma yapılmış, ancak ortak bir sonuca ulaşılamamıştır. Bazı çalışmalar düşük rekabet seviyesinin yoğun öfke saldırganlık ve provakasyonla birlikte düşmanca saldırgan davranışlara neden olduğunu ortaya çıkarmıştır (Coulomb-Cabagn ve Rascle, 2006). Bununla birlikte, Visek ve Watson (2005) rekabet seviyesi kadar yaşla birlikte profesyonelleşmesinde kişinin saldırganlık tutumunu değiştirdiği ve bunu meşru olarak

kabul etme olasılığının artırdığını ortaya koyan çalışmalar yapmışlardır. Saldırganlık ile sportif performans ve sportif başarı arasındaki ilişkili ile ilgili çalışmalarda yapılmış fakat ortaya çelişkili sonuçlar çıkmıştır (Engelhardt, 1995; Mudimela, 2010).

Butt (1987) sporda saldırganlığı altı kategori altında toplamıştır. Bunlar: sürekli saldırganlık, sosyal saldırganlık, oyun saldırganlığı, stratejik saldırganlık, durumsal saldırganlık ve oyun sonrası saldırganlık çeşitleridir.

Sürekli saldırganlık: Biyolojik özellikleri itibari ile yüksek saldırganlık içgüdüsüne sahip bireylere çekici gelen birçok spor dalı vardır. Kuvvet, hız, fiziksel güç, rakibe üstün gelme, üstün performans sergileme yeteneği aranan ve istenen özelliklerdendir. Bu kriterler belli vücut yapısına ve belli genetik özelliklere sahip kişilerde çok daha fazla bulunmaktadır. Sporcuların sporcu olmayan bireylere göre özellikle oyun içerisinde daha fazla saldırgan davranış sergileme eğiliminde oldukları görülmektedir.

Sosyal Saldırganlık: antrenman ve alıştırma yaptığı süre içerisinde birey saldırgan davranışları öğrenebilir ve bunu bir ifade tarzı olarak kullanmayı tercih edebilir. Genellikle erkeklerin daha çok saldırgan davranışlarda buldukları kabul edilir fakat saldırganlığın kadınlar tarafından da öğrenilebilen ve kullanılan bir davranış olduğunu savunan çok sayıda görüş vardır.

Oyun Saldırganlığı: Saldırganlık birçok spor dalının ve sportif oyunun içerisinde mevcuttur. Futbol, basketbol, buz hokeyi gibi spor dallarının daha çok saldırganlık içerdiği düşünülür fakat içerisinde rekabet barındıran tüm spor dalları içerisinde saldırgan davranışlar gözlenebilmektedir.

Stratejik Saldırganlık: Saldırganlık rakip takım ya da rakip oyuncuya karşı bir strateji olarak kullanılır. Bu saldırganlık çeşidinin kullanılmasının amacı; oyun kuralları dâhilinde rakibe karşı avantaj sağlamaktır.

Durumsal Saldırganlık: Saldırganlık içeren bir durum ya da olay sırasında ortaya çıkan davranış türüdür. Örneğin bir oyuncunun diğer bir oyuncuya vurması anlık bir durumdur ve saldırganlık nedenidir. Saldırganlığı bir strateji olarak kullanan birey, çoğunlukla rakibi saldırgan davranışlarda bulunmaya sevk eder.

Oyun-Sonrası Saldırganlık: Bu kategoride saldırganlık sportif olaydan ve durumdan sonra da devam eder ve saldırganlık bir sporcuya ya da seyircilerden birine yönelik de olabilir (Russell, 1981).

2. 1. 3. Tolerans

Tolerans kelimesi Latince tolerare fiilinden gelmektedir ve bu da müsaade etmek, çekmek (giderilemeyecek bir kötülüğe boyun eğmek), 'göz yummak', dolayısıyla hoşgörmek anlamlarına gelir.

Encyclopedia Britannica' da tolerans: kişileri karar ve fillerinde özgür kılma, farklı bakış açılarına anlayışla yaklaşma ve tarafsız bir şekilde katlanma olarak tanımlanmıştır. Brockhaus ise toleransı genel dini inanışlardan farklı görüşlere sahip inanışlara karşı sabırla yaklaşma olarak tanımlanmıştır (Yörükhan, 2007). Toleransı en geniş anlamıyla bireyler arası bir davranış biçimi olarak algılayan Johannes Kühn kısaca başkasına katlanma, başkasını kendi haline bırakma olarak tanımlamıştır.

Tolerans kelimesi Latince den gelmektedir ancak zamanla birlikte kullanım alanı sürekli olarak değişime uğramıştır (Atalay, 2008). Tolerans kavramı mezheplerin müdahil olduğu savaşların akabinde derinlemesine incelenmiştir (Hancerlioğlu, 2000). Sape van der Woude, toleransı; aynı ortamda gözlenen farklı görüşlere göz yumma olarak tanımlamıştır. Julius Ebbinghaus'un tanımına göre ise tolerans kişinin kendisini rahatsız eden bir duruma mani olmaya çalışmamasıdır ve negatif anlam taşımaktadır (akt: Yörükhan, 2007, s. 76).

Bir başka ifade ile tolerans; tasvip etmediğimiz, hoşlanmadığımız halde bir olaya, fikre ya da herhangi bir şeye katlanma durumunda kalma, tahammül gösterme anlamına gelir. Birey eğer tolerans sahibi ise kendisini rahatsız eden ve kendisi için olumsuz olduğunu düşündüğü bir duruma karşı sessiz kalarak sıkıntıyı kendisi çeker. Toleransta genellikle psikolojik bir olumsuzluk ve sıkıntı yaşama durumu vardır (Aslan, 2001'den akt., Tuncay, 2016, s. 7).

Tolerans sözcüğünün; sabır ve ya tahammül gerektiren bir şeye karşı dirayetli olma ve tahammül etme gibi anlamları da vardır. Bu ifadeden bir bireyin tolerans sahibi olabilmesi için güçlü olması gerektiği anlaşılmaktadır. Fakat bireydeki gücün kaynağının ne olduğu kesin olarak belirlenmemektedir. Tolerans sahibi bireyin gücü fiziksel, siyasi, maddi ve manevi de olabilmektedir (Aslan, 2001).

Tolerans, sahip olunan gücün kullanılmasından kaçınmak demektir. Buradaki kaçınma insanın rahatsız olduğu bir durum sebebiyle içinde yaşadığı sıkıntıya rağmen bu duruma tahammül etmesi ve katlanmasını ifade etmektedir (Yürüşen, 1993). Birey içsel olarak gönüllü olmasa da başka nedenlerden dolayı zorunlu bir katlanma durumu içerisinde (Gürsoy, 1999). Tahammül ve katlanma gerektiren durumda; tolerans gösterdiğini kabul etmemiz için kaçınan ve kendini tutan tarafın güçlü olması gerekmektedir (Forst, 2004).

Değiştirebilme ve ortadan kaldırabilme gücüne sahip olunmasına rağmen bir katlanma durumunun olması toleransı ifade etmektedir. Güçlü olanın zayıf olana karşı ortaya koyduğu bir tutum olarak da ifade edilebilir (Aydın, 1999).

Din, politika, fen, sosyal, kültür gibi birçok disiplinde yer bulan tolerans kavramı multidisipliner bir kavram olarak ifade edilebilir. Sosyal hayatın getirdiği günlük akış

içerisinde sıklıkla kullanılan tolerans kelimesi; göz yummak, katlanmak, anlayış, hoş görmek, müsaade etmek ve tahammül anlamlarını içermektedir (Aslan, 2001). Tolerans onaylanmayan davranışların karşısında sahip olunan güç ve otoritenin kullanılmamasıdır (Meyer, 2002, Yürüşen, 1993).

Spinozaya göre toleranssızlık insanların doğuştan getirdiği dolayısıyla doğasında olan bir duygudur. Kişiler mecbur kalmadıkça ya da herhangi bir ihtiyaç hissetmediklerinde tolerans gösterme eğiliminde olmazlar (Rosental, 2003). Sisona, toleranssızlığın doğuştan geldiğini fakat bir hastalık olarak değerlendirilip tedavi edilerek birey ya da toplumun tolerans düzeylerinin geliştirilebileceğini savunur. Bireylerin özel ve sosyal hayatlarında toleranslı yaşamalarıyla toleranssızlık ortadan kalkabilir (Rosental, 2003).

Batuhan'a (1959) göre tolerans kavramını oluşturan üç ana unsur vardır:

Başkalık unsuru: Toleransın ontolojik temeli denilebilir. Bu başkalık yaratılıştan gelen farklılıkları psikolojik, alışıklık ve gelenek bakımından ortaya çıkan fikir ayrılığı etnik bir yapı içerisinde olabilir. Başkalık derecelidir ve çelişmeye kadar ilerleyebilir.

Katlanma unsuru: Başkalık karşısında insanın göstermiş olduğu içgüdüsel tepkiyi işaret eder ve toleransın negatif yönünü dile getirir. 'Başka'lığın kişide uyandırdığı acemilik, endişe, şüphe, olumsuzluk ve düşmanlık gibi duyguları dizginleyebilme isteği toleransın göstergesidir.

Hoş-görme unsuru: Birey başkasının kişiliği karşısında dahi bilinçli, daha pozitif bir davranış sergiler. Başkalığın kişiye yaşattığı utangaçlık, endişe gibi negatif duygular başkalarına saygılı olma gibi olumlu duygulara çevrilebilir (Batuhan, 1959).

Webster (1940) toleransı; zararsız, mükemmellikten uzak, hoş karşılanmayan fakat ıda edilebilen bir durum olarak tanımlamıştır.

Nicholson ise toleransın oluşumunda yedi unsurun etkili olduğunu ifade etmiştir;

Sapma (Deviance): Katlanılan durum, katlananın yaptığı şeylere göre sapma göstermelidir.

Önem (Importance): Sapma sebebi ve sapmayı gerçekleştiren kişi çok önemlidir. Sapmaya sebep olan durumun ve kişinin önemsiz olması kayıtsızlık olarak kabul edilir ve tolerans olarak değerlendirilmez.

Kınama (Disapproval): Kişinin tolere ettiği olayı ona göre ahlaki yönden ayıplanacak nitelik taşımaktadır.

Güç (Power): Tolerans gösteren kişi tolerans gösterdiği şeyi engelleme gücüne sahip olmalıdır. Güç tolerans unsurları içerisinde en önemli olandır. Güç olmadan toleranstan bahsetmek mümkün değildir. Rahatsız olduğunuz ve kınadığınız herhangi bir durumu engelleme ve bastırma gücüne sahip değilseniz o kişiye ya da duruma karşı toleranslı olduğunuzu söylemeniz mantıksız ve komiktir.

Reddetmeme (Non-rejection): Kişi, tolerans gösterdiği olaya herhangi bir güç uygulamadan devam etmesine izin verir. Toleransın ortaya çıkış nedeni reddetmedir. Kişi kınadığı ve onaylamadığı durumu reddetmeyerek duruma tolerans göstermiş olur. Bu reddetme toleransın sınırını belirlemektedir.

İyilik (Goodness): Tolerans göstermek doğru bir davranıştır ve tolerans sahibi de erdemli bir kişidir. Tolerans ahlaki bir değer olarak kabul edildiğinde iyilik de tolerans için kabul edilebilir bir unsurdur.

Tahammül-katlanma (Bearing): Tolerans gösteren kişi gücünü kullanmayarak onaylanmadığı ve hoşlanmadığı duruma katlanmak ve tahammül etmek zorundadır (Yürüşen, 1996).

Felsefedeki tanımına göre ise tolerans, kendi inanç ve doğrularına ters düşmesine rağmen başkalarının doğrularını kabullenebilme durumudur. Tolerans, toplumun her üyesinin iade ve hareket özgürlüğünü güvence altına alan temel bir ilkedir. Fakat toleransın bu kadar basit ve net tanımı herkes tarafından kabul edilmemektedir. Tolerans genellikle fedakârlık ve gönüllülük gerektirir ve bu nedenle çoğunluk tarafından hoş karşılanan bir tutum değildir. İnsan doğasının getirdiği doğal olarak sahip olduğumuz bir tutum değildir ve kişiye kişisel bir haz vermez. Aksine bu durumu kişisel bir sınırlama olarak düşünmek daha doğru bir yaklaşım olur. Çünkü tolerans sezgisel olarak hissettiğimiz ve inandığımız şeyleri yapmaktan ve söylemekten kaçınmamızı gerektirir (Fernandez, 2008).

Marcus Aurelius ve Cicero gibi filozoflar toleransın, kişisel kısıtlama, ılımlı olma ve kişisel özerklik değerleri ile şekillendirilen çok önemli bir erdem olduğunu ifade etmişlerdir. Negatif duyguları ve önyargıları kontrol altında tutabilme davranışını bir tutum haline dönüştürmüş kişilerin bu yolla bireysel faklılıklardan kaynaklanan çatışmalardan kaçınmalarını tolerans olarak kabul etmişlerdir (Fiala, 2003). Bugün 2000 yıl öncesine göre daha az ve faklı telaffuz edilmesine rağmen, kendini kısıtlama unsuru tolerans kavramının önemli bir unsuru olmaya devam etmektedir. Kendini kısıtlama reddetmek için birçok nedenimiz olmasına rağmen herhangi bir olayı, durumu ve inançları kabul etmemizi gerektirir (Cohen, 2004; McKinnon, 2006; Short, 2005). Kişinin olumsuz tepki göstermesine neden olacak herhangi bir durum yokken gösterdiği ılımlı davranışı tolerans olarak kabul edemeyiz (Cohen, 2004; Forst, 2004). Örneğin; benim evimde uyumadıkları sürece evsizlere karşı çok toleranslıyım ya da yemeklerini ve müziklerini çok sevdiğim için güney Amerikalı göçmenlere karşı çok toleranslıyım demek bir tolerans göstergesi değildir. Fakat evsizlerin kişinin bahçesine aniden yerleşmesi durumunda bu misafirleri reddetmek ya da tolerans kullanma seçeneği olur. Ayrıca kişinin tolerans kullanabilmesi için sadece reddetmek yeterli değil, aynı zamanda bunu yapabilecek güce sahip olması gerekmektedir. Yani örnekteki gibi evsizleri bahçesinden atabilecek güce sahip olmasına

rağmen kalmalarına izin vermesi durumunda tolerans göstermiş kabul edilebilir. Güçlü olan tarafın tolerans kullanması gerekmektedir. Kötü hava, ekonomik durgunluk gibi kişinin müdahale edebilme gücü olamayan durumlara veya olaylara karşı tolerans kullanma durumu sözü konusu olamaz. Onaylanmayan veya ayıplanan herhangi bir şey üzerinde bir değişiklik yapma gücüne sahip olunmadığı için onlara zorunlu olarak katlanmak tolerans değil boyun eğmektir (Kuyurtar, 2000). Ancak itiraz etme veya reddetme gücü olmasına rağmen, kişinin kendi seçimi olarak itiraz etmemesi ve özgür iradesi ile kendini kısıtlayarak duruma izin vermesi tolerans olarak kabul edilebilir. Sonuç olarak, hoşgörü üç şey gerektirir: itiraz nedeni, itiraz gücü ve itiraz etmemek için özgür bir seçim (McKinnon, 2006; Shorten, 2005;).

Cüceloğlu'na (2003) göre, bireylerin tolerans düzeyleri yaşadıkları strese dayanabilme güçleri ile orantılıdır. İnsanların kendilerini güvensiz ve huzursuz hissettiklerinde yaşadıkları kaygı duygusu onları korunma ihtiyacı ile ortaya çıkmaktadır ve duygu tolerans düzeyini düşürmektedir. Tolerans düzeyi düşen insanlar tepkilerini öfke ve saldırganlıkla göstermeye daha eğilimli duruma gelmektedirler.

Gray toleransı kişinin tasvip etmediği bir duruma müdahale edecek kuvveti varken engellemekten, yasaklamaktan ve caydırmaya çalışmaktan kaçınması olarak tanımlamıştır (Gray, 1999'dan akt., Atalay, 2008, s. 28). Tolerans en geniş tanımı insanların nefret ettikleri şeylerle birlikte yaşamasıdır. Daha ılımlı biçiminde is katlanma ve kayıtsızlık söz konusudur (Kors, 2003).

İlk ortaya çıkışından bugüne kadar yapılan tanımlara baktığımızda, toleransın varlığından bahsedebilmemiz için, öncelikle rahatsızlık verici bir durumun olması gerektiğini, sonrasında ise rahatsızlık duyan kişinin ya da herhangi bir kurumun bu durumu engelleyecek güce sahip olması gerektiğini söyleyebiliriz. Eğer kişiyi rahatsız edecek bir durum yok ise toleranstan söz edilemez. Aynı şekilde kişinin durumu engelleyebilecek gücü yok ise onu tolere etmesi söz konusu değildir.

2. 1. 3. 1. Tolerans Nedenleri

Eğer tolerans; bireyin reddedilebilir gördüğü inançları ve davranışları reddetme gücüne sahipken kabul etmesi ise, bireyin toleranslı olmaya iten başka nedenler olmak zorundadır. Aksi takdirde kullanılan tolerans pek mantıklı bir davranış olarak değerlendirilmez (McKinnon, 2006).

İnsanların tolerans kullanmasının nedeni ile ilgili verilebilecek en basit cevap, toleransın aynı toplumda yaşayan bütün vatandaşlar için gerekli bir erdem olduğu, çünkü toplumlar birbirinden farklı inanç ve yaşam tarzlarına sahip bireylerden oluşmaktadır. Barış, istikrar ve özgürlüğün devamlılığı isteniyorsa bu farklılıklar bir şekilde kabul edilmeli

dolayısıyla tolerans gösterilmelidir. Roma, Bizans, Osmanlı gibi birçok imparatorlukta azınlıkların etnik ve dini yapılarını korumaları için toleranslı davranılmıştır, çünkü baskı ve zorlama ile kontrol altında tutmanın mümkün olmadığı, barış ve istikrara ulaşmak için toleransın çok daha iyi bir yol olduğuna inanılıyordu (Briggs, 2004; Nederman, 1994; Walzer, 1997). Tolerans teorilerinin tümünün ortak bakış açısı farklılık ve çoğulculuğa saygı duymak gerektiğidir.

Yıldırım'a (1995) göre toleransın ortaya çıkışının iki nedeni vardır. İlki; insanlar arasında ırk, din, ulus ve kültürel ayrımcılık olmadan sadece özünde insan oldukları sahip olduğu temel haklarının olduğu inancıdır. İkinci neden ise; hiçbir grubun, bireyin ya da toplumun iyi ya da kötü kavramını tekelinde bulunduramayacağını savunan demokratik yaklaşımdır (Yıldırım, 1995).

Voltaire toleransın insanlığın güzel bir tarafı ve insanların yaşadıkları sorunların çözüm yolu olduğunu belirtmiştir. Voltaire göre tolere edilebilecek şeyler insan doğasının getirdiği zayıflık, çelişki, kararsızlık ve yanılma gibi karakteristik özelliklerdir (Voltaire, 1972).

2. 1. 3. 2. Tolerans ve Spor

Günümüzde sporun, sporcular, seyirciler-taraftarlar ve yöneticiler olmak üzere üç önemli unsuru vardır. Herkes tarafından istenen ve arzulanan sporun dürüstlük kuralları içerisinde yapılmasıdır. Sporcu bedensel ve zihinsel açıdan daha iyi olacak, kazanma duygusunu tatmin ederek psikolojik açıdan iyi hissedecek, seyirci-taraftar heyecan duyacak, eğlenecek ve başarı ile birlikte mutlu olacak, yöneticilerde tarafsız bir yönetim sonucunda spora olumlu bir katkıda bulunmuş olacaklardır. Sporun dürüstlikle ve ahlaki değerleri gözeterek yapılabilmesi için kurallara uymanın yanında rakibe saygı ve ona psikolojik ve fizyolojik olarak zarar vermeme özeni fair-play olarak adlandırılır (Tuncay, 2016).

Fair-play sevgi ve barış kavramlarının yanı sıra içerisinde tolerans kavramını da barındırmaktadır. Tolerans kişinin karşısındakine belli sınırlar içerisinde kusurluluk hakkı tanımasıdır (Kepençi, 2004). Sporun getirdiği kurallar dahilinde sporcunun onaylamadığı ve hoşlanmadığı bir durum karşısında gücünün yetmesine rağmen o davranışa ya da duruma engel olmaması sportif tolerans göstergesi olarak ifade edilebilir. Sporcu kişisel seçimi dahilinde toleranslı olmaktadır. Toleransın nedeni bir oyun stratejisi olabileceği gibi, toleransın temel unsurlarından olan iyilik niyeti de olabilir. Örneğin; rakibi tarafından kasıtlı bir şekilde zarar vermek amacıyla bir darbe alan sporcu, fiziksel ve psikolojik olarak bu davranışı engelleme gücüne sahip olmasına ve davranışı onaylamamasına rağmen engel olmayarak davranışa göz yumuyorsa burada toleransın varlığından söz edilebilir. Ancak

sporcu rakibine gücü yetmediği için herhangi bir tepki gösteremiyorsa bu katlanma ve boyun eğme olarak değerlendirilebilir.

Sportif erdemde iki önemli güç bulunmaktadır. Bunlar; bilinçli olmak ve ahlak değerlerini önemsemektir. Sportif davranışın temelinde bulunan sportif erdem içerisinde toleransı barındırmaktadır (Tuncay, 2016). Nasılkı toplumu farklı inanışlara ve değerlere sahip bireyler oluşturuyorsa, sporun içerisinde de farklı karakterlere ve ahlaki değerlere sahip bireyler bulunmaktadır. Toplum içerisindeki düzenin sağlanması ve devam ettirilebilmesi için gerekli olan tolerans, sportif oyunların, yarışmaların da kurallara uygun ve doğru bir şekilde yapılabilmesi için tolerans gereklidir. Sporcu kendi sınırlarını ve gücünü bilerek, onu geliştirmek için çalışmasının yanın sıra sportif başarı uğruna spor ahlakını göz ardı etmeyecektir. Oyun içerisinde, kaybetme, rakibe üstünlük sağlama, gibi endişelerle birlikte yaşanan öfke duygusu tolerans düzeyinin düşmesine neden olmaktadır. Tolerans düzeyi düşük olan bireyler ise daha çok saldırgan davranışlar sergileme eğiliminde olurlar.

2. 2. Literatür Taramasının Sonucu

2. 2. 1. Yurt Dışında Yapılan Çalışmalar

Sofia ve Cruz (2017) saldırganlığın bazı değişkenlerle olan ilişkisini ve spor dalının yarışma kategorilerinin ve başarı düzeylerinin öfke ve saldırganlık üzerindeki etkisini araştırmışlardır. Çalışma grubunu farklı spor branşlarında sporcu olan 231 sporcu oluşturmuştur. Elde edilen sonuçlar öfke, saldırganlık, anti sosyal davranışlar ve provokasyonun saldırgan davranışlar üzerinde çok etkili olduğunu ortaya çıkarmıştır. Ayrıca daha çok fiziksel temas gerektiren spor branşlarından gelen sporcuların, daha az fiziksel temas gerektiren ya da yarışma kategorilerinde yer alan genç sporculardan daha fazla saldırgan davranışlarda bulunma eğiliminde oldukları sonucuna ulaşmışlardır. Başarı seviyelerine göre ise anlamlı bir fark tespit edilmemiştir.

Traclet, Moret ve Ohl (2015) futbolcular ve buz hokeyi sporcularının saldırganlık düzeylerini ve saldırganlığa karşı tolerans düzeylerini incelemek amacıyla yürüttükleri çalışmada 104 futbolcu ve 98 buz hokeyi sporcusu ile çalışmışlardır. Araştırmanın sonucunda buz hokeyi sporcularının araçsal saldırganlık kullanımında daha toleranslı olduklarını fakat söz konusu düşmansal saldırganlık olduğunda ise tolerans kullanmayı tercih etmedikleri ve reddettikleri sonucuna ulaşmışlardır.

Maxwell ve Visek (2009) rugby oyuncularının uyguladıkları kural dışı saldırganlık düzeylerini ve öfke, sporcu kimliği ve profesyonellekle olan ilişkisini araştırmışlardır. Erkek rugby oyuncularına saldırganlık, öfke, saldırganlık geçmişi, profesyonellik ve sporcu

kimliklerini değerlendirmek amacıyla anket uygulaması yapılmış ve araştırma sonucunda yaş, oyuncu pozisyonu ve oyun seviyesi gibi demografik özelliklerin grup üyeliği anlamında belirleyici olmadığını tespit etmişlerdir. Agresiflik ve profesyonelleşmenin kural dışı saldırgan davranışlarda çok önemli belirleyiciler olduğu, yaralama ve acı verme niyetiyle kural dışı saldırganlıkta kullanıldıkları verilerden elde edilen yüksek puanlarla saptanmıştır. Sonuç olarak çok yüksek düzeyde profesyonel rugby sporcularının rakiplerini kasıtlı olarak yaralamak için oyun kurallarının dışındaki saldırganlık metodlarının kullanma olasılıklarının daha yüksek olduğu ortaya çıkmıştır.

Maxwell (2004) öfke ruminasyonu ile sporcu saldırganlığının arasında bir ilişki olup olmadığını belirlemek amacıyla yürüttüğü çalışmada, çalışma grubunu takım sporları ve bireysel spor yapan 305 bayan ve erkek sporcu olarak belirlemiştir. Sporcuların demografik bilgileri ile birlikte öfke ruminasyonu ölçeği uygulamıştır. Öfke ruminasyonu ölçeğinden alınan puanlara göre cinsiyete, takım ve bireysel spor yapma ve yarışma seviyesine göre anlamlı farklılaşma bulunamamıştır. Provakasyon ve öfke ruminasyonunun sporcuların saldırganlığı ile önemli bir korelasyon içerisinde olduğu görülmüştür. Saldırganlık spor türü ile de ilgilidir; bireysel spor yapanların takım sporu yapanlardan daha düşük saldırganlık seviyesine sahip oldukları tespit edilmiştir. Tüm bu bulgular sonucunda provakasyon ve öfke ruminasyonunun büyük ölçüde saldırganlığın belirleyicisi oldukları sonucuna ulaşılmıştır. Düşmancıl saldırganlıkta duygu yükünün daha ön planda olduğunu ve öfkenin daha eski bir ruminatif süreçten geçtiğini ve saldırganlığa dönüştüğünü, araçsal saldırganlıkta ise öfke ifadesinin ve ruminasyonun varlığına gerek olmadığı görülmüştür.

Rekabet sporu yapan sporcuların saldırgan duyguları, inançları, davranışları, bilişsel süreçleri ile ilgili çalışmaları genellikle batı popülasyonunda ve belli spor dallarında yapan araştırmacıların aksine Maxwell ve Visek (2009) doğuyu tercih etmiş ve geniş popülasyonlarından ötürü Çin de rekabet sporu yapan sporcuları seçmişler ve bu sporcuların saldırgan duygularını, inançlarını, davranışlarını, saldırganlıkla ilgili bilişsel süreçlerini araştırmışlardır. Basketbol, rugby, futbol ve squash olmak üzere 4 spor dalı belirlemiştir. Çalışma sonucunda, sporcuların saldırganlık düzeylerinin öfke duygusu ile ilişkili olduğu, saldırganlığın öfke ifade tarzı, provakasyon ve saldırgan tutum ile pozitif yönde ve öfke kontrolü ile ise negatif yönde ilişkili olduğu tespit edilmiştir. Rugby sporcularının öfke ve saldırganlık eğilimi en yüksek seviyede, futbol, basketbol ve squash da ise daha düşük seviyede görülmüştür. Araştırmacılar bunun nedeni olarak rugby sporunun çok fazla fiziksel temas gerektirmesini, basketbol ve futbolun ise rugby e göre daha az temas gerektirmesini ve bireysel sporlardan squaşın fiziksel temas içermemesini göstermişlerdir.

Coulomb-Cabagno ve Rascle (2006) takım sporcularında gözlemlenen saldırganlığı, cinsiyet, yarışma seviyesi ve spor türüne göre incelemek amacıyla yürüttükleri çalışmalarında bayan ve erkekler arasında eşit olarak belirlenen futbol ve hentbol branşından bölgesel, ulusal ve uluslararası oyunlarda kaydedilen videolar düşmanca ve araçsal saldırganlığı ayırt edebilmek için grid yöntemi ile incelemiştir. Araştırma sonuçlarına göre; her iki spor branşında da yarışma seviyesi ya da herhangi bir nedenden kaynaklanan saldırganlık da olsa erkek sporcuların bayan sporculara göre daha saldırgan davranışlar sergiledikleri ortaya çıkmıştır.

Visek ve Watson (2005) çalışmalarının sonucunda profesyonelleşme, yaşın artması ve yarışma seviyesi ile birlikte saldırganlık düzeyinin de arttığının tespit etmişlerdir.

161 kulüp sporcusunun katıldığı çalışmada Keeler (2007) sporcuları spor türüne göre; temas gerektiren, temas gerektirmeyen, çarpışma gerektiren ya da tamamını içinde barındıran spor çeşitleri olarak sınıflandırmıştır. Kadın ve erkek sporcular spor türüne göre, düşmansal saldırganlık ve araçsal saldırganlık gösterme düzeylerine göre karşılaştırılmıştır. Sonuçlar; fiziksel temas içeren sporlarda, düşmansal saldırganlık ve araçsal saldırganlık düzeylerinde bir farklılık olmadığını göstermiştir.

Mudimela (2010) kaygı, başarı motivasyonu ve performansın futbolcuların saldırgan davranışları üzerindeki etkisini araştırmıştır. Çalışmasında 3 farklı ligde futbol oynayan 625 sporcuyu çalışma grubu olarak belirlemiştir. Sonuçlara göre; her üç katılım grubunun da saldırganlık başarı motivasyonu ve performans düzeyleri arasında anlamlı farklılıklar bulunmuştur. Saldırganlık ve başarı motivasyonunun performansa olumlu katkıda bulunduğu fakat kaygının performans üzerinde olumsuz etkisinin olduğu tespit edilmiştir.

Engelhardt (1995) hokeyciler üzerinde gerçekleştirdiği çalışmasının sonucunda performans, sportif başarı ve saldırgan davranışlar arasında anlamlı bir ilişki olduğunu tespit etmiştir.

Sofia ve Cruz (2016) spor müsabakalarında ortaya çıkan öfke üzerindeki bireysel farklılıkları ve bilişsel sürecin, duyguların ve motivasyonun etkilerini araştırmışlar ve rakibe ve takım arkadaşlarına karşı anti sosyal davranışlar, düşüncelerini bastırma, öfke ruminasyonu ve motivasyonları arasında önemli farklılıklar olduğunu belirlemiştir. Ayrıca, rakibe ve takım arkadaşına karşı anti sosyal davranışlar, öfke ruminasyonu, meydan okuma ve öfke seviyesini tahmin ederek kendini kontrol altına alma durumlarının öfke seviyesinin düşük ve ya yüksek olarak belirlenmesinde önemli ayrıştırıcılar olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Kavussanu ve Boardley (2009) futbol, netbol, hokey, rugby ve basketbol branşlarından 658 i erkek ve 555 i kadın olmak toplam 1213 sporcu ile gerçekleştirdikleri çalışmalarının sonucunda; spor müsabakaları içerisinde başka bir oyuncuya yaralayarak

zarar vermek ve çeşitli hilelerle onu dezavantajlı duruma düşürmek için kasıtlı olarak yapılan davranışların diğer sporcuların performanslarını etkiyebileceğini öne sürmüşlerdir. Aynı zamanda takım arkadaşlarına karşı anti sosyal davranışların önemini göstererek, bu tür davranışlarla yarışma, rekabet öfkesi arasındaki ilişkiye vurgu yapmışlardır. Ortaya çıkan öfkenin aynı zamanda rakibe ve takım arkadaşlarına karşı sergilenen anti sosyal davranışlarla ilişkili olduğunu da gözlemlemişlerdir.

Coulomb ve Pfister (1998) yarışma seviyesinin ve zamanının kural çiğneme davranışı olarak tanımlanan futbolcuların saldırganlıkları üzerindeki etkilerini araştırmışlardır. Direkt olarak araçsal ve düşmansal saldırganlığı gözlemlemişlerdir. Gözlem grubu olarak 3 müsabaka seviyesine bölünebilen Fransız futbol şampiyonası oyunlarını belirlemişler ve gözlemlerinin sonucunda yarışma seviyesi ve zamanının araçsal ve düşmansal saldırganlığı ters yönde etkiledikleri sonucuna ulaşmışlardır.

Robazza ve Bortoli (2007) rugby sporcularının sportif performansları üzerinde öfke ve kaygının etkisini belirlemek amacıyla yürüttükleri çalışmalarında bir müsabaka sezonunda ulusal şampiyonada yer alan takımlardan 197 rugby oyuncusunu örneklem grubu olarak belirlemişlerdir. Araştırma sonucunda; rugby oyuncularının öfke semptomlarını ılımlı derecede sıklıkla yaşamalarına rağmen, bu semptomları zarar verici olarak değil kolaylaştırıcı olarak değerlendirme eğiliminde oldukları ortaya çıkmıştır. Semptomların yönüne bakıldığında ise bilişsel anksiyete öfkenin önemli bir yordayıcısı iken, özgüvenin ise öfke kontrolünün önemli bir yordayıcısı olduğu görülmüştür.

Ruiz ve Hanin (2011) öfkenin üstün yetenekli karate sporcularının performanslarına etkisini araştırmak amacıyla gerçekleştirdikleri çalışmalarında 20 üstün yetenekli karate sporcusu ile çalışmışlardır. Sporculardan en iyi ve en kötü performanslarını hatırlamaları ve her iki performansın öncesinde, performans sırasında ve performansın sonrasında iki ila üç önemli durumu tanımlamaları istemişler ve çalışma sonucunda; öfke yoğunluğuna bakıldığında bireyler arasında büyük farklılıklar olduğu, öfke yoğunluğunun farklı sporcuların göstermiş olduğu en iyi ya da kötü performanslara göre düşük, normal ya da yüksek olabileceği görülmüştür. En iyi performanslarda tecrübe edilmiş öfke yoğunluğunun kötü performansların aksine enerjiji artırdığı ortaya çıkmıştır.

Mowlaie, Besharat, Pourbohloul ve Azizi (2011) 246 İranlı sporcu ile gerçekleştirdikleri çalışmalarında öz güven özyeterliliğin sportif performans sırasında gözlemlenen öfke ve öfke kontrolü ile ilişkisini araştırmışlardır. Çalışma sonucunda, öz güven ve öz yeterlilikle öfke ve öfke kontrolü arasında anlamlı bir ilişki olduğu görülmüştür.

Conroy ve diğerleri (2001) öfke ve saldırganlık arasında ilişki olup olmadığını belirlemek üzere gerçekleştirdiği çalışmasının sonucunda öfke duygusunun saldırganlık davranışını artırdığı sonucuna ulaşmışlardır.

Jones (2003) ve Wittmann, Arce ve Santiseban (2008) çalışmalarının sonucunda; öfkenin bilgi işleme, karar verme, yürütme, dikkat dağıtarak ya da artırarak da performansı etkileyebileceği sonucuna ulaşmışlardır.

Grange ve Kerr'in (2010) yaptığı çalışmada Avustralya futbolunun kabul edilebilir ve kabul edilemeyen saldırganlık seviyesini incelemeyi amaçlamışlardır. Çalışmaya Avustralya futbol liginde en üst seviyede oynayan en saldırgan 8 futbolcu katılmıştır. Nitel veriler toplanarak yapılan analizler sonucunda, oyun, güç ve öfke saldırganlığı gibi kategorize edilebilecek birçok saldırganlık çeşidinin olduğu görülmüş, fakat yalnızca iki saldırganlık çeşidi üzerinden tanımlamalar yapılmıştır. Katılımcıların kabul edilebilir ve kabul edilemeyen saldırganlıkla ilgili yaşadıkları tecrübelerde ve bu saldırganlık çeşitleri ile ilgili algılarında farklılıklar olduğu ortaya çıkmıştır. Düşmancıl saldırganlık ve araçsal saldırganlığın sergilenmesinde bir çok motive edici unsur olduğu ve Avustralya da futbol oynayan oyuncuların bu motivasyon kaynaklarından etkilendiği görülmüştür. Öfke duygusu ve güç kaynaklı saldırganlığın çevresel faktörleri tarafından meşrulaştırılması sonucunda ortaya çıkabileceği ifade edilmiştir.

Donahue, Rip ve Vallerand'ın (2009) sporcuların saldırganlık düzeylerini belirlemek ve tutku çeşitleri ile olan ilişkisini belirlemek amacıyla yaptıkları çalışmaya 208 basketbolcu katılmıştır. Çalışma sonucunda, obsesif ve harmonik tutku çeşidine göre farklılık görülmüştür. Kişisel savunmayı ön planda tutan, savunmaları sırasında çok daha riskli hareketlerde bulunan ve uygun ortamı ve fırsatı bulduklarında diğer tutku çeşitlerine göredaha saldırgan olan sporcular obsesif tutku çeşidine sahip sporcular olarak görülmüştür. Harmonik tutku çeşidine sahip sporcularda ise temel amaç kazanmak ya da kaybetmek olmadığı, temel isteklerinin yeteneklerini göstermek ve uzun süreli başarı düşündükleri için kendileri için çok büyük tehlike sezmedikçe saldırgan davranışlarda bulunmaktan kaçındıkları görülmüştür.

Chantal, Robin, Vernat ve Bernache-Assolant (2005) çalışmalarında sportmenlik anlayışı ile saldırganlık arasındaki bir ilişki olup olmadığını araştırmışlardır. Çalışmaya 102 beden eğitimi ve spor öğrencisi ve 201 sporcu katılmıştır. Çalışma sonucunda sportmenlik anlayışını daha önde tutan sporcuların kurallara uymaya daha çok özen gösterdikleri ve daha az saldırgan oldukları görülmüştür.

Traclet ve diğerleri (2009) yaptıkları çalışmada düşmancıl saldırganlık ve araçsal saldırganlık davranışlarını belli kriterlere göre değerlendirmeyi amaçlamışlardır. Çalışma sonucunda, düşmancıl saldırganlık gösteren sporcuların sergiledikleri davranış sonrasında özür dileme ve yaptıkları davranışa makul nedenler sunma gibi tepkileri araçsal saldırganlık gösterdikleri zamanlara ve durumlara göre daha fazla kullandıkları görülmüştür.

Ciairano ve diğeri (2007) ergenlik döneminde futbol oynayan bireylerin saldırganlık düzeylerini araştırdıkları çalışmalarının sonucunda ergenlik döneminde daha çok görülen akranlara yönelik saldırganlığın öz-yeterlilikle ilişkili olduğu ve ergenler içerisinde futbol oynayanların akranlarına karşı daha saldırgan oldukları ortaya çıkmıştır.

Rasclé, Tractlet, Souchon, Coulomb-Cabagno ve Petrucci (2010) tarafından yapılan çalışmada sportif müsabakalar sırasında ortaya çıkan düşmancıl ve araçsal saldırganlık davranışlarının saldırganlığı gösteren kişi tarafından hangi kriterlerle meşrulaştırılabildiğini belirlemeyi amaçlamışlardır. Çalışma sonucunda, sarı ve ya kırmızı kart görme, faul çalınması gibi kişiye cezai bir sorumluluk yüklemeyecek durumlarda araçsal saldırganlığın meşru bir davranış olarak nitelendirildiği görülmüştür. Maçın son dakikalarında beraberlik durumu söz konusu olduğunda araçsal saldırganlığın daha çok kullanıldığı ve daha çok meşru bir durum olarak kabul edildiği tespit edilmiştir.

Ahmadia, Besharata ve Larijanib (2011) tarafından yapılan çalışma sonucunda spor türünün saldırganlığın görülmesinde önemli bir etken olmasına rağmen öfke ve saldırganlık arasındaki ilişkiyi anlamlı düzeyde etkilemediği görülmüş ve farklı türdeki öfke ifade tarzlarının farklı saldırganlık davranışlarıyla da ifade edilebileceği ifade edilmiştir. Kişinin karakteristik özelliği itibarı ile öfkeli olmasının, içsel ve dışsal öfke boyutlarının temaslı ve temassız sporlardaki saldırganlıkla pozitif yönde ilişkili olduğu öfke kontrol boyutunun ise saldırganlıkla negatif yönde ilişkili olduğu görülmüştür. Ayrıca öfke duygusunun sporcunun davranışlarını etkileyerek saldırgan davranışlar göstermesine neden olabileceği çıkan sonuçlar arasında gösterilmiştir.

Jones, Bray ve Olivier (2015) tarafından yapılan çalışmada rugby ligindeki sporcuların oyun konumları ile saldırganlık düzeyleri arasında ilişki olup olmadığı araştırılmıştır. 2000 yılında süper ligde mücadele eden profesyonel rugby takımlarından 21 rastgele seçilmiş ve kasetleri izlenerek inceleme yapılmıştır. Araştırmacıların ev sahibi takımın daha saldırgan olabileceği hipotezinin aksine ev sahibi ya da konuk takım saldırganlık düzeyleri arasında anlamlı farklılık tespit edilmemiştir. Bunun yanında konuk takımın kaybettiği maçlarda kazandığı maçlara göre daha saldırgan olduğu görülmüştür.

Shapcott, Bloom ve Loughhead (2007) yaptıkları çalışmada kadın buz hokeyi oyuncularının saldırgan ve agresif davranış niyetlerini ve bunları etkileyen faktörleri belirlemeyi amaçlamışlardır. Çalışmaya üniversiteli bayan buz hokeyi sporcuları katılmıştır. Çalışma sonucunda, skor, oyuncuların tutumu, antrenörlerin, ailelerin, takım arkadaşlarının ve hakemlerin saldırgan ve agresif davranışların görülmesi üzerinde etkili nedenler arasında olduğunu ortaya çıkarmıştır.

Mameghani (2017) tarafından yapılan çalışmada öğrencilerin tolerans ve mutluluk düzeyleri karşılaştırılmıştır. Çalışmaya 1234 üniversite öğrencisi katılmıştır. Araştırma

sonucunda öğrencilerinin mutluluk ve tolerans düzeylerinin belirlenen değişkenlere göre anlamlı şekilde farklılaştığı tespit edilmiştir.

Ong (2017) çalışmasında sporcuların stres tolerans düzeylerini cinsiyete, spor türüne ve rekabet seviyesine göre karşılaştırmayı amaçlamıştır. Çalışmaya Singapurlu 133 milli sporcu katılmıştır. Çalışma sonucunda bayan sporcuların stres toleranslarının erkek sporculardan daha yüksek olduğu, açık becerilere sahip sporcuların performanslarının kapalı becerilere sahip sporculardan daha yüksek olduğu ve yüksek rekabet seviyesine sahip sporcuların performanslarının düşük rekabet seviyesine sahip olan diğer emsallerinden daha yüksek olduğu ortaya çıkmıştır.

Dennhart ve Murphy (2011) yaptıkları çalışmada Avrupa ve Afrikalı kolej öğrencilerinin depresyon, stres toleransı ve alkolle ilgili problemler arasındaki bağılıkları belirlemeyi amaçlamışlardır. Çalışmaya 190 öğrenci katılmıştır. Çalışma sonucunda, öğrencilerin depresyon ve stres tolerans düzeyleri arasında bir farklılık görülmemiş, Avrupalı Amerikan kolej öğrencilerine göre Afrikalı Amerikan kolej öğrencilerinin stres toleransında önemli ölçüde cinsiyet farklılığı tespit edilmiştir.

265 genç yetişkinin katıldığı çalışmada Buckner, Keough ve Schmidt (2007) problemleri alkol ve esrar kullanımının nedenlerini araştırmışlar ve çalışma sonucunda stres toleransının, depresyon ve alkol kullanımı üzerinde aracı rol üstlendiğini tespit etmişlerdir.

Wainryb, Shaw, Langley, Cottam ve Lewis (2004) erken okul yıllarında inanç çeşitliliği hakkında çocukların düşüncelerini ahlak, beğeniler, gerçekler ve belirsiz gerçekler olarak dört alanda incelemişlerdir. Araştırmaya farklı yaş gruplarında 96 çocuk katılmıştır. Araştırma sonucunda 5 yaş grubundaki çocukların diğer yaş grubundaki çocuklara göre daha az tolere edici yargılamalarda buldukları ve tüm çocukların ahlaki inanç haricindeki diğer tüm alanlarla ilgili toleranslı inançlar sergiledikleri ortaya çıkmıştır.

Lazovsky (2007) tarafından yapılan çalışmada Filistin'de yaşayan Yahudi ve Arap çocuklarının tolerans düzeylerine eğitimin etkisini belirlemeyi amaçlamıştır. Çalışmaya Yahudi ve Arap kökenli 117 çocuk katılmıştır. Çalışma sonucunda öğrencilerin aynı programda ve aynı sınıfta eğitime devam edebileceklerini, iletişim becerilerinin geliştirilmesi gerektiği, farklı görüşlerin kabul edilebilmesi, duyguların ifade edilmesi gibi faktörlerin dikkate alınması gerektiği ifade edilmiştir.

Donaldson ve Ronan (2016) tarafından yapılan çalışmada sportif etkinliklere katılımının çocukların duygusal açıdan iyi olma durumlarına, davranışsal problemlerine ve tolerans düzeylerine olan etkilerini araştırmayı amaçlamışlardır. Çalışmaya 203 genç ergen katılmıştır. Çalışma sonucunda spora katılımın duygusal ve davranışsal iyi olma durumuna özellikle de benlik algıları üzerinde pozitif etkisi olduğu ortaya çıkmıştır. Sportif

etkinliklere katılan çocukların diğer çocuklara göre sosyal ve fiziksel yeterliliklerinin ve benlik adlılarının daha yüksek olduğu tespit edilmiştir.

2. 2. 2. Yurt İçinde Yapılan Çalışmalar

286 kadın ve 344 erkek olmak üzere, 630 engelli bireyin öfke düzeylerini belirlenen değişkenlere göre araştırdığı doktora tez çalışmasında Şahin (2014) eğitim düzeyi, medeni durumu, engellik düzeyi, engel türü, engel nedeni, yardımcı alet yada ekipman kullanma durumu, meslek, gelir düzeyi ve spor yapma durumu değişkenleri açısından istatistiksel açıdan anlamlı sonuçlar elde etmiştir. Araştırmanın sonucunda spor yapan engellilerin spor yapmayan engellilere göre sürekli öfkelerinin düşük, öfke kontrolleri, dışa ve içe öfkelerinin kontrol altına alınan öfke düzeyleri, dışa vurulan ve içte tutulan öfke düzeylerinin yüksek olduğu görülmüştür.

Karagün ve Çağlayan (2014) çalışmalarında bir kulübe çalışan 131 sporcuya durumluk Sürekli Öfke Ölçeği uygulamışlar ve spor ortamında kötü muameleye maruz kalanların öfke puanlarının şiddet görmeyen sporculara göre daha yüksek olduğu sonucuna ulaşmışlardır.

Mızrak ve Çetin (2014) yaptıkları çalışmada 46 genç milli takım sporcusuna ulaşmışlardır. Literatürle tutarlı olan ve mücadele sporlarında çoğunlukla gözlenen benzer sonuçlara ulaşmışlar ve milli güreşçilerin öfke ve empatik eğilimleri arasında anlamlı bir ilişki olduğunu tespit etmişlerdir.

Üzüm, Orhan, Karlı, Duş, Yerlikaya ve Gökgöz (2016) 318 katılımcı ile gerçekleştirdikleri çalışmada spor yapan ve yapmayan bireylerin öfke düzeylerini belirlemeyi amaçlamışlardır. Araştırma bulgularına göre, sporun öfke kontrolü üzerinde pozitif etkisinin olduğu görülmüştür.

Demir, Sezan, Demirel, Yalçın ve Altın (2017) 866 sporcu ile gerçekleştirdikleri çalışmada sporcuların kişisel ve ailesel özellikleri ile öfke düzeyleri arasındaki ilişkiyi incelemişlerdir. Araştırmanın sonucunda, takım sporu ile uğraşanların öfke kontrollerinin yüksek olduğu, bireysel sporcularında dışa öfke puanlarının daha yüksek olduğu görülmüştür.

Gözen (2017) Özel Yetenek Sınavı İle Öğrenci Alan Fakültelerdeki Öğrencilerin Öfke İfade Tarzları başlıklı doktora tez çalışmasında toplam 523 gönüllü öğrenci ile çalışmıştır. Gözen, çalışma sonucunda spor bilimleri fakültesinde öğrenim gören öğrencilerin içe dönük öfke boyut değerlerinin güzel sanatlar fakültesinde öğrenim gören öğrencilerden yüksek olduğu ve annenin eğitimi, mesleği, babanın eğitimi, mesleği değişkenleri ile öfke ifade tarzları arasında anlamlı bir farklılık olmadığı sonucuna ulaşmıştır.

Nas ve Çolakoğlu (2016) betimsel yöntem kullanarak gerçekleştirdikleri çalışmalarında profesyonel düzeyde futbol oynayan futbolcuların saldırganlık düzeyleri ile öfke tarzları arasındaki ilişkiyi belirlemeyi amaçlamışlardır. Araştırma sonucunda, öfke puanı ile saldırganlık alt boyutu olan edilgen ve yıkıcı saldırganlık puanı arasına negatif, anlamlı ilişki ve atılgan saldırganlık ile öfke puanı arasında pozitif bir korelasyon görülmüştür.

Öpöz (2017) 14-17 yaş grubu sanatla veya sporla uğraşan veya uğraşmayan lise dönemi ergenlerinin duygu düzenleme becerileri, sosyal kaygı ve öfke düzeyleri arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Çalışma grubunu çeşitli sanat okullarına ve spor kulüplerine devam eden 524 ergen oluşturmuştur. Araştırma sonucuna göre, hem sanat hem spor hem de herhangi bir etkinlik ile uğraşmayanlar grubu için, değişkenler (duygu düzenleme, güçlüğü, sosyal kaygı ve öfke) arasındaki ilişki olduğu görülmektedir. Etkinliğin değişkenler üzerinde herhangi bir etkisinin olup olmadığı incelendiğinde ise, SÖÖTÖ'nün sürekli öfke, öfke dışı ve öfke kontrol alt boyutları açısından sanatla uğraşan ergenlerin puanları herhangi bir etkinlik ile uğraşmayan ergenlerin puanlarına göre daha iyi bulunmuştur.

Futsal müsabakalarına katılan 68 erkek sporcunun araştırma grubunu oluşturduğu çalışmada Nas, Birol ve Temel (2016) bu sporcuların öfke tarzlarının çeşitli değişkenlere göre farklılaşp farklılaşmadığını ortaya koymaya çalışmışlardır. Verilerin analizinden sonra sporcuların dışı ve içe öfke puanlarının düşük, öfke kontrollerinin orta düzeyde olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Birinci, Sivrikaya ve Erhan (2012) erkek sporcuların öfke ve anksiyete düzeylerini belirlemek üzere gerçekleştirdikleri çalışma sonucunda sporcuların öfke düzeylerinin ortaseviyede ve öfke kontrolüne sahip olanların anksiyete düzeylerinin düşük olduğu sonucuna ulaşmışlardır.

53 basketbolcu, 76 futbolcu ve 73 hentbolcunun çalışma grubunu oluşturduğu çalışmada Certel ve Bahadır (2012) takım sporu yapan sporcuların benlik saygıları ile öfke düzeyleri arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Analiz sonucunda, cinsiyete, spor branşına ve spor yaşına göre anlamlı bir farklılık görülmemiştir. Benlik saygısı ve öfke arasında önemli korelasyon ilişkisi saptanmıştır.

Canbaz, Acet, Yılmaz ve Şahin (2015) bay ve bayan taekwondocuların öfke düzeylerini karşılaştırdıkları çalışmalarında 52 bayan ve 115 erkek olmak üzere 167 elit sporcu ile çalışmışlardır. Sonuç olarak sürekli öfke, öfke dışı, öfke içe ve öfke kontrol boyutlarında, bayan ve erkek sporcular arasında anlamlı bir farklılık görülmemiştir.

Balcıoğlu, Yıldırım ve Balcıoğlu'nun (2016) derleme çalışmasında öfke ve saldırganlığın spor ile yakın ilişkisi hakkındaki çalışmaları derleyerek bu ilişkiyi değişik

boyutlarıyla incelemiştir. Birçok araştırma sonucuna göre bireysel sporlarla uğraşan sporcuların takım sporu ile sporculara göre daha aza sıklıkta öfke ve saldırganlık eğilimi gösterdikleri sonucuna ulaşılmıştır.

Okul sporlarına katılan lise öğrencilerinin öfke düzeylerini bazı değişkenlere göre incelemek amacıyla yürütülen çalışmada Temel ve Nas (2018) çeşitli liselerde öğrenim gören 527 ergen öğrenci üzerinde çalışmışlardır. Sonuç olarak, cinsiyet sınıf, yerleşim yeri ile ve aile gelir durumu değişkenlerine göre anlamlı farklılaştığı tespit edilmiştir.

Çalışma grubunu denizli ilinde özel bir eğitim merkezinde eğitim alan 20 engelli bireyin oluşturduğu çalışmada Aslan ve Çalışkan (2017) zihinsel engelli çocuklara egzersiz ve sportif oyun programı uygulamışlar ve sonucunda başlangıçtaki öfke düzeyleri ile uygulama sonrası öfke düzeylerini karşılaştırmışlardır. Çocuklara haftada 2 seans ve 8 hafta olmak üzere egzersiz ve sportif oyun programı uygulamışlar ve program sonucunda yaptıkları değerlendirmede; egzersiz ve sportif oyun programının yalnızca öfke kontrolü üzerinde etkili olduğunu görmüşlerdir.

Dereceli, Kırımoğlu ve Dallı (2017) besyo öğrencilerinin öfke ve öfke ifade tarzlarının belirlenen değişkenlere açısından incelemek amacıyla gerçekleştirdikleri çalışmalarında 541 öğrenci ile çalışmışlardır. Çalışma sonucunda, öfke ve öfke ifade tarzları arasında anlamlı bir fark tespit edilmemiştir. Cinsiyet değişkenine göre erkek öğrencilerin öfke düzeyleri daha yüksek bulunmuş, beden eğitimi, fiziksel aktivite ve rekreasyonel etkinliklere katılan öğrencilerin diğer bölümlerdeki öğrencilere göre daha yüksek düzeyde olduğu ve bireysel ve takım sporu yapan sporcuların öfke düzeyleri arasında anlamlı bir farklılık görülmemiştir.

Temel, Birol, Akpınar ve Nas (2017) rekreasyon etkinliklerine katılan öğrencilerin karar verme ve öfke düzeylerini belirlemek amacıyla yaptıkları çalışmada üniversite içi sportif rekreasyon aktivitelerine katılan 258 öğrenciyi örneklem grubu olarak belirlemiştir. Araştırmaya katılan sporcuların sürekli öfke puan ortalamaları, içe vurulan öfke ve dışa vurulan öfke puan ortalamalarının düşük seviyede olduğunu ve kontrol altına alınmış öfke puan ortalamalarının ise orta seviyede olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Temel (2015) beden eğitimi öğretmenlerinin problem çözme becerileri, karar verme stilleri ve öfke tarzlarını çeşitli değişkenlere göre belirlemek amacıyla gerçekleştirdiği tez çalışmada araştırma grubunu Konya il merkezinde görev yapan 236 beden eğitimi öğretmeni olarak belirlemiştir. Yapılan analizler sonucunda, öğretmenlerinin problem çözme, karar verme ve düzeyleri arasında negatif-pozitif ilişki tespit edilmiştir.

Okyaz (2017) yaş aralığı 18-24 olan taekwondocu ve saldırganlık düzeylerini araştırdığı tez çalışmada 300 öğrenci ile çalışmıştır. Araştırma sonucunda; cinsiyet değişkenine göre erkeklerin düşmanlık ve sözel saldırganlık eğilimlerinin kızlara göre,

takım sporu yapan sporcuların sözel saldırganlık ortalamalarının bireysel spor yapan sporculardan daha yüksek olduğu ortaya çıkmıştır.

Oda (2014) spor yapmanın saldırganlık ve iyimserlik düzeyleri arasındaki etkisini tespit etmek amacıyla gerçekleştirdiği çalışmada, 11-13 yaş grubu öğrencilerle çalışmıştır. Araştırma sonucunda öğrencilerin saldırganlık puanlarında, cinsiyet, anne ve baba eğitim düzeyi ve gelir düzeyi değişkenlerine göre farklılaşma görülmüştür.

Kahramanmaraş ilinde ilköğretim ikinci kademesinde spor yapan ve yapmayan öğrencilerin saldırganlık düzeylerini çeşitli değişkenlere göre inceleyen Fidan (2016) spor yapıp yapmama ve ailelerin birlikte olup olmama durumu değişkenlerine göre anlamlı farklılıklar ele ederken cinsiyet açısından anlamlı bir farklılık tespit edememiştir. Elde edilen bulgular değerlendirildiğinde; spor yapan öğrencilerin saldırganlık eğilimlerinin spor yapmayan öğrencilerden daha düşük olduğu sonucu ortaya çıkmıştır.

Keskin (2015) tez çalışmasında, okullar arası müsabakalara katılan öğrencilerin saldırganlık düzeylerini çeşitli değişkenlere göre belirlemeyi amaçlamıştır. Çalışma grubu okullar arası müsabakalara katılan 400 öğrencinin oluşturduğu çalışmanın sonucunda; sporculuk süresi, ikamet ettiği bölge saldırganlığın bütün boyutlarında, aile gelir düzeyi değişkeninde yalnızca edilgen saldırganlık boyutunda farklılık tespit edilmiştir. 5 yıl ve üzeri spor yapan öğrencilerin 4 yıl ve altında spor yapan öğrencilerden, ilçede yaşayan öğrencilerin şehirde yaşayan öğrencilerden daha saldırgan olduğu ve aile gelir düzeyi daha yüksek olan öğrencilerin daha saldırgan olduğu sonucu ortaya çıkmıştır.

Amatör futbolcuların öz yeterlik inançlarını ve saldırganlık düzeylerini incelemek amacıyla gerçekleştirdiği çalışmada Çetinoğlu (2016) çeşitli sürelerde aktif olarak spor yapan 111 amatör futbolcu ile çalışmıştır. Yapılan regresyon analizi sonucunda; öz yeterliliğin atılgan saldırganlığa anlamlı, negatif etkisinin olduğu, yıkıcı, edilgen saldırganlık üzerinde ise anlamlı bir etkisi olmadığı ortaya çıkmıştır.

Rize'de 26 liseden tesadüfi küme örnekleme yöntemine göre seçilmiş toplam 490 sporcu katıldığı çalışmada Çakır (2014) sporla saldırganlık ilişkisini çeşitli boyutlarıyla araştırmıştır. Araştırma sonucuna göre; yaş, cinsiyet, okul türü ve spor dalına göre sporcuların atılganlık dışındaki alt boyutlarda saldırganlık puanlarında anlamlı farklılıklar tespit edilmiştir.

Yurttaş (2016) tarafından gerçekleştirilen yüksek lisans çalışmasında 744 üniversite öğrencisinin saldırganlık düzeylerini araştırmıştır. Yapılan analiz sonuçları, öğrencilerin saldırganlık düzeyleri ile cinsiyet, yaş, aile yapısı, kişisel aylık gelir, aile tutumu, sigara ve alkol kullanımı, spor yapma durumları, öğrenim gördükleri bölüm spor türü, spor süresi, spor yapma nedeni değişkenleri arasında anlamlı farklılık olduğunu göstermiştir. Spor yapan öğrencilerin düşmanlık, fiziksel ve sözel saldırganlık alt boyutlarında spor

yapmayan öğrencilerden daha yüksek ortalamalara sahip olduğu tespit edilmiştir. Cinsiyet açısından yapılan değerlendirme sonucunda ise erkeklerin düşmanlık, sözel ve fiziksel saldırganlık alt boyutlarında kadınlardan daha yüksek ortalamalara sahip olduğu ortaya çıkmıştır. Ayrıca maddi kazanç ve sosyal aktivite amacıyla spor yapan öğrencilerin diğer öğrencilere göre daha saldırgan tutum sergiledikleri sonucuna ulaşılmıştır.

Buz hokeyi oyuncularının saldırganlık düzeylerini incelemek ve saldırganlıkla spor ilişkisini ortaya koymak amacıyla gerçekleştirdiği yüksek lisans tez çalışmasında Kurudirek (2014) 2012-2013 sezonunda Türk Milli takımlarında buz hokeyi oynayan ve lise eğitimine devam eden 51 sporcu ile çalışmıştır. Sporcuların saldırganlık düzeylerini, branş yaşı, mevkii, okul türü, ebeveyn eğitim düzeyleri ve yaş değişkenleri bakımından incelemiş ve yapılan değerlendirmeler sonucunda; yaş, okul türü, mevkii, baba ve anne eğitim düzeyi değişkenlerinde anlamlı farklılıklar ortaya çıkmıştır. 15 yaşındaki sporcuların diğer yaş gruplarına göre daha saldırgan olduğu, meslek lisesindeki öğrencilerin diğer liselerdeki öğrencilere göre, forvet oyuncularının defans oyuncuları ve kalecilere göre daha saldırgan oldukları ve anne ve baba eğitim düzeyi ilköğretim olan öğrencilerin anne ve babası lisans/önlisans olan öğrencilere göre daha az saldırgan oldukları sonucuna ulaşılmıştır.

Kırkbir (2014) tez çalışmasında çalışma grubunu Karadeniz teknik üniversitesinde öğrenim gören 216 sporcu olarak belirlemiştir. Yapılan analizler sonucunda yaş ve cinsiyete göre öğrencilerin genel saldırganlık düzeyleri arasında anlamlı farklılık bulunmuş, spor türü ve spor yapma yılına göre ise genel saldırganlık düzeyleri arasındaki anlamlı farklılık bulunamamıştır. Öğrencilerin yaşları arttıkça genel saldırganlıklarının da arttığı, spor yapma süresi 3-5 yıl olan öğrencilerin diğer gruplardan daha az saldırgan olduğu ortaya çıkmıştır. Ayrıca erkeklerin kadınlardan, bireysel spor yapanların takım sporu yapanlardan daha saldırgan oldukları sonucuna ulaşılmıştır.

Altın (2017) tarafından gerçekleştirilen çalışmada amatör seviyede futbol oynayan genç ve yetişkin oyuncuların adaptif vedaha az adaptif bilişsel duygu düzenleme stratejilerinin; düşmanlık, öfke, fiziksel ve sözel saldırganlık davranışları ile olan ilişkisi araştırılmıştır. Çalışma bulgularına göre; Katılımcıların fiziksel saldırganlık düzeylerinin ise adaptif bilişsel duygu düzenleme stratejilerinden Bakış Açısına Yerleştirme ile negatif yönde ilişkili olduğu saptanmıştır. Katılımcıların Öfke seviyelerinin, adaptif stratejilerden Bakış Açısına Yerleştirme ile negatif; katılımcıların Düşmanlık seviyelerinin daha az adaptif stratejilerden Ruminasyon ile pozitif yönde ilişkisi olduğu belirlenmiştir. Katılımcıların sözel saldırganlıklarının ise daha az adaptif bilişsel duygu düzenleme stratejilerinden Başkalarını Suçlama, Ruminasyon ve adaptif bilişsel duygu düzenleme stratejilerden Plana Tekrar Odaklanma ile pozitif yönde ilişkili olduğu saptanmıştır.

Solak (2011) yüksek lisans tez çalışmasında spor yapan ve yapmayan orta öğretim öğrencilerinin saldırganlık ile empatik eğilim düzeylerini araştırmıştır. Araştırma grubunu spor yapan ve yapmayan 524 orta öğretim öğrencisinin oluşturduğu çalışmanın sonucunda, kadınların empatik eğilim ve atılganlık puanlarının, erkeklerden yüksek ve ailesinde spor yapılan öğrencilerin yıkıcı, atılganlık ve genel saldırganlık puanlarının, spor yapılmayanlardan yüksek olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Voleybol ve futbol sporu ile uğraşan kadın bireylerin iletişim becerileri ve saldırganlık davranışları arasındaki ilişkiyi ortaya koymak amacıyla gerçekleştirdiği çalışmasında Özdemir (2014) 131 kadın sporcuyla çalışmıştır. Araştırma sonucunda; voleybolcuların iletişim becerilerinin futbolculardan yüksek olduğu, yıkıcı saldırganlık alt boyutunda ise futbolcuların voleybolculardan daha yüksek puanlar elde ettiği görülmüştür. Futbolcularda yaşın artması ile birlikte yıkıcı saldırganlık puanının azaldığı, voleybolcularda ise eğitim durumu düştükçe yıkıcı ve edilgen saldırganlık puanlarının yükseldiği ortaya çıkmıştır. Ayrıca futbolcuların iletişim becerileri ile atılganlık düzeyleri arasında, yıkıcı saldırganlıkları ile edilgen saldırganlık düzeyleri arasında ve voleybolcuların edilgen saldırganlık ve yıkıcı saldırganlık puanları arasında pozitif ilişki olduğu belirlenmiştir.

Shokoufeh (2014) tarafından gerçekleştirilen çalışmada Erzurum ilinde sporcularla spor yapmayanların saldırganlık özellikleri karşılaştırılmıştır. 180 sporcu ile 60 spor yapmayan birey üzerinde gerçekleştirilen çalışmanın sonucunda, sporcuların sporcu olmayanlardan daha dışa dönük ve saldırganlık seviyelerinin daha düşük olduğu saptanmıştır.

Orta öğretim kurumlarında öğrencilerin saldırganlık düzeylerini belirlenen değişkenlere göre araştıran Gökçiçek (2015) 1868 kişilik bir örneklem grubu ile çalışmıştır. Elde edilen bulgular araştırmacı tarafından; spor yapanların yapmayanlara göre, erkeklerin kızlara göre daha saldırgan oldukları, kızlara göre daha atılgan oldukları şeklinde yorumlanmıştır.

Varhan (2016) orta öğretimde bulunan tek ebeveynli sporculara 12 haftalık bir egzersiz programı uygulamış ve egzersiz sonrasında saldırganlık ve şiddet eğilimlerinde bir değişiklik olup olmadığını araştırmıştır. 109 tek ebeveynli sporcu ile gerçekleştirdiği çalışmasının sonucunda Varhan, tek ebeveynli sporculara uygulanan 12 haftaegzersizin saldırganlık ve şiddet eğilimleri üzerinde anlamlı etkisinin olduğunu tespit etmiştir.

Uluişik (2015) tez çalışmasında lise öğrencilerinin saldırganlık ve stres seviyelerini bazı değişkenlere açısından incelemiştir. Çalışmaya katılan 365 öğrencinin saldırganlık düzeylerinin, yaş, cinsiyet, sınıf, spora katılım, spor türü, okul türü, anne- baba eğitim düzeyi, aile gelir düzeyine göre anlamlı farklılıklar tespit edilmiştir. Tespit edilen bu

farklılıklar ortaöğretim öğrencilerinde spora katılımın ve bazı demografik özelliklerin stres ve saldırganlık oluşumu üzerinde etkili olduğu şeklinde yorumlanmıştır.

1452 öğrencinin katıldığı çalışmada Bayram (2012) 14-18 yaş grubunda spor yapan ve yapmayan öğrencilerin saldırganlık düzeylerini araştırmıştır. Analizler sonucunda; cinsiyet, ailedeki birey sayısı, daha önce sigara kullanma, şu an sigara kullanma, alkol kullanma, alkol kullanma sıklığı, vücudunda dövme ve piercing yapma ya da yaptırmayı düşünme değişkenleri ile spor yapma ve anne mesleği ortak etkileşimi açısından spor yapan ve yapmayanların saldırganlık puanları arasında anlamlı farklılıklar gözlenmiştir. Elde edilen bulgular spor yapsın ya da yapmasın erkeklerin kızlardan daha saldırgan oldukları ve saldırganlık düzeyini artıran nedenler arasında ailedeki birey sayısı, sigara ve alkol kullanımı ve piercing- dövme yaptırımının olabileceği şeklinde yorumlanmıştır.

Şanlı (2014) futbol müsabakalarında olaylara karışarak ceza alan seyircilerin saldırganlık düzeylerini belirleyerek kişilik özellikleri ile bazı demografik değişkenler (yaş, daha önce ruhsal hastalık geçirip geçirmediği, maç seyretmeye giderken alkol kullanıp kullanmadığı, herhangi bir taraftar derneğine üye olup olmadığı, daha önce sporla uğraşmış mı uğraşmadığı, kiminle ikamet ettiği, çocukluğu kimin yanında geçtiği ve ikamet yeri) açısından farklılaşmış ve farklılaşmadığına belirlemek amacıyla gerçekleştirdiği doktora tez çalışmasında futbol müsabakalarında olaylara karışmış ve ceza almış 169 seyirciyi örneklem grubu olarak belirlemiştir. Yapılan analizler sonucunda, örnekleme giren seyircilerin saldırganlık düzeylerinin kiminle ikamet ettiği, ikamet yeri, maç seyretmeye giderken alkol kullanıp kullanmadığı, herhangi bir taraftar derneğine üye olup olmadığı değişkenlerinin anlamlı farklılığa sahip oldukları ortaya çıkmıştır.

Çelik (2017) devlet ve özel okullarda öğrenim gören öğrencilerinin saldırganlık düzeylerini belirlemek amacıyla gerçekleştirdiği çalışmada devlet ve özel okulların ortaöğretim kısmında öğrenim gören 600 kadın 600 erkek öğrenci ile çalışmıştır. Analizler sonucunda okul türü, sınıf, yaş, anne eğitim durumu, cinsiyet, aile gelir durumu ve kardeş sayısı değişkenlerine göre anlamlı farklılık tespit edilmiştir. Kardeş sayısı, takım ya da bireysel spor yapma durumu, baba eğitim durumu ve spor yapma yapmam durumuna göre ise anlamlı bir farklılık görülmemiştir. Özel okullardaki öğrencilerin devlet okullarındaki öğrencilerden daha saldırgan olduğu, gruplardaki atılganlık ve yıkıcı saldırganlığın yüksek olduğu ancak edilgen saldırganlığın düşük olduğu görülmüştür. Araştırmacı elde ettiği bulgu ve sonuçları sporun atılganlık ve yıkıcı saldırganlığı artırırken edilgen saldırganlığı azalttığı şeklinde yorumlamıştır.

Kadın futbolcuların sosyal karşılaştırma ve saldırganlık düzeylerini araştıran Aydın (2017) Türkiye kadın futbol 1. 2. ve 3. liginde oynayan 244 sporcuyla çalışma grubu olarak

belirlemiştir. Çalışma, sporcuların sosyal karşılaştırma ve saldırganlık puanlarının kişisel ve ailevi etkenlere göre farklılaşmadığı, annenin eğitim ve gelir durumu açısından ise farklılaştığını ortaya çıkarmıştır. Elde edilen bulgular; anne eğitimi ve aile gelirin saldırganlık puanlarını etkilediği, anne eğitimi ve ailenin geliri arttıkça sporcuların saldırganlık düzeylerinin arttığını ortaya çıkarmıştır.

Yıldırım-Araz (2017) yüksek lisans tez çalışmasında spor yapan bireylerin kaygı düzeyleri, saldırganlık eğilimleri ve yaklaşma-uzaklaşma tepkilerini incelemiştir. Çalışma sonucunda erkeklerin yıkıcı ve edilgen saldırganlık puanlarının daha yüksek, kadınların ise edilgen saldırganlık puanlarının daha yüksek olduğu görülmüştür. Spor yapma düzeyine yapılan analizler sonucunda amatör sporcuların yıkıcı saldırganlık puanlarının profesyonel sporculardan daha olduğu tespit edilmiştir.

Futbolcuların saldırganlık düzeyleri ile öfke tarzlarının belirlenmesi başlıklı tez çalışmasında Nas (2017) örneklem grubunu ptt 1. Liginde mücadele eden 13 takımdan 267 futbolcu oluşturmuştur. Araştırma sonucunda; futbolcuların genel ve atılgan saldırganlık puanlarının ortalamasının altında olduğu, edilgen ve yıkıcı saldırganlık puanlarının ise ortalamasının üzerinde olduğu belirlenmiştir.

Kafalı, Hünkar, Keçeci ve Demiray (2017) takım sporu ve bireysel spor yapan sporcuların cinsiyet, yaş, medeni durum, eğitim durumu ve spor branşlarına göre saldırganlık düzeylerini karşılaştırmak amacıyla gerçekleştirdikleri çalışmalarının araştırma grubunu müsabakalara katılan basketbolcu, hentbolcu ve atletlerden oluşan 253 sporcu oluşturmuştur. Araştırma sonucunda, erkek katılımcıların kadın katılımcılara göre, bireysel sporlarla uğraşan katılımcıların takım sporlarıyla uğraşan katılımcılara göre daha saldırgan tutumlara sahip olduğu görülmüştür.

Mamak ve Dalkılıç (2017) besyo öğrencilerinin saldırganlık düzeylerini belirlemek amacıyla gerçekleştirdikleri çalışmalarının örneklem grubunu beden eğitimi bölümünde okuyan 100 öğrenci oluşturmuştur. Öğrencilerin yaşları, cinsiyetleri ve sınıf ve saldırganlık düzeyleri arasında istatistikî açıdan farklılık tespit edilmemiştir.

Aktop, Özçelik, Kaplan ve Seferoğlu (2015) tarafından yapılan çalışmada farklı yaş grubundaki futbolcuların saldırganlık seviyeleri belirlemek amaçlanmıştır. Çalışmaya 14 - 30 yaşları arasında 150 amatör futbolcu katılmıştır. Analizler sonucunda yıkıcı saldırganlık seviyesinde çocuk, genç ve yetişkin yaş grupları arasında anlamlı farklılıklar ortaya çıkmıştır. Yıkıcı saldırganlığın yetişkin grupta en yüksek olduğu görülmüştür.

Zonguldak'ta faaliyet gösteren 11 amatör futbol takımından 213 futbolcunun katıldığı çalışmasında Karayılmaz (2006) amatör küme futbolcularını saldırgan davranışlara yönlendiren unsurları belirlemeyi ve bazı değişkenlere olan ve çevresel faktörlerin saldırganlık üzerindeki etkisini belirlemeyi amaçlamıştır. Yapılan analizler, çevresel

faktörlerin futbolcuları saldırganlaştırabildiğini, maç basına prim uygulamasının saldırganlığı çok fazla etkilemediğini, yöneticilerin futbol takımlarının sert oynamalarında ve futbolcularının motive olmalarında diğer değişkenlere göre daha az etken durumunda olduklarının, futbolcuların taraftarların olumlu olarak desteklerinden çok fazla etkilenmediklerini göstermiştir. Meslek sahibi olan futbolcuların diğer futbolculardan daha saldırgan tavırlar sergiledikleri görülmüştür.

Trabzon'da 17 farklı lisede öğrenim gören ve spor yapan 698 öğrenci ile gerçekleştirdikleri çalışmalarında Çelik, Zengin ve Baş (2017) liselerde öğrenim gören ve okullarının bireysel, takım ve raket sporları faaliyetlerine katılan öğrencilerin saldırganlık düzeylerini belirlemeyi amaçlamışlardır. Araştırma sonucunda; kadınların yıkıcı ve edilgen saldırganlık puanlarının erkeklere göre daha yüksek olduğu, spor lisesi öğrencilerinin atılganlık saldırganlık puanlarının diğer liselerdeki öğrencilere göre daha yüksek olduğu, spor yapma yılı daha az olanların yıkıcı ve atılgan saldırganlık puanlarının diğerlerine göre düşük olduğu, annesinin eğitim durumu lisansüstü olanların diğer eğitim düzeylerinde göre daha yüksek yıkıcı saldırganlık puanlarına sahip oldukları ortaya çıkmıştır.

Topuz, Sanioğlu ve Çağlayan'ın (2010) amatör futbol oyuncularının saldırganlık düzeylerini belirlemek amacıyla yapmış oldukları çalışmaya 223 amatör futbolcu katılmıştır. Çalışma sonucunda, futbolcuların orta düzeyde saldırganlığa sahip oldukları ve lisanslı spor yapma durumlarına göre atılganlık puanlarında anlamlı farklılaşma olduğu ortaya çıkmıştır.

Arslanoğlu (2012) yaptığı çalışmada beden eğitimi ve spor yüksekokulu öğrencilerinin empatik eğilim ve saldırganlık düzeylerini arasındaki ilişkiyi çeşitli değişkenler yardımıyla ortaya koymayı amaçlamıştır. Çalışmaya 368'i kadın ve 625'i erkek 993 öğrenci katılmıştır. Veriler 'saldırganlık Envanteri' ile toplanmıştır. Çalışma sonucunda, öğrencilerin yıkıcı ve genel saldırganlık ile empatik eğilim düzeyleri arasında düşük düzeyde negatif yönde, atılganlık ile pozitif yönde ve bir ilişki olduğu tespit edilmiştir.

Dervent, Şenel ve Arslanoğlu (2010) tarafından yapılan çalışmada lise öğrencilerinin spor etkinliklerine katılımlarıyla saldırganlık düzeyleri arasındaki ilişkinin belirlenmesi amaçlanmıştır. Verileri saldırganlık envanteri ile toplanan çalışmaya 354 öğrenci katılmıştır. Çalışma spor yapanların spor yapmayanlardan, kız öğrencilerin erkek öğrencilerden daha fazla atılganlık özelliği gösterdiğini ortaya koymuştur.

Tutkun, Güner, Ağaoğlu ve Soslu'nun (2010) takım ve bireysel spor yapan oyuncuların saldırganlık düzeylerinin, bazı etkenler açısından belirlenmesi amacıyla gerçekleştirdikleri çalışmaya 120 takım sporu 120 bireysel spor yapan 240 sporcu katılmıştır. Veriler saldırganlık envanteri ile toplanmıştır. Çalışma sonucunda, bireysel

spor yapanların saldırganlık puanları ile takım sporu yapan oyuncuların puanları arasında anlamlı farklılık olmadığı saptanmıştır.

Dalbudak (2012) yaptığı çalışmada 13-15 yaş grubunda görme engeline sahip bireylerin stres ve saldırganlık düzeylerini belirlemeyi amaçlamıştır. Çalışma grubunu 100 görme engelli birey oluşturmuştur. Araştırma sonucunda, cinsiyete göre stres düzeyleri ve spor yapma durumuna göre yıkıcı saldırganlık, atılganlık, edilgenlik düzeyleri arasında anlamlı fark tespit edilmiştir.

Kırımoğlu, Parlak, Dereceli ve Kepoğlu (2008) çalışmalarında lise öğrencilerinin spor yapıp yapmama durumuna göre saldırganlık düzeylerini belirlemeyi amaçlamışlardır. Araştırma grubu 723 lise öğrencisinden oluşturulmuştur. Araştırma sonucunda kadın öğrencilerin saldırganlık ölçeğinden aldığı puanlar erkekler öğrencilerden anlamlı derecede yüksek bulunmuştur. Kadın ve erkekler kendi aralarında spor yapıp yapmama durumlarına göre değerlendirildiklerinde anlamlı farklılık olmadığını belirlenmiştir.

Özen, Eygü ve Kabakuş (2013) tarafından yapılan çalışmada üniversite öğrencilerinin sporda şiddet ve saldırganlıkla ilgili tutum davranışlarının belirlenmesi amaçlanmıştır. Çalışmaya 360 öğrenci katılmıştır. Araştırma sonucunda öğrencilerin bazı ifadelerinin yaşa ve tuttukları takıma göre farklılaştığı, yaş ve eğitim seviyesinin de düşünceler üzerinde etkili olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Ululuşık ve Pepe'nin (2015) sporun ortaöğretim öğrencilerinin stres ve saldırganlık düzeylerine etkisini belirlemek amacıyla yaptıkları çalışmaya 365 öğrenci katılmıştır ve veriler saldırganlık ölçeği ile toplanmıştır. Araştırma sonucunda, öğrencilerin saldırganlık düzeylerinin spora katılım ve spor türüne göre ve stres düzeylerinin yalnızca spor türüne göre farklılık gösterdiği saptanmıştır.

Yıldırım (2017) yaptığı çalışmada futbol seyircilerinin saldırganlık davranışları hakkındaki görüşlerini belirlemeyi ve sporda saldırganlık ve şiddet olaylarının önlenmesi konusunda katkıda bulunmayı amaçlamıştır. Araştırma sonucunda, taraftarların maçlara takımlarını desteklemek için gittikleri, oyun kalitesinin, rakip taraftarın, maçın yanlış yönetilmesinin ve medyanın yeterince bilgilendirme yapmamasının saldırganlık nedenleri arasında gösterildiği tespit edilmiştir.

Bahadır ve Erdoğan (2016) tarafından spor yüksekokulu öğrencilerinin saldırganlık düzeylerini belirlemek amacıyla yapılan çalışmaya 400 öğrenci katılmıştır. Veriler 'saldırganlık Ölçeği' ile toplanmıştır. Çalışma sonucunda, öğrencilerin saldırganlık düzeylerinin sınıf düzeyi ve bölüm haricindeki bütün değişkenlere göre anlamlı bir şekilde farklılaştığı ortaya çıkmıştır.

Galata (2017) tarafından yapılan çalışmada sporcularda ve sedanterlerde testosteron ve serotonin düzeylerinin belirlenerek saldırganlık düzeyleri ile

karşılaştırılması amaçlanmıştır. Çalışmaya 30 basketbolcu ve 30 voleybolcu olmak üzere 60 sporcu ve 20 sedanter katılmıştır. Veriler saldırganlık ölçeği ile toplanmıştır. Çalışma sonucunda, basketbolcu ve sedanterlerde testesteron ve serotonin ile saldırganlık sevipleri arasında anlamlı bir ilişki olmadığı, voleybolcularda saldırganlıkla testesteron arasında negatif, serotonin arasında pozitif bir ilişki olduğu görülmüştür. Yaş, spor geçmişi, vücut kitle indeksi ve spor yapma bağımsız değişkenlerinde testesteron, serotonin ve saldırganlık açısından anlamlı bir farklılık tespit edilmemiştir. Branş bağımsız değişkeni açısından ise serotonin ve testesteron oranında bir farklılık görülmemiş, saldırganlık alt boyutlarında voleybolcular lehine anlamlı bir farklılık gözlenmiştir.

Doğan'ın (2016) spor yüksekokulu öğrencilerinin saldırganlık düzeyleri ile problem çözme becerilerini tespit etmek, saldırgan davranışlarını çeşitli değişkenler açısından araştırarak sporun saldırganlık davranışları ve problem çözme becerileriyle olan ilişkisini tüm boyutlarıyla ortaya koyabilmek amacıyla yaptığı çalışmaya 336 öğrenci katılmıştır. Veriler 'saldırganlık envanteri' ile toplanmıştır. Çalışma sonucunda, Beden Eğitimi ve Spor Yüksekokulu öğrencilerinin saldırganlık düzeylerinde, "Yıkıcı Saldırganlık, Atılgan Saldırganlık, Edilgen Saldırganlık" alt boyutlarına ilişkin puan ortalamalarının; cinsiyet, medeni durum, anne eğitim durumu, izledikleri TV programı, izledikleri film türü değişkenlerine göre anlamlı düzeyde farklılaşmadığı tespit edilmiştir. Ancak yaş, baba eğitim durumu, aile gelir durumu, aylık öğrenim gider durumu, sınıf, öğrenim gördüğü bölüm, yaşamının çoğunu geçirdiği yer, lise öğrenimini spor içerikli bir eğitim kurumunda tamamlama, aktif spor yapma, spor yapma düzeyi, spor türü (bireysel-takım) ve boş zamanlarını değerlendirme değişkenlerine göre anlamlı düzeyde farklılaştığı tespit edilmiştir.

Gün (2016) tarafından yapılan çalışmada farklı branşlardaki sporcuların denetim odağı ve saldırganlık eğilimi arasındaki ilişkinin incelenmesi amaçlanmıştır. Çalışmaya 607 sporcu katılmış ve veriler 'rotter denetim odağı ölçeği' ve 'saldırganlık envanteri' ile toplanmıştır. Araştırma sonucunda, erkeklerin atılganlık ve saldırganlık puanları kadınlardan yüksek olduğu görülmüş ve yaşın ve mesleğin atılganlık üzerinde anlamlı etkisinin olduğu tespit edilmiştir.

Yılmaz (2013) yaptığı çalışmada spor yapan ve yapmayan orta öğretim öğrencilerinin saldırganlık ve empatik eğilim düzeylerinin anlamlı düzeyde farklılaşıp farklılaşmadığı ortaya koymayı amaçlamıştır. Araştırmaya 400 öğrenci katılmıştır. Veriler 'saldırganlık envanteri' ve 'empatik eğilim ölçeği' ile toplanmıştır. Araştırma sonucunda, spor yapan öğrencilerin empatik eğilimleri, yıkıcı, edilgen, atılganlık ve toplam saldırganlık ortalamalarının l spor yapmayanlardan yüksek olduğu görülmüştür.

Açak'ın (2011) işitme engeli yaşayan ve yaşamayan futbolcuların benlik saygısı ve saldırganlık düzeylerini tespit etmek amacıyla gerçekleştirdiği çalışmasına 404 engelli futbolcu katılmıştır. Veriler 'benlik saygısı ölçeği' ve 'saldırganlık ölçeği' ile toplanmıştır. Çalışma sonucunda, işitme engelli futbolcuların saldırganlık puan ortalamaları arasında spor yapma süresi değişkenine göre anlamlı bir farklılığa rastlanmazken, işiten futbolcuların saldırganlık puan ortalamaları arasında spor yapma yılına göre anlamlı farklılık görülmüştür.

İşitme engelli futbolcuların yıllık saldırganlık puan ortalamaları arasında oynadıkları mevkie göre istatistiksel olarak anlamlı bir farklılığa görülmemiş, işitme engelli futbolcuların atılganlık puan ortalamaları arasında oynadıkları mevkie göre istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık ortaya çıkmıştır.

Özkatar-Kaya (2010) tarafından yapılan çalışmada 18-25 yaş grubu işitme engelli sporcuların stres ve saldırganlık düzeylerinin incelenmesi amaçlanmıştır. Çalışmaya spor yapan ve yapmayan 100 işitme engelli sporcu katılmıştır. Veriler 'stres ölçeği' ve 'saldırganlık ölçeği' ile toplanmıştır. Araştırma sonucunda, yaşın saldırganlık ile pozitif ilişkisinin olduğu, yaş ve stres arasında anlamlı ilişki olmadığı görülmüştür. Spor dalına göre saldırganlık ve stres arasında anlamlı ilişki olmadığı tespit edilmiştir.

Yıldız (2009) tarafından yapılan çalışmada spor yapan ve spor yapmayan ortaöğretim öğrencilerinin saldırganlık düzeylerinin ve sporun saldırganlığa olan etkisinin belirlenmesi amaçlanmıştır. Çalışmaya 600 öğrenci katılmış ve veriler 'saldırganlık envanteri' ile toplanmıştır. Araştırma sonucunda, bayanların atılgan ve edilgen saldırganlık puanları erkeklere göre önemli düzeyde yüksek bulunmuş, yıkıcı saldırganlık ve saldırganlık düzeylerinde ise anlamlı bir farklılık tespit edilmemiştir. Spor yapmayanların edilgen saldırganlık puanları spor yapanlara ve spor yapanların yıkıcı saldırganlık puanları ise spor yapmayanlara göre istatistiksel anlamda yüksek bulunmuştur. Atılgan saldırganlık ve saldırganlık puanlarında anlamlı bir fark bulunamamıştır. Atılgan, edilgen, yıkıcı saldırganlık ve saldırganlık için elde edilen puanların sosyal etkinliklere katılma durumlarına göre karşılaştırılması sonucunda; yıkıcı saldırganlık bakımından sosyal etkinliğe katılanların puanı katılmayanlara göre anlamlı derecede yüksek çıkmış, diğer saldırganlık düzeylerinde bir fark bulunamamıştır.

Ergenlerde spora katılımın saldırgan davranışlar üzerine etkilerin incelemek amacıyla yaptığı çalışmasında Kabak (2009) 600 öğrenci ile çalışmıştır. Saldırganlık ölçeği ile toplanan verilerin analizi sonucunda, öğrencilerin saldırganlık puanlarının cinsiyet ve aile gelir düzeyine göre farklılaştığı görülmüştür. Erkeklerin kızlardan saldırgan olduğu, aile gelir durumu düşük olanların diğerlerinden daha az saldırgan olduğu tespit edilmiştir.

Yalçın (2009) çalışmasında spor tatmininin sporcuların stres ve saldırganlıklarına etkisini incelemeyi amaçlamıştır. Çalışmaya 420 sporcu katılmıştır. Çalışma sonucunda, sporcuların spor cinsiyetleri açısından spor tatminleri, stres düzeyleri ve saldırganlık düzeyleri arasında anlamlı farklılıklar olduğu, sporcuların eğitim durumları açısından spor tatminleri, stres düzeyleri ve saldırganlık düzeyleri arasında anlamlı farklılıklar olduğu, sporcuların spor branşları açısından spor tatminleri arasında anlamlı bir farklılık olmadığı ancak spor branşları açısından stres düzeyleri ve saldırganlık düzeyleri arasında anlamlı farklılıklar olduğu, sporcuların antrenörlerinin cinsiyetleri açısından spor tatminleri, stres düzeyleri ve saldırganlık düzeyleri arasında anlamlı farklılıklar olduğu tespit edilmiştir.

Kaleli'nin (2013) üniversitesi öğrencilerinin kendine saygı düzeyleri ile tolerans düzeyleri arasındaki ilişkiyi belirlemek amacıyla yaptığı yüksek lisans tez çalışmasına 384 üniversite öğrencisi katılmıştır. Veriler kendine saygı ve tolerans ölçeği ile toplanmıştır. Çalışma sonucunda öğrencilerin kendine saygı düzeyleri ile tolerans düzeyleri arasında pozitif yönde ilişki olduğu, cinsiyet değişkenine göre kendine saygı ve tolerans düzeyleri karşılaştırmasında kız öğrenciler lehinde pozitif yönde bir ilişki olduğu, sosyal programa devam eden öğrencilerin kendine güven ve tolerans düzeyi verileri arasında pozitif yönde bir ilişki olduğu görülmüştür.

Akandere, Çelik, Altın ve Baştuğ (2015) sporun lise öğrencilerinin tolerans düzeylerine sporun etkisini belirlemeyi amaçlanmıştır. Çalışmaya 200 sporcu ve 200 sedanter orta öğretim öğrencisi katılmıştır. Araştırma sonucunda, spor yapan ve yapmayan kadınların tolerans düzeylerinde anlamlı farklılık görülmüş, erkeklerde anlamlı farklılığa rastlanmamıştır. Belirlenen değişkenler açısından incelendiğinde yalnızca sınıfa göre anlamlı farklılaşma görülmüştür.

Duran, Karadaş ve Kadder'in (2016) hemşirelik öğrencilerinin öfke kontrolleri ile tolerans düzeylerini incelemek üzere yaptıkları çalışmaya hemşirelik bölümünde öğrenim gören 424 üniversite öğrencisi katılmıştır. Çalışma sonucunda belirlenen tüm değişkenlere göre öğrencilerin tolerans ve öfke puan ortalamaları arasında anlamlı farklılık görülmemiştir.

Güven (2016) tarafından yapılan çalışmada üniversite öğrencilerinin tolerans düzeylerini belirlemek amaçlanmıştır. Çalışma sonucunda, kızların erkeklere göre daha fazla toleranslı olduğu, sayısalcıların dil ve güzel sanatlar bölümünde okuyanlardan daha toleranslı olduğu ortaya çıkmıştır.

Demirtürk'ün (2005) yaptığı çalışmada askerlik görevini yerine getirmek maksadıyla, eğitim merkezlerine katılan acemi erlere verilen üç aylık temel eğitiminin tolerans düzeyini ne derece etkilediğini belirlenmesi amaçlanmıştır. Araştırmaya 250 er katılmıştır. Araştırma verileri Tolerans ölçeği ile toplanmıştır ve iki uygulama yapılmıştır. Çalışma

sonucunda eğitim merkezlerinde eğitim alan askerlerin aldıkları eğitimin tolerans düzeylerine etkisinin anlamlı bir ilişki içinde olduğu bulgusuna ulaşılmıştır. Ön-test sonuçlarıyla son-test sonuçları negatif yönde anlamlı görülmüştür.

Özcan'ın (2016) evli bireylerin evlilik uyumları ile tolerans düzeyleri arasındaki ilişkiyi belirlemek amacıyla yaptığı çalışmasına 300 kişi katılmıştır. Araştırmanın verileri evlilikte uyum ölçeği ve tolerans ölçeği ile toplanmıştır. Çalışma sonucunda evli bireylerin evlilik uyum düzeyleri ile tolerans düzeyleri arasında anlamlı bir fark olduğu görülmüştür. Tolerans düzeylerinin cinsiyete açısından, evlilik uyumu düzeylerinin kendisine ve eş durumuna, mutluluğu algılama seviyesine ve bulunduğu çevreye göre farklılaştığı tespit edilmiştir.

Ersanlı ve Dicle (2011) yaptıkları çalışmada üniversite öğretim elemanlarının tolerans düzeylerini belirlemeyi amaçlamışlardır. Çalışmaya farklı üniversitelerden 406 öğretim elemanı katılmıştır. Çalışma sonucunda yapılan analizler öğretim elemanlarının tolerans düzeylerinin çok düşük olduğunu göstermiştir.

Akkoç (2011) tarafından yapılan çalışmada acil serviste çalışan sağlıkçıların tolerans ve öfke kontrollerinin belirlenmesi amaçlanmıştır. Çalışmaya 237 acil servis personeli katılmıştır. Veriler tolerans ve durumluk sürekli öfke ölçeği ile toplanmıştır. Çalışma sonucunda acil servis çalışanlarının eğitim durumu, çalışma süresi ve çalışma şekline göre tolerans ve öfke kontrolü puan ortalamaları arasında anlamlı bir farklılık görülmemiştir. Medeni durum ve cinsiyet değişkeninin tolerans düzeyi ile yaş değişkeninin öfke düzeyi arasında anlamlı bir ilişki olduğu ortaya çıkmıştır. Tolerans düzeyi yükseldikçe öfke düzeyinin azaldığı ortaya çıkmıştır.

Engelli çocuğu olan anne babaların tükenmişlik durumlarını belirlemek amacıyla yaptığı çalışmasında Bolat (2013) veri toplama aracı olarak tolerans ölçeği ve maslack tükenmişlik ölçeğini kullanmıştır. Çalışma sonucunda ailelerin tolerans düzeylerinin arttıkça tükenmiş düzeylerinin düştüğü görülmüştür. Çocuğunun engel durumu ile ilgili eğitim alan ailelerin tolerans düzeylerinin daha yüksek olduğu ortaya çıkmıştır.

Sözer ve Allahverdi'nin (2012) genel ve özel ilköğretim okullarında öğrenim gören çocukların tolerans düzeylerini belirlemek amacıyla yaptığı çalışmaya 535 öğrenci katılmıştır. Çalışma sonucunda öğrencilerin okul ve sınıf seviyelerine göre tolerans düzeylerinin farklılaştığı görülmüştür. 8. sınıfların 6. Sınıflara göre daha toleranslı olduğu ve yatılı ilköğretimde okuyanların genel ilköğretimde okuyarlardan daha toleranslı olduğu ortaya çıkmıştır.

Yazgan (2007) tarafından yapılan çalışmada üniversite öğrencilerinin öfke düzeyleri ile tolerans düzeyleri arasındaki ilişki araştırılmıştır. Veriler durumluk sürekli öfke ifade ölçeği, öfke ve tolerans ölçeği ile toplanmıştır. Araştırma sonucunda tolerans düzeyinin

yükselmesi ile sürekli öfke ve dışa öfke düzeylerinde anlamlı bir düşüş olduğunu, öfke kontrol düzeyinde ise anlamlı bir yükselme olduğunu tespit edilmiştir.

Mavi ve Tuncel'in (2012) sporda hoşgörü kavramının sporculara göre ne anlama geldiğini belirlemek amacıyla yaptığı çalışmaya 127 sporcu katılmıştır. Nitel araştırma yöntemi kullanılarak gerçekleştirilen çalışma sonucunda sporcuların sporda hoşgörü kavramını; fair-play/ centilmenlik, rakibe saygı, hataları alttan almak, sevgi, anlayışlı olmak, ahlaklı olmak ve iyi niyetli yaklaşma olarak anlamlandırdıkları ortaya çıkmıştır.

Atalay (2008) yüksek lisans tez çalışmasında tolerans hoşgörü kelimesi arasındaki farkı ortaya çıkarmayı amaçlamıştır. Çalışma birçok karşılaştırma yapılmış ve örnekler verilmiştir. Çalışma sonucunda tolerans ve hoşgörü kavramlarının aynı anlamları karşılamadıkları ortaya çıkmıştır.

Kalın'ın (2013) ortaokul beşinci sınıf öğrencilerinin hoşgörü eğilimlerini çeşitli değişkenler açısından inceleme amacıyla yaptığı çalışmasında araştırma grubunu 1206 öğrenci oluşturmuştur. Veriler hoşgörü eğilim ölçeği ile toplanmıştır. Araştırma sonucunda kız öğrencilerin hoşgörü eğilimlerinin erkek öğrencilerden daha yüksek olduğu görülmüştür. Bunun yanında anne baba eğitim seviyesinin yüksek olmasının ve kitap okumanın hoşgörü eğilim düzeyine olumlu katkılarının olduğu ortaya çıkmıştır.

Türe'nin (2014) çalışmada sosyal bilgiler öğretmenlerinin hoşgörü algılarını ve uygulamalarını, belirlemek amacıyla yaptığı çalışmaya 10 öğretmen katılmıştır. Çalışma sonucunda sosyal bilgiler öğretmenlerinin hoşgörü; düşünce ve inanç özgürlüğü, cinsiyet ayrımı ve ırkçılık yapmamak, insani değerlere önem vermek ve gerçekçi olmak şeklinde ifade ettikleri, sınırlarını ise ülkeye ve bireylere verdikleri zarar olarak gördükleri ortaya çıkmıştır.

3. YÖNTEM

3. 1. Araştırma Modeli

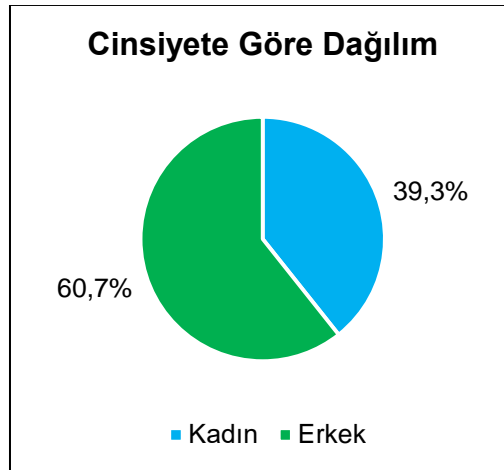
Araştırmada, araştırılmak istenilen olayın ya da problemin mevcut durumunun olduğu gibi tespit edilmesini sağlayan (Çepni, 2009) ve büyük gruplar üzerinde yapılan, bir konu ya da durumla ilgili katılımcıların yaklaşım, beceri, kabiliyet gibi özelliklerinin tespit edildiği tarama yöntemi kullanılmıştır (Fraenkel ve Wallen 2006'dan akt., Büyüköztürk vd., 2012, s, 35). Yöntemin amacı araştırmaya konu olan olayı, kişiyi ya da herhangi bir durumu herhangi bir müdahalede bulunmadan olduğu gibi betimleyebilmektir (Karasar, 2012).

3. 2. Araştırma Grubu

Çalışmanın araştırma grubunu 2015-2016 eğitim-öğretim yılında devlete bağlı 10 farklı lisede 9,10, 11 ve 12. sınıfta öğrenim gören 843 öğrenci oluşturmuştur.

3. 2. 1. Cinsiyet

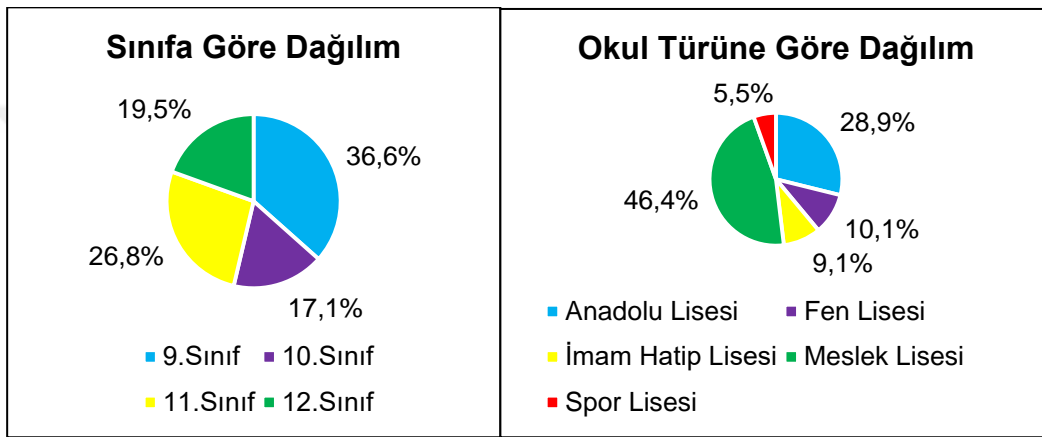
Lise öğrencilerinin saldırganlık düzeyleri, öfke kontrol düzeyleri ve tolerans düzeylerinin spora katılım açısından değerlendirildiği bu çalışmanın örneklem grubu, 331'i kız (% 39,3) ve 511'i erkek (% 60,7) olmak üzere toplam 842 öğrenciden oluşmaktadır.

Grafik 1. Cinsiyete Göre Genel Dağılım

3. 2. 2. Sınıf ve Okul Türü

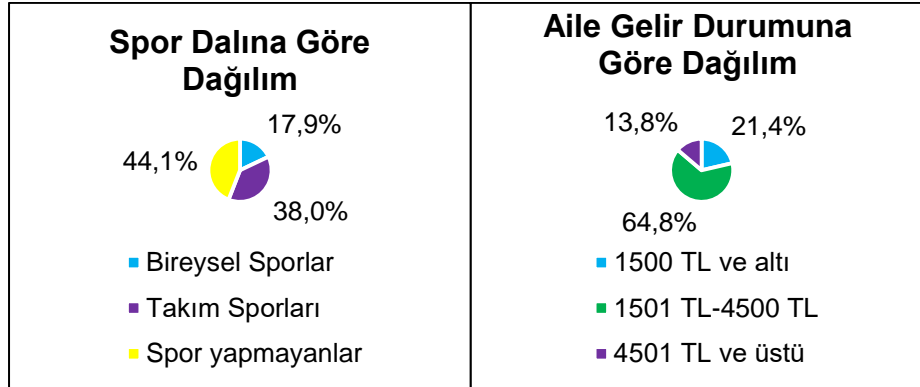
Araştırmaya katılan öğrencilerin 72'si kadın ve 236'sı erkek olmak üzere 308 (%36,6)'i 9. sınıf, 59'u kadın ve 85'i erkek olmak üzere 144'ü (%17,1) 10. sınıf, 121'i kadın ve 105'i erkek olmak üzere 226'sı (26,8) 11. sınıf ve 79'u kadın ve 85'i erkek olmak üzere 164'ü (%19,5) 12. sınıf öğrencisidir. Okul türünde ise Anadolu Lisesi Öğrenci sayısı 243(%28,89), Fen Lisesi öğrenci sayısı 85 (%10,1), İmam Hatip Lisesi öğrenci sayısı 77 (%9,1), Meslek Lisesi öğrenci sayısı 391 (%46,4) ve Spor Lisesi Öğrenci sayısı 46 (%5,5) dir.

Grafik 2. Sınıf ve Okul Türüne Göre Genel Dağılım

3. 2. 3. Spor Dalı ve Aile Gelir Durumu

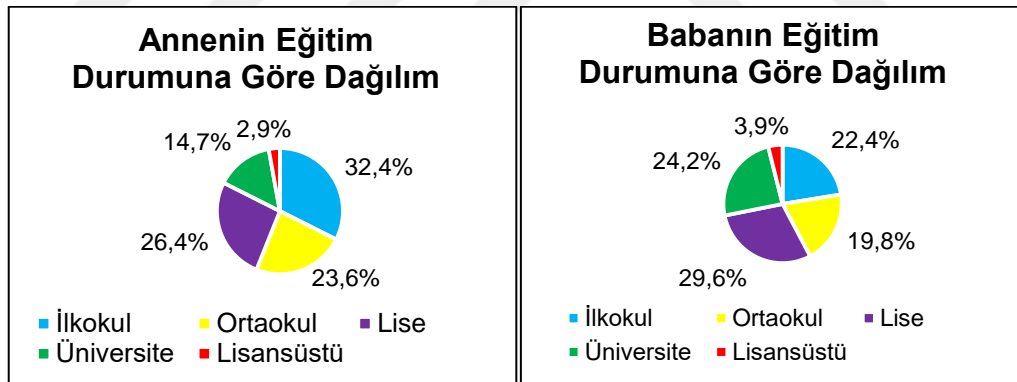
Araştırmaya katılan öğrencilerin 151'i (%17,9) bireysel sporlar ile 320'si (%38) takım sporları ile ilgilenmektedir. Öğrencilerin 371'i (44,1) ise spor yapmamaktadır. Aile gelir durumuna göre ise; öğrencilerin 180'ünün (%21,4) aile gelir durumu 1500 tl ve altında, 546'sının (%64,8) aile gelir durumu 1501 TL-4500 TL arasında ve 116'sının (%13,8) aile gelir durumu 4501 TL ve yukarisındadır.

Grafik 3. Spor Dalı ve Aile Gelir Durumuna Göre Genel Dağılım

3. 2. 4. Anne ve Baba Eğitim Durumu

Araştırmaya katılan öğrencilerin 273'ünün (%32,4) anne eğitim durumu ilkokul, 199'unun (%23,6) anne eğitim durumu ortaokul, 222'sinin (%26,4) anne eğitim durumu lise, 124'ünün (%14,7) anne eğitim durumu üniversite, 24'ünün (%2,9) anne eğitim durumu lisanüstüdür. Baba eğitim durumu ise, öğrencilerin 189'u (%22,4) ilkokul, 167'si (%19,8) ortaokul, 249'u (%29,6) lise, 204'ü (%24,2) üniversite, 33'ü (%3,9) lisanüstüdür.

Grafik 4. Anne ve Baba Eğitim Durumuna Göre Genel Dağılım

3. 3. Verilerin Toplanması

3. 3. 1. Veri Toplama Araçları

Araştırmada 'Kişisel Bilgi Formu', 'Saldırganlık Ölçeği', 'Öfke ve Öfke İfade Tarz Ölçeği' ve 'Tolerans Ölçeği' veri toplama aracı olarak kullanılmıştır.

3. 3. 1. 1. Kişisel Bilgi Formu

Örnekleme olarak belirlenen lise öğrencileri ile ilgili bilgi toplamak amacıyla hazırlanan Kişisel Bilgi formu; cinsiyet, sınıf, okul türü, spor dalı, aile gelir durumu, baba ve anne eğitim durumu ile ilgili bilgileri içeren bağımsız değişkenleri ile ilgili sorulardan oluşmaktadır.

3. 3. 1. 2. Saldırganlık Ölçeği

Buss ve Perry'nin (1992)'nin saldırganlığı ölçmek amacıyla geliştirdiği ve güncellenmesini Buss ve Warren'in (2000) yaptığı saldırganlık ölçeği (Aggression Questionnaire), Can (2002) tarafından Türkçeye uyarlanmıştır. Birçok çalışmada kullanılmış olan bu ölçek saldırganlığın dışarıya nasıl yansıtıldığını tanımlayan, saldırganlığı beş alt boyutta inceleyen ve bireylerin kolayca cevaplayabileceği sistematik bir ölçektir. 34 maddeden oluşan ölçek, beşli likert tipi yanıtlar içermekte ve kendini değerlendirme dayanmaktadır. Bireylerden ifadelerin kişiliklerine ne derecedeyansıttığını "Hiç Uygun Değil" den "Tam Uygun"a kadar derecelendirmeleri istenmiştir (Can, 2002; Palmer ve Thakordas, 2003). Ölçekten en düşük 34, en yüksek 170 puan alınabilmektedir. 58 ve aşağısındaki puanlar düşük, 59 ve 110 arası normal, 110 ve üzerindeki puanlar yüksek saldırganlık göstergesidir (Buss ve Warren, 2000'den akt., Can, 2002, s. 22). Ölçeğin fiziksel saldırganlık, sözel saldırganlık, öfke, düşmanlık ve dolaylı saldırganlık olmak üzere beş alt boyutu vardır. Ölçek, DSM IV tanı kriterlerine göresahlıklı ve gönüllü 300 kişiye uygulanmış ve Cronbach Alfa katsayısı toplam için $r=.91$, alt ölçekler için $r=.53$ ve $.83$ arasında bulunmuştur. Alt boyutlarınbirbirleri ile olan korelasyonları $r=.54$ ve $.72$ arasındadır. Test tekrar test güvenilirliği için toplam puanda iki uygulama arasındaki korelasyon katsayısı $r=.85$ dir. Alt ölçeklerde ise $r=.69$ ile $r=.84$ arasında değişmektedir Benzer ölçekler geçerliği için Saldırganlık Ölçeği ile birlikte Sürekli Öfke-Öfke İfade Tarzı Ölçeği kullanılmıştır. Korelasyon katsayıları alt ölçeklerde $r=.55$ ile $r=.74$ arasında değişmektedir. Sürekli Öfke-Öfke Tarz Ölçeği'nin sürekli öfke, içe öfke, dışa öfke alt boyutlarıarasındaki pozitif ilişki $r=0,531-0,746$ olarak bulunmuştur. Öfke kontrol ile saldırganlık ölçeği toplam puan ve tüm alt boyut puanları arasındaki ilişkinin negatif yönde ($r= -0,304- 0,146$) olduğu tespit edilmiştir (Can, 2002).

3. 3. 1. 3. Sürekli Öfke ve Öfke İfade Tarz Ölçeği

Spielberger'in (1983) geliştirdiği ve Özer'in (1994) Türkçeye uyarladığı ölçek 34 maddeden oluşmaktadır. Ergen ve yetişkinlerin öfke düzeylerini belirlemek amacıyla hazırlanmıştır. Dörtlü likert tipi yanıtlar içermektedir ve Hiç:1, Tümüyle: 4 olmak üzere

değerlendirmeler kullanılmaktadır (Özer, 1994). Maddeler öfkenin varlığı ile ilgili ölçüm yapar. İlk on madde, Sürekli Öfke alt boyutunun; 13, 15, 16, 20, 23, 26, 27 ve 31 no'lu maddeler içe öfke alt boyutunun; 12, 17, 19, 22, 24, 29, 32, 33 no'lu maddeler dışa öfke alt boyutunun 11, 14, 18, 21, 25, 28, 30, 34 no'lu maddeler öfke kontrol alt boyutunun maddeleridir (Savaşır ve Şahin, 1997). Sürekli Öfke alt boyutunda, kişinin nasıl hissettiğini; Öfke Tarz alt boyutunda ise, öfke davranışını ne yoğunlukta yaşadığını belirtmesi istenmektedir. Ölçeğin öfke tarz alt boyutuna ait maddeler rastgele bir dağılıma göre sıralanmıştır. Yine bu bölümde, “öfkelendiğimde ya da kızdığımda” ortak tümcesi her üç maddede bir tekrarlanmaktadır (Özer, 1994). Her bir maddeden elde edilen puanların toplanmasıyla ölçekte alınabilecek toplam puan ortaya çıkar. Elde edilen yüksek puanlar yüksek öfkenin göstergesidir. Sürekli Öfke'den alınan yüksek puanlar, öfke düzeyinin, yüksek olduğunun; İçe öfkenin nin yüksek puanları, öfkenin bastırıldığının; Dışa öfkenin yüksek puanları, öfkenin kolay ifade edilebildiğinin; Öfke Kontrol'ün yüksek puanları, öfkenin kontrol altına alınabildiğinin göstergesidir (Özer, 1994; Savaşır ve Şahin, 1997; Spielberger, 1988). Güvenirlik Çalışmaları İç Tutarlık: Tüm grup verilerlerinden alınan Cronbach Alfa değerleri tek tek hesaplanmıştır. Sürekli Öfkeboyutu. 79; Kontrol Altına Alınmış Öfke boyutu. 84; Dışa Vurulmuş Öfke boyutu. 78 ve Bastırılmış Öfke boyutu için. 62 olarak hesaplanmıştır (Savaşır ve Şahin, 1997).

3.3. 1. 4. Tolerans Ölçeği

Ersanlı (2011) tarafından geliştirilen Tolerans Ölçeği, beşli likert tipindedir ve 11 maddeden oluşmaktadır. Birey okuduğu madde ile ilgili görüşünü 1 ile 5 arasında derecelendirerek Tamamen Katılıyorum (1), Bazen Katılıyorum (2), Kararsızım (3), Bazen Katılmıyorum ve Hiç Katılmıyorum (5) seçeneklerinden sadece birini işaretlemektedir. Maddelerin tümüne verilen cevapların toplamı bireyin tolerans düzeyini belirlemektedir. Ölçeğin 3. Maddesi ters puanlanmış olup, ölçekten alınabilecek puanlar 11 ile 55 puan arasında değişmektedir. Tüm maddelerden alınan toplam puanların yüksekliği, bireyin tolerans düzeyinin yüksekliğini göstermektedir.

Tolerans Ölçeğinin geçerlilik ve güvenilirlik çalışması Ondokuz Mayıs Üniversitesi'nin farklı bölümlerine devam eden 606 öğrenci üzerinde yapılmıştır. Yapılan analizler sonucunda ölçeğin iç tutarlık katsayısı (Croanbach Alpha) .84 olarak bulunmuş ve ölçeğin tek boyutlu olduğu ve toplam varyansın % 39.37'sini açıkladığı tespit edilmiştir (Ersanlı, 2014).

3. 3. 2. Veri Toplama Süreci

Süreci başlatabilmek için gerekli kurumlarla yazışmalar ve yasal prosedürleri yerine getirmek için gerekli işlemler yapılmıştır. İl milli eğitim müdürlüğü tarafından istenen veli bilgilendirme ve onaylama formu araştırma öneri formuna eklenmiş ve onaylandıktan sonra veri toplama süreci başlatılmıştır. Öncelikle veri toplama sürecine dâhil olacak olan okullar belirlenmiş ve uygulama öncesinde okullara gidilerek okul yöneticileri ve beden eğitimi öğretmenleri ile görüşülerek gerekli bilgilendirmeler yapılmıştır. Her bir okulun veri toplama için uygun olan gün ve saatleri belirlenmiş ve bu zaman dilimlerine uygun olarak öğrencilere 3 ölçekten oluşan anket uygulaması yapılmıştır. Katılımcılara kendilerinden elde edilecek bilgilerin bilimsel bir çalışma için kullanılacağı ve bilgilerinin gizli tutulacağı ifade edilerek gönüllü katılım ilkesi dikkate alınmıştır. Veri toplama uygulamasından sonra elde edilen anket formlarının bazıları eksik doldurma, fazla sayıda aynı kodlama gibi nedenlerden değerlendirmeye alınmamıştır. Anketlerin geçerli kabul edilenleri gerekli kodlamalar yapılarak bilgisayar ortamına aktarılmış ve analizler SPSS paket programıyla yapılmıştır.

3. 3. 3. Verilerin Analizi

Araştırma verilerinin analizinde SPSS 21 paket programı kullanılmıştır. Değerlendirilme aşamasında öncelikle verilerin normal dağılım gösterip göstermediğini tespit etmek için histogram, basıklık, çarpıklık değerleri ve levene testi uygulanmıştır. Verilerin analizinde betimsel istatistikî yöntemler, frekans, aritmetik ortalama, standart sapma, tek yönlü varyans analizi (ANOVA), Tukey ve Dunnett's C çoklu karşılaştırma, tek örneklem t-testi ve Pearson Correlation testleri kullanılmıştır.

4. BULGULAR

4.1. Saldırganlık Puanlarının Dağılımı ve test sonuçları

Araştırmaya katılan öğrencilerin Saldırganlık Ölçeğinin fiziksel saldırganlık alt boyutundan aldıkları puanların aritmetik ortalaması 21.70, standart sapması 7.45, sözel saldırganlık alt boyutundan aldıkları puanların aritmetik ortalaması 14.96, standart sapması 4.03, öfke alt boyutundan aldıkları puanların aritmetik ortalaması 23.34, standart sapması 5.55, düşmanlık alt boyutundan aldıkları puanların aritmetik ortalaması 20.44, standart sapması 5.51 ve dolaylı saldırganlık alt boyutundan aldıkları puanların ortalaması 16.33, standart sapması 4.97'dir. Ölçeğin alt boyutlarından elde edilen puanların normal dağılım gösterip göstermediğini belirlemek amacıyla hesaplanan basıklık ve çarpıklı katsayıları da Tablo1 de gösterilmiştir.

Tablo 1. SÖ Puanlarının Dağılımı

	N	Çarpıklık	Basıklık	Ort.	Ss	Min.	Mak.
F. S.	842	0.25	0.84	21.70	7.45	8	40
S.S.	842	0.15	-0.30	14.96	4.03	5	25
Ö.P.	842	0.30	0.05	23.34	5.55	8	40
D.S	842	0.17	-0.30	20.44	5.51	7	35
D.	842	0.36	-0.16	16.33	4.97	6	30

4. 1. 2. Saldırganlık ile Cinsiyet, Sınıf, Okul Türü, Spor Dalı, Aile Gelir Durumu, Anne-Baba Eğitim Durumu Arasındaki Ölçümler ile İlgili Bulgular

Saldırganlık ölçeğinden alınan puanların cinsiyet değişkenine göre t-testi sonuçları Tablo 2'de görülmektedir. Yapılan test sonucunda kadın ve erkeklerin FS puanları [$t_{(840)}=4.65$, $p=0.00$] ve DS puanları [$t_{(840)}=2.11$, $p<0.05$] arasında anlamlı bir farklılık olduğu tespit edilmiştir. FS boyutunda erkeklerin fiziksel saldırganlık puanları ($\bar{X}=22.65$), kadınlara ($\bar{X}=20.23$) göre daha yüksektir. DS boyutunda erkeklerin fiziksel saldırganlık puanları ($\bar{X}=16.63$) kadınlara ($\bar{X}=15,88$) göre daha yüksektir. Ölçeğin diğer alt boyutları olan SS puanları [$t_{(840)}=.311$, $p>0.05$], ÖAB puanları [$t_{(840)}=1.76$, $p>0.05$], DAB puanları [$t_{(840)}=.540$, $p>0.05$], arasında anlamlı bir farklılık bulunamamıştır.

Tablo 2. SÖ Puanlarının Cinsiyete Göre t-Testi Sonuçları

	Cinsiyet	n	\bar{X}	Ss	sd	t	p
FS	kadın	311	20.23	7.63	840	4.65	0.00
	erkek	511	22.65	7.17			
SS	kadın	311	14.90	4.24	840	.311	.756
	erkek	511	14.99	3.90			
ÖAB	kadın	311	22.92	5.65	840	1.76	0.77
	erkek	511	23.61	5.46			
DAB	kadın	311	20.32	5.72	840	.540	.589
	erkek	511	20.53	5.37			
DS	kadın	311	15.88	4.98	840	2.11	0.035
	erkek	511	16.62	4.94			

Saldırganlık ölçeği puanlarının sınıf değişkenine göre anova testi sonuçları Tablo 3'te görülmektedir. Analiz sonuçlarına göre Fs puanları [$F_{(3,841)}=1.43$, $p>0.05$], Ss puanları [$F_{(3,841)}=2.21$, $p>0.05$], ÖAB puanları [$F_{(3,841)}=1.46$, $p>0.05$], DAB puanları [$F_{(3,841)}=.073$, $p>0.05$], ve DS puanları [$F_{(3,841)}=.698$, $p>0.05$] arasında sınıf değişkeni açısından anlamlı bir farklılık görülmemiştir.

Tablo 3. SÖ Puanlarının Sınıf Değişkenine Göre Anova Sonuçları

	Sınıf	n	\bar{X}	Ss	sd	F	p	FARK
FS	9.sınıf	308	22.19	7.08	841	1.43	.231	-
	10.sınıf	144	22.07	7.16				
	11.sınıf	226	20.91	7.85				
	12.sınıf	164	21.54	7.76				
SS	9.sınıf	308	14.77	4.07	841	2.21	.085	-
	10.sınıf	144	15.43	4.15				
	11.sınıf	226	15.28	3.80				
	12.sınıf	164	14.45	4.12				
ÖAB	9.sınıf	308	23.34	5.71	841	1.46	.222	-
	10.sınıf	144	24.13	5.23				
	11.sınıf	226	23.21	5.69				
	12.sınıf	164	22.84	5.28				
DAB	9.sınıf	308	20.86	5.63	841	2.33	.073	-
	10.sınıf	144	20.59	5.35				
	11.sınıf	226	20.49	5.69				
	12.sınıf	164	19.47	5.07				
DS	9.sınıf	308	16.30	5.10	841	.47	.698	-
	10.sınıf	144	16.76	4.77				
	11.sınıf	226	16.14	4.76				
	12.sınıf	164	16.29	5.19				

Saldırganlık ölçeğinin okul türü değişkenine göre anova testi sonuçları Tablo 4'de gösterilmiştir. Test sonuçları öğrencilerin saldırganlık düzeyleri arasında okul türü bakımından anlamlı bir farklılık olduğunu göstermektedir. FS puanları [$F_{(4,841)}=15.40$ $p=0.00$], Ss puanları [$F_{(4,841)}=2.79$ $p<0.05$], ÖAB puanları [$F_{(4,841)}=6.41$ $p=0.00$], DAB puanları [$F_{(4,841)}=5.86$ $p=0.00$], DS puanları [$F_{(4,841)}=7.27$ $p=0.00$] okul türüne göre farklılık göstermektedir. Farklılaşmanın hangi gruplar arasında olduğunu belirlemek amacıyla yapılan Tukey HSD karşılaştırma testi, Fs boyutunda Anadolu lisesindeki öğrencilerin ($\bar{X}=21.74$) ortalama puanlarının, fen lisesindeki öğrencilerin ortalama puanlarından ($\bar{X}=17.84$) ve İmam hatip lisesindeki öğrencilerin ortalama puanlarından ($\bar{X}=18.18$), spor lisesindeki öğrencilerin ($\bar{X}=24.95$) ortalama puanlarından daha yüksek olduğu belirlenmiştir. Meslek lisesindeki öğrencilerin ($\bar{X}=22.82$). SS boyutunda Anadolu lisesindeki öğrencilerin ($\bar{X}=15.58$) ortalama puanlarının, meslek lisesindeki öğrencilerin ($\bar{X}=14.56$) ortalama puanlarından daha yüksek olduğunu ortaya koymuştur. ÖAB boyutunda Anadolu lisesindeki öğrencilerin ($\bar{X}=23.57$) ortalama puanlarının imam hatip lisesindeki öğrencilerin ortalama puanlarından ($\bar{X}=21.41$), spor lisesindeki ($\bar{X}=25.47$) ve meslek lisesindeki öğrencilerin ortalama puanlarının ($\bar{X}=23.67$) fen lisesindeki öğrencilerin puanlarından ($\bar{X}=21.74$) yüksek olduğu belirlenmiştir. DAB boyutunda ise Anadolu lisesindeki ($\bar{X}=20.88$) ve imam hatip lisesindeki öğrencilerin ortalama puanlarının ($\bar{X}=18.84$) fen lisesindeki öğrencilerin puanlarından ($\bar{X}=18.49$) yüksek olduğu belirlenmiştir. DS boyutunda ise Anadolu lisesindeki öğrencilerin ($\bar{X}=16.84$) ve spor lisesindeki öğrencilerin ($\bar{X}=18.56$) ortalama puanlarının, fen lisesindeki öğrencilerin puanlarından ($\bar{X}=14.27$) yüksek olduğu, meslek lisesindeki öğrencilerin ortalama puanlarının ($\bar{X}=16.35$) fen lisesindeki öğrencilerin puanlarından ($\bar{X}=14.27$) yüksek olduğu belirlenmiştir.

Tablo 4. SÖ Puanlarının Okul Türü Değişkenine Göre Anova Sonuçları

	Okul türü	n	\bar{X}	Ss	sd	F	p	Fark
FS	Anadolu L.	243	21.74	7.96	841	15.40	0.00	1-2 1-3
	Fen L.	85	17.84	5.80				
	İmam Hatip L.	77	18.18	6.30				
	Meslek L.	391	22.82	7.30				
	Spor L.	46	24.95	5.68				
SS	Anadolu L.	243	15.58	4.09	841	2.79	0.025	1-4
	Fen L.	85	14.82	3.91				
	İmam Hatip L.	77	14.79	3.74				
	Meslek L.	391	14.56	4.07				
	Spor L.	46	15.65	3.84				
ÖAB	Anadolu L.	243	23.57	5.71	841	6.41	0.00	1-3
	Fen L.	85	21.74	4.79				
	İmam Hatip L.	77	21.41	5.03				
	Meslek L.	391	23.67	5.65				
	Spor L.	46	25.47	4.53				
DAB	Anadolu L.	243	20.88	5.51	841	5.86	0.00	1-2 2-3
	Fen L.	85	18.49	5.31				
	İmam Hatip L.	77	18.84	5.80				
	Meslek L.	391	20.76	5.49				
	Spor L.	46	21.87	4.18				
DS	Anadolu L.	243	16.84	5.14	841	7.27	0.00	1-2 2-4 2-5
	Fen L.	85	14.27	4.18				
	İmam Hatip L.	77	15.58	4.69				
	Meslek L.	391	16.35	5.00				
	Spor L.	46	18.56	4.17				

Saldırganlık ölçeğinin spor dalı değişkenine göre anova testi sonuçları Tablo 5' de gösterilmiştir. Test sonuçları SS puanları [$F_{(2, 841)}=5.68$ $p<0.05$], FS puanları [$F_{(2, 841)}=5.24$, $p<0.05$] ve ÖAB puanları [$F_{(2, 841)}=3.20$, $p<0.05$] anlamlı bir farklılık gösterdiğini; DAB puanları [$F_{(2, 841)}=2.36$, $p>0.05$] ve DS puanları [$F_{(2, 841)}=2.74$, $p>0.05$], puanları arasında anlamlı bir fark bulunmadığını ortaya koymuştur. Anlamlı farklılığın hangi gruplar arasında olduğunu göstermek amacıyla yapılan tukey hsd testinin sonuçlarına göre; FS boyutunda bireysel spor yapanların ortalama puanlarının ($\bar{X}=22.96$) spor yapmayanların ortalama puanlarından ($\bar{X}=20.83$) daha yüksek olduğu belirlenmiştir. SS boyutunda bireysel spor

yapanların puanlarının ($\bar{X} = 15.52$) ve takım sporu yapanların ($\bar{X} = 15.30$) puanlarının, spor yapmayanların puanlarından ($\bar{X} = 14.44$) puanlarından daha yüksek olduğu belirlenmiştir.

Tablo 5. SÖ Puanlarının Spor Dalına Göre Dağılımı

	Spor dalı	n	\bar{X}	Ss	sd	F	p	FARK
FS	Bireysel Sporlar	151	22.96	7.80				
	Takım Sporları	320	22.12	7.21	841	5.24	0.005	BS-SY
	Spor yapmayanlar	371	20.83	7.41				
SS	Bireysel Sporlar	151	15.52	3.81				
	Takım Sporları	320	15.30	4.00	841	5.68	0.004	BS-SY TS-SY
	Spor yapmayanlar	371	14.44	4.10				
ÖAB	Bireysel Sporlar	151	23.97	5.62				
	Takım Sporları	320	23.66	5.61	841	3.20	0.041	-
	Spor yapmayanlar	371	22.81	5.42				
DAB	Bireysel Sporlar	151	21.19	5.20				
	Takım Sporları	320	20.54	5.54	841	2.36	.095	-
	Spor yapmayanlar	371	20.06	5.58				
DS	Bireysel Sporlar	151	17.04	4.86				
	Takım Sporları	320	16.45	5.01	841	2.74	.065	-
	Spor yapmayanlar	371	15.95	4.95				

Saldırganlık ölçeğinin aile gelir durumu değişkenine göre anova testi sonuçları Tablo 6' da gösterilmiştir. Test sonuçlarına göre FS puanları [$F_{(2,841)}=7.26$, $p=0.01$], Ss puanları [$F_{(2,841)}=5.57$, $p=0.04$] ÖAB puanları [$F_{(2,841)}=5.77$, $p=0.03$], DAB puanları [$F_{(2,841)}=7.22$, $p=0.01$] ve DS puanları [$F_{(2,841)}=3.05$, $p>0.05$] arasında anlamlı farklılık tespit edilmiştir. Farklılığın hangi gruplardan kaynaklandığını göstermek amacıyla yapılan tukey hsd testinin sonuçlarına göre; FS boyutunda 1500 TL ve altında gelire sahip olanlar ($\bar{X} = 22.25$) ile 1501-4500 TL arasında geliri olanların ($\bar{X} = 22.03$) ortalama puanlarının, 4501 TL ve üzeri ($\bar{X} = 6.84$) olanların puanlarından daha yüksek olduğu belirlenmiştir. SS boyutunda 1501-4500 TL arasında geliri olanların ortalama puanlarının ($\bar{X} = 15.28$) 4501 TL ve üzerinde geliri olanların ($\bar{X} = 14.08$) puanlarından daha yüksek olduğu belirlenmiştir. ÖAB boyutunda 1500 TL ve altında gelire sahip olanlar ($\bar{X} = 23.50$) ile 1501-4500 TL arasında geliri olanların ($\bar{X} = 23.63$) ortalama puanlarının, 4501 TL ve üzeri ($\bar{X} = 21.73$) olanların puanlarından daha yüksek olduğu belirlenmiştir. DAB boyutunda 1500 TL ve altında gelire sahip olanlar ($\bar{X} = 20.60$) ile 1501-4500 TL arasında geliri olanların ($\bar{X} = 20.77$) ortalama puanlarının, 4501 TL ve üzeri ($\bar{X} = 18.66$) olanların puanlarından daha yüksek olduğu

belirlenmiştir. DS boyutunda 1501-4500 TL arasında geliri olanların ortalama puanlarının ($\bar{X}=16.58$) 4501 TL ve üzerinde geliri olanların ($\bar{X}=15.34$) puanlarından daha yüksek olduğu belirlenmiştir.

Tablo 6. SÖ Puanlarının Aile Gelir Durumu Değişkenine Göre

	Aile gelir durumu	n	\bar{X}	Ss	sd	F	p	FARK
FS	1500 TL ve altı	180	22.25	7.06	841	7.26	0.001	1500TL-4500TL 1501TL-4501TL
	1501-4500 TL	546	22.03	7.61				
	4501 TL ve üstü	116	19.28	6.84				
SS	1500 TL ve altı	180	14.53	4.37	841	5.57	0.004	1501TL-4501TL
	1501-4500 TL	546	15.28	3.89				
	4501 TL ve üstü	116	14.08	3.56				
ÖAB	1500 TL ve altı	180	23.50	5.81	841	5.77	0.003	1500TL-4500TL
	1501-4500 TL	546	23.63	5.47				
	4501 TL ve üstü	116	21.73	5.25				
DAB	1500 TL ve altı	180	20.60	5.61	841	7.22	0.001	1500TL-4500TL
	1501-4500 TL	546	20.77	5.48				
	4501 TL ve üstü	116	18.66	5.17				
DS	1500 TL ve altı	180	16.22	4.97	841	3.05	.048	1501TL-4501TL
	1501-4500 TL	546	16.58	5.04				
	4501 TL ve üstü	116	15.34	4.48				

Saldırganlık ölçeğinin anne eğitim durumu değişkenine göre anova testi sonuçları Tablo 7'de gösterilmiştir. Test sonuçlarına göre FS puanları [$F_{(4,841)}=2.40$ $p>0.05$], SS puanları [$F_{(4,841)}=.624$ $p>0.05$], ÖAB puanları [$F_{(4,841)}=.999$, $p>0.05$] DAB puanları [$F_{(4,841)}=2.06$ $p>0.05$] ve DS puanları [$F_{(4,841)}=.837$ $p>0.05$] arasında anlamlı bir fark görülmemiştir.

Tablo 7. SÖ Puanlarının Anne Eğitim Durumu Değişkenine Göre Anova Sonuçları

	Anne eğitim durumu	n	\bar{X}	Ss	sd	F	p	Fark
FS	İlkokul	273	21.67	7.27	841	2.40	0.048	-
	Ortaokul	199	22.20	7.31				
	Lise	222	22.19	7.86				
	Üniversite	124	19.90	7.08				
	Lisansüstü	24	22.70	7.60				
SS	İlkokul	273	14.96	4.07	841	.624	.645	-
	Ortaokul	199	14.91	3.92				
	Lise	222	15.23	4.05				
	Üniversite	124	14.53	4.24				
	Lisansüstü	24	15.08	3.42				
ÖAB	İlkokul	273	23.32	5.41	841	.999	.407	-
	Ortaokul	199	23.39	5.49				
	Lise	222	23.80	5.77				
	Üniversite	124	22.58	5.55				
	Lisansüstü	24	22.87	5.46				
DAB	İlkokul	273	20.52	5.33	841	2.06	.084	-
	Ortaokul	199	20.62	5.37				
	Lise	222	20.84	5.83				
	Üniversite	124	19.17	5.49				
	Lisansüstü	24	20.95	5.05				
DS	İlkokul	273	16.24	4.98	841	.359	.837	-
	Ortaokul	199	16.53	5.01				
	Lise	222	16.45	5.06				
	Üniversite	124	15.93	4.79				
	Lisansüstü	24	16.66	4.72				

Saldırganlık ölçeğinin baba eğitim durumu değişkenine göre anova testi sonuçları Tablo 8'de görülmektedir. Test sonuçlarına göre FS puanları [$F_{(4,841)}=4.01$, $p<0.05$] ve DAB puanları [$F_{(4,841)}=2.74$, $p<0.05$] anlamlı farklılık gösterirken, Ss puanları [$F_{(4,841)}=.525$, $p>0.05$], ÖAB puanları [$F_{(4,841)}=1.38$, $p>0.05$] ve DS puanları [$F_{(4,841)}=1.02$, $p>0.05$] arasında anlamlı farklılık görülmemiştir. Farklılığın hangi gruplardan kaynaklandığını göstermek amacıyla yapılan tukey hsd testinin sonuçlarına göre; FS boyutunda ilkokul baba eğitim durumu ($\bar{X}=22.16$), ortaokul baba eğitim durumu ($\bar{X}=22.22$) ve lise baba eğitim durumu ($\bar{X}=22.54$) kategorisindeki katılımcıların ortalama puanlarının, üniversite baba eğitim durumu ($\bar{X}=20.02$) kategorisindeki katılımcıların ortalama puanlarından ve

DAB boyutunda lise baba eğitim durumu ($\bar{X} = 21.32$) kategorisindeki katılımcıların ortalama puanlarının, üniversite baba eğitim durumu ($\bar{X} = 19.65$) kategorisindeki katılımcıların ortalama puanlarından daha yüksek olduğu belirlenmiştir.

Tablo 8. SÖ Puanlarının Baba Eğitim Durumu Değişkenine Göre Göre Anova Sonuçları

	Baba Eğitim Durumu	n	\bar{X}	Ss	sd	F	p	FARK
FS	İlkokul	189	22.16	7.02	841	4.01	0.003	İ-Ü O-Ü L-Ü
	Ortaokul	167	22.22	7.34				
	Lise	249	22.54	7.57				
	Üniversite	204	20.02	7.47				
	Lisansüstü	33	20.54	7.92				
SS	İlkokul	189	14.74	4.05	841	.525	.717	-
	Ortaokul	167	14.75	4.09				
	Lise	249	15.22	3.68				
	Üniversite	204	15.03	4.32				
	Lisansüstü	33	14.84	4.48				
ÖAB	İlkokul	189	23.21	5.35	841	1.38	.238	
	Ortaokul	167	23.17	5.45				
	Lise	249	24.00	5.71				
	Üniversite	204	22.84	5.51				
	Lisansüstü	33	23.09	5.90				
DAB	İlkokul	189	20.25	5.50	841	2.74	0.028	L-Ü
	Ortaokul	167	20.37	5.38				
	Lise	249	21.32	5.60				
	Üniversite	204	19.65	5.38				
	Lisansüstü	33	20.21	5.65				
DS	İlkokul	189	16.40	5.13	841	1.02	.393	-
	Ortaokul	167	15.96	4.77				
	Lise	249	16.78	5.14				
	Üniversite	204	15.99	4.80				
	Lisansüstü	33	16.60	4.59				

4. 2. Sürekli Öfke ve Öfke Kontrol Puanlarının Dağılımı

Sürekli öfke ve öfke ifade tarzı ölçeğinden alınan puanların aritmetik ortalamaları, standart sapmaları, minimum, maksimum değerleri ve basıklık çarpıklık değerleri gösterilmiştir. Araştırmaya katılan öğrencilerin sürekli öfke alt boyutundan aldıkları

puanların aritmetik ortalaması 23.21, standart sapması 6,44, dışa öfke alt boyutundaki puan ortalamaları 17.78, standart sapması 4.41, içe öfke alt boyutundan elde ettikleri puanların ortalamaları 18.00, standart sapması 4.62, öfke kontrol boyutundaki puan ortalamaları ortalamaları 21.09, standart sapması 4.75'tir. Tabloda belirtilen basıklık ve çarpıklık katsayılarına göre veriler normal dağılım göstermektedir.

Tablo 9. Öfke Puanları ile İlgili Betimsel İstatistikler

	N	Çarpıklık	Basıklık	Ort.	Ss	Min.	Mak.
S.Ö	842	0.32	-0.7	23.21	6.44	10	40
Ö.İ.	842	0.30	-0.01	17.78	4.41	8	32
Ö.D.	842	0.40	0.01	18.00	4.62	8	32
Ö.K.	842	0.14	-0.19	21.09	4.75	8	32

4. 2. 1. Öfke ile Cinsiyet, Sınıf, Okul türü, Spor Dalı, Aile Gelir Durumu, Anne ve Baba Eğitim Durumu ve Arasındaki Ölçümler ile İlgili Bulgular

Öfke ve Öfke Kontrol ölçeği puanlarının cinsiyet değişkenine göre t-testi sonuçları Tablo 10'da gösterilmiştir. Yapılan test sonucunda kadın ve erkeklerin DÖ puanları [$t_{(840)}=2.20$, $p<0.05$] ve İÖ puanları [$t_{(840)}=2.39$, $p<0.05$], ÖK puanları [$t_{(840)}=2.43$, $p<0.05$] anlamlı farklılık görülürken SÖ puanları [$t_{(840)}=2.43$, $p>0.05$] arasında anlamlı farklılık olmadığı tespit edilmiştir.

Tablo 10. ÖİTÖ Puanlarının Cinsiyet Değişkenine Göre t-testi sonuçları

	Cinsiyet	n	\bar{X}	Ss	sd	t	p
SÖ	Kadın	311	20.20	6.33	840	.028	.978
	Erkek	511	23.22	6.51			
DÖ	Kadın	311	17.56	4.73	840	2.20	0.028
	Erkek	511	18.28	4.52			
İÖ	Kadın	311	17.32	4.31	840	2.39	0.017
	Erkek	511	18.07	4.46			
ÖK	Kadın	311	20.60	4.74	840	2.43	0.015
	Erkek	511	21.41	4.74			

Öfke ve Öfke Kontrol ölçeği puanlarının sınıf değişkenine göre anova testi sonuçları Tablo 11'de gösterilmiştir. Test sonuçlarına göre SÖ puanları [$F_{(3,841)}=.677$, $p>0.05$], DÖ

puanları [$F_{(3,841)}=.255$, $p>0.05$], İÖ puanları [$F_{(3,841)}=1.71$, $p>0.05$] ve ÖK puanları [$F_{(3,841)}=1.712$, $p>0.05$], arasında anlamlı bir fark bulunmamıştır.

Tablo 11. ÖİTÖ Puanlarının Sınıf Değişkenine Anova sonuçları

	Sınıf	n	\bar{X}	Ss	sd	F	p	FARK
SÖ	9.sınıf	308	23.21	6.81	841	.677	.566	-
	10.sınıf	144	22.87	5.88				
	11.sınıf	226	23.68	6.46				
	12.sınıf	164	22.87	6.17				
DÖ	9.sınıf	308	18.07	4.71	841	.255	.858	-
	10.sınıf	144	18.14	4.32				
	11.sınıf	226	17.77	4.83				
	12.sınıf	164	18.03	4.41				
İÖ	9.sınıf	308	17.47	4.49	841	1.71	.163	-
	10.sınıf	144	18.47	4.28				
	11.sınıf	226	17.83	4.32				
	12.sınıf	164	17.68	4.48				
ÖK	9.sınıf	308	20.65	4.95	841	1.81	.142	-
	10.sınıf	144	21.02	4.52				
	11.sınıf	226	21.58	4.75				
	12.sınıf	164	21.31	4.54				

Öfke ve Öfke Kontrol ölçeği puanlarının okul türü değişkenine göre anova testi sonuçları Tablo 12'de gösterilmiştir. Test sonuçlarına göre SÖ puanları [$F_{(4,841)}=6.77$ $p=0.00$] ve DÖ puanları [$F_{(4,841)}=7.17$ $p=0.00$], İÖ puanları [$F_{(4,841)}=3.28$ $p>0.05$] ve ÖK puanları [$F_{(4,841)}=3.45$ $p>0.05$] okul türü değişkenine göre anlamlı farklılık gösterdiği görülmüştür. Anlamlı farklılığın hangi gruplar arasında olduğunu göstermek amacıyla yapılan tukey hsd testinin sonuçlarına göre; SÖ boyutunda Anadolu lisesindekilerin ortalama puanlarının ($\bar{X} =24.42$) Fen Lisesindeki ($\bar{X} =21.16$) ve İmam Hatip Lisesindekilerin ($\bar{X} =21.32$) ortalama puanlarından daha yüksek olduğu belirlenmiştir. DÖ boyutunda ise Anadolu Lisesindekilerin ($\bar{X} =18.56$) ortalama puanlarının İmam Hatip Lisesindekilerin ($\bar{X} =16.03$) ortalama puanlarından daha yüksek olduğu belirlenmiştir. ÖK boyutunda İmam Hatip Lisesindeki öğrencilerin ortalama puanlarının ($\bar{X} =22.63$) Spor Lisesindeki öğrencilerin ortalama puanlarından ($\bar{X} =19.80$) daha yüksek olduğu belirlenmiştir.

Tablo 12. ÖİTÖ Puanlarının Okul Türü Değişkenine Göre Anova Sonuçları

	Okul Türü	n	\bar{X}	Ss	sd	F	p	FARK
SÖ	Anadolu L.	243	24.42	6.66	841	6.77	0.00	A.L-F.L A.L-İ.L
	Fen L.	85	21.16	5.15				
	İmam Hatip L.	77	21.32	5.80				
	Meslek L.	391	23.10	6.62				
	Spor L.	46	24.69	5.12				
DÖ	Anadolu L.	243	18.56	4.92	841	7.17	0.00	A.L-İ.L
	Fen L.	85	16.69	3.61				
	İmam Hatip L.	77	16.03	4.20				
	Meslek L.	391	18.17	4.67				
	Spor L.	46	19.19	3.40				
İÖ	Anadolu L.	243	18.04	4.40	841	3.28	0.011	F.L-İ.L
	Fen L.	85	16.91	4.26				
	İmam Hatip L.	77	17.22	4.40				
	Meslek L.	391	17.70	4.50				
	Spor L.	46	19.56	3.53				
ÖK	Anadolu L.	243	21.16	4.92	841	3.45	0.008	İ.L.M.L.- İ.L.-S.L.
	Fen L.	85	21.52	4.38				
	İmam Hatip L.	77	22.63	4.49				
	Meslek L.	391	20.80	4.82				
	Spor L.	46	19.80	3.72				

Öfke ve Öfke Kontrol ölçeği puanlarının spor dalı değişkenine göre anova testi sonuçları Tablo 13'de gösterilmiştir. Test sonuçlarına göre SÖ puanları [$F_{(2,841)}=1.94$, $p>0.05$], DÖ puanları [$F_{(2,841)}=1.42$, $p>0.05$], İÖ puanları [$F_{(2,841)}=555$, $p>0.05$] ve ÖK puanları [$F_{(2,841)}=.972$, $p>0.05$], arasında anlamlı bir farklılık bulunmamıştır.

Tablo 13. ÖİTÖ Puanlarının Spor Dalı Değişkenine Göre Anova Sonuçları

	Spor Dalı	n	\bar{X}	Ss	sd	F	p	FARK
SÖ	Bireysel Sporlar	151	23.76	6.81	841	1.94	.143	-
	Takım Spor	320	23.51	6.43				
	Spor Yapmayan	371	22.73	6.27				
DÖ	Bireysel Sporlar	151	18.33	4.75	841	1.42	.242	-
	Takım Spor	320	18.18	4.54				
	Spor Yapmayan	371	17.70	4.62				
İÖ	Bireysel Sporlar	151	18.09	4.59	841	.555	.575	-
	Takım Spor	320	17.79	4.26				
	Spor Yapmayan	371	17.64	4.47				
ÖK	Bireysel Sporlar	151	21.15	5.05	841	.029	.972	-
	Takım Spor	320	21.11	4.73				
	Spor Yapmayan	371	21.05	4.66				

Öfke ve Öfke Kontrol ölçeği puanlarının aile gelir durumu değişkenine göre anova testi sonuçları Tablo 14'de gösterilmiştir. Test sonuçlarına göre SÖ puanları [$F_{(2,841)}=4.99$, $p<0.05$] ve ÖK puanları [$F_{(2,841)}=4.96$ $p<0.05$] anlamlı farklılık gösterirken, DÖ puanları [$F_{(2,841)}=2.16$ $p>0.05$] ve İÖ puanları [$F_{(2,841)}=.087$ $p>0.05$] arasında anlamlı bir farklılık bulunmamıştır. Anlamlı farklılığın hangi gruplar arasında olduğunu göstermek amacıyla yapılan tukey hsd testine göre; SÖ boyutunda 1501TL-4500 TL arasında aile gelir durumu olan katılımcıların ortalama puanlarının ($\bar{X} =23.68$), 4501TL ve üzerinde aile gelir durumu olan katılımcıların ortalama puanlarından ($\bar{X} =21.73$) daha yüksektir. ÖK boyutunda ise 4501TLve üzerinde aile gelir durumu olan katılımcıların ortalama puanları ($\bar{X} =22.37$), 1501TL-4500 TL arasında geliri olan ($\bar{X} =20.91$) ve 1500TLve altında aile gelir durumu olan katılımcıların puanlarından ($\bar{X} =20.82$) daha yüksektir.

Tablo 14. ÖTÖ Puanlarının Aile Gelir Durumu Değişkenine Göre Anova Sonuçları Dağılımı

	Aile Gelir Durumu	n	\bar{X}	Ss	sd	F	p	FARK
SÖ	1500tl ve altı	180	22.76	6.82	841	4.99	.007	1501TL-4501TL 4500TL-4501TL
	1501-4500TL	546	23.68	6.30				
	4501TL ve üstü	116	21.73	6.28				
DÖ	1500tl ve altı	180	17.93	4.86	841	2.16	.115	-
	1501-4500TL	546	18.18	4.53				
	4501TL ve üstü	116	17.20	4.60				
İÖ	1500tl ve altı	180	17.89	4.59	841	.087	.916	-
	1501-4500TL	546	17.73	4.30				
	4501TL ve üstü	116	17.81	4.68				
ÖK	1500tl ve altı	180	20.82	4.99	841	4.96	.007	4501TL-1501TL 4501TL-1500TL
	1501-4500TL	546	20.91	4.71				
	4501TL ve üstü	116	22.37	4.40				

Öfke ve Öfke Kontrol ölçeği puanlarının anne eğitim durumu değişkenine göre anova testi sonuçları Tablo 15'de görülmektedir. Test sonuçlarına göre SÖ puanları [$F_{(4,841)}=1.05$ $p>0.05$], DÖ puanları [$F_{(4,841)}=1.04$ $p>0.05$], İÖ puanları [$F_{(4,841)}=1.82$ $p>0.05$] ve ÖK puanları [$F_{(4,841)}=165$ $p>0.05$] arasında anlamlı bir fark bulunmamıştır.

Tablo 15. ÖİTÖ Puanlarının Anne Eğitim Durumu Değişkenine Göre Anova Sonuçları

	Anne Eğitim Durumu	n	\bar{X}	Ss	sd	F	p	FARK
SÖ	İlkokul	273	22.95	6.56	841	1.05	.380	-
	Ortaokul	199	23.44	6.20				
	Lise	222	23.74	6.59				
	Üniversite	124	22.79	6.35				
	Lisansüstü	24	21.62	5.99				
DÖ	İlkokul	273	17.81	4.36	841	1.04	.383	-
	Ortaokul	199	17.84	4.49				
	Lise	222	18.48	4.98				
	Üniversite	124	17.96	4.59				
	Lisansüstü	24	17.04	5.08				
İÖ	İlkokul	273	17.86	4.41	841	1.82	.122	-
	Ortaokul	199	17.09	4.28				
	Lise	222	18.16	4.65				
	Üniversite	124	18.08	4.11				
	Lisansüstü	24	17.45	4.50				
ÖK	İlkokul	273	21.35	4.77	841	1.62	.165	-
	Ortaokul	199	21.04	4.56				
	Lise	222	20.47	4.81				
	Üniversite	124	21.64	4.76				
	Lisansüstü	24	21.50	5.31				

Öfke ve Öfke Kontrol ölçeği puanlarının baba eğitim durumu değişkenine göre anova testi sonuçları Tablo 16'da gösterilmiştir. Test sonuçlarına göre SÖ puanları [$F_{(4,841)}=.849$ $p>0.05$], DÖ puanları [$F_{(4,841)}=.255$ $p>0.05$], İÖ puanları [$F_{(4,841)}=1.15$ $p>0.05$] ve ÖK puanları [$F_{(4,841)}=2.65$, $p>0.05$], arasında anlamlı bir fark bulunmamıştır.

Tablo 16. ÖİTÖ Puanlarının Baba Eğitim DurumuDeğişkenine Göre Anova Sonuçları

	Baba Eğitim Durumu	n	\bar{X}	Ss	sd	F	p	FARK
SÖ	İlkokul	189	22.95	6.88	841	.849	.494	-
	Ortaokul	167	23.59	5.98				
	Lise	249	23.63	6.48				
	Üniversite	204	22.77	6.53				
	Lisansüstü	33	22.39	5.10				
DÖ	İlkokul	189	17.79	4.28	841	.255	.907	-
	Ortaokul	167	18.04	4.40				
	Lise	249	18.20	4.93				
	Üniversite	204	17.93	4.70				
	Lisansüstü	33	17.72	4.85				
İÖ	İlkokul	189	18.23	4.31	841	1.15	.331	-
	Ortaokul	167	17.29	4.32				
	Lise	249	17.78	4.45				
	Üniversite	204	17.84	4.56				
	Lisansüstü	33	17.21	4.10				
ÖK	İlkokul	189	21.20	4.49	841	2.65	0.032	-
	Ortaokul	167	20.28	4.80				
	Lise	249	20.93	4.72				
	Üniversite	204	21.63	4.96				
	Lisansüstü	33	22.45	4.43				

4. 3. Tolerans Puanlarının Dağılımı

Araştırmaya katılan öğrencilerin tolerans ölçeğinden aldıkları puanların aritmetik ortalaması 44.44, standart sapması 6.95'tir. Tabloda belirtilen basıklık ve çarpıklık katsayılarına göre veriler normal dağılım göstermektedir.

Tablo 17. Tolerans Puanları ile İlgili Betimsel İstatistikler

	N	Çarpıklık	Basıklık	Ort.	Ss	Min.	Mak.
T	842	-1.36	2.17	44.44	6.95	15	55

4. 3. 1. Tolerans ile Cinsiyet, Sınıf, Okul Türü, Spor Dalı, Aile Gelir Durumu, Anne ve Baba Eğitim Durumu ve Arasındaki Ölçümler ile İlgili Bulgular

Tolerans ölçeği puanlarının cinsiyet değişkenine göre anlamlı farklılık gösterip göstermediğine ilişkin test sonuçları Tablo 18' de gösterilmiştir. Buna göre kadın ve erkeklerin tolerans puanları arasında anlamlı bir fark olduğu bulunmuştur [$t_{(840)}=4.82$, $p=0.00$]. Kadınların tolerans puanları ($\bar{X}=46.51$) erkeklerin tolerans puanlarından ($\bar{X}=44.02$) daha yüksektir.

Tablo 18. Tolerans Ölçeği Puanlarının Cinsiyet Değişkenine Göre t-testi Sonuçları

	Cinsiyet	n	\bar{X}	ss	sd	t	p
TÖ	Kadın	311	46.51	7.11	840	4.82	0.00
	Erkek	511	44.02	7.45			

Tolerans ölçeği puanlarının sınıf değişkenine göre anova sonuçları Tablo 19'da gösterilmiştir. Buna göre TÖ puanları [$F_{(3,841)}=3.05$ $p<0.05$] arasında anlamlı bir fark tespit edilmiştir. Anlamlı farklılığın hangi gruplar arasında olduğunu göstermek amacıyla yapılan tukey hsd testinin sonuçlarına göre; 11. Sınıftaki öğrencilerin tolerans ölçeğinden aldıkları ortalama puanların ($\bar{X}=46.12$) 9. Sınıftaki öğrencilerin tolerans ölçeğinden aldıkları puanların ortalamalarından ($\bar{X}=44.21$) daha yüksek olduğu belirlenmiştir.

Tablo 19. Tolerans Ölçeği Puanlarının Sınıf Değişkenine Göre Dağılımı

	Sınıf	n	\bar{X}	Ss	sd	F	p	Fark
TÖ	9.sınıf	308	44.21	7.47	841	3.05	.028	9-11
	10.sınıf	144	44.68	8.21				
	11.sınıf	226	46.12	6.03				
	12.sınıf	164	45.21	8.14				

Tolerans ölçeğinin okul türü değişkenine göre anova testi sonuçları Tablo 20' de gösterilmiştir. Sonuçlar; TÖ puanları [$F_{(4,841)}=3.75$ $P<0.05$] arasında anlamlı farklılık olduğunu ortaya çıkarmıştır. Anlamlı farklılığın hangi gruplar arasında olduğunu göstermek amacıyla tukey hsd testi yapılmış ve sonuçlar; İmam hatip lisesi öğrencilerinin tolerans ölçeğinden aldıkları puanların ortalamaları ($\bar{X}=46.80$), spor lisesindeki öğrencilerin tolerans puanlarından ($\bar{X}=42.54$) daha yüksektir.

Tablo 20. Tolerans Ölçeği Puanlarının Okul Türü Değişkenine Göre Anova Sonuçları

	Okul türü	n	\bar{X}	Ss	sd	F	p	FARK
	Anadolu L.	243	45.65	6.10				
	Fen L.	85	45.67	4.64				
TÖ	İmam hatip L.	77	46.80	5.83	841	3.75	0.005	İ.L-S.L
	Meslek L.	391	44.38	8.37				
	Spor L.	46	42.54	10.26				

Tolerans ölçeği puanlarının spor dalı değişkenine göre anova testi sonuçları Tablo 21' de gösterilmiştir. Test sonuçlarına göre TÖ puanları [$F_{(2,841)}=1.15p>0.05$] arasında anlamlı bir farklılık bulunmamıştır.

Tablo 21. Tolerans Ölçeği Puanlarının Spor Dalı Değişkenine Göre Dağılımı

	Spor dalı	n	\bar{X}	Ss	sd	F	p	Fark
	Bireysel Sporlar	151	45.27	7.38				
TÖ	Takım Spor	320	44.50	7.37	841	1.15	.317	-
	Spor yapmayan	371	45.31	7.47				

Tolerans ölçeğinden alınan puanlar aile gelir durumu değişkenine göre değerlendirildiğinde TÖ puanları [$F_{(2,841)}=7.00 p=0.01$] arasında anlamlı farklılık tespit edilmiştir. Anlamlı farklılığın hangi gruplar arasında olduğunu göstermek amacıyla yapılan tukey hsd testinin sonuçlarına göre; 1501TL- 4500 TL arasında aile geliri olanların puan ortalamalarının ($\bar{X}=45.68$), 1500 TL ve altında aile geliri olanların ortalama puanlarından ($\bar{X}=43.44$) daha yüksek olduğu görülmüştür.

Tablo 22. Tolerans Ölçeği Puanlarının Aile Gelir Durumu Değişkenine Göre Dağılımı

	Aile Gelir Durumu	n	\bar{X}	Ss	sd	F	p	Fark
	1500tl ve altı	180	43.44	7.78				
TÖ	1501-4500TL	546	45.68	6.98	841	7.00	0.001	1501TL-1500TL
	4501TL ve üstü	116	44.21	8.39				

Bir diğer değişken anne eğitim durumuna göre tolerans ölçeğinden alınan puanları değerlendirildiğinde [$F_{(4,841)}=2.03 P>0.05$] anlamlı bir farklılık tespit edilmemiştir.

Tablo 23. Tolerans Ölçeği Puanlarının Anne Eğitim Durumuna Göre Anova Sonuçları

	Anne Eğitim Durumu	n	\bar{X}	Ss	sd	F	p	FARK
	İlkokul	273	44.51	8.44				
	Ortaokul	199	45.71	6.20				
TÖ	Lise	222	45.61	6.63	841	2.03	.087	-
	Üniversite	124	43.75	7.33				
	Lisansüstü	24	45.41	10.44				

Baba eğitim durumu değişkenine göre tolerans puanları değerlendirildiğinde [$F_{(4,841)}=2.76$ $p<0.05$] anlamlı farklılık olduğu ortaya çıkmıştır. Anlamlı farklılığın hangi gruplar arasında olduğunu göstermek amacıyla yapılan tukey hsd testi sonucunagöre; baba eğitim durumu lisansüstü olan katılımcıların puanlarının ($\bar{X}=46.90$) ilkokul olan katılımcılardan ($\bar{X}=43.75$) daha yüksek olduğu görülmüştür.

Tablo 24. Tolerans Ölçeği Puanlarının Baba Eğitim Durumuna Göre Anova Sonuçları

	Baba Eğitim Durumu	n	\bar{X}	Ss	sd	F	p	FARK
	İlkokul	189	43.75	9.08				
	Ortaokul	167	45.64	6.32				
TÖ	Lise	249	45.59	7.27	841	2.76	0.027	İ-LÜ
	Üniversite	204	44.60	6.75				
	Lisansüstü	33	46.90	6.08				

4. 4. Saldırganlık ve Sürekli Öfke ve Öfke Tarzı Arasındaki İlişki ile İlgili Bulgular

Saldırganlık Ölçeği, Sürekli Öfke ve Öfke İfade Tarz Ölçeği ve Tolerans ölçeği arasındaki ilişkiyi belirlemek amacıyla Pearson Korelasyon testi sonuçları Tablo 24'de görülmektedir. TÖ ile SÖ arasındaki ilişkiye bakıldığında; TÖ ile FS arasında ($r=0.09$, $p<0.05$), TÖ ile SS arasında ($r=0.18$, $p=0.00$), TÖ ile ÖAB ($r=0.19$, $p=0.00$), TÖ ile DAB ($r=0.18$, $p=0.00$) ve TÖ ile DS arasında düşük düzeyde, pozitif ve anlamlı bir ilişki olduğu ($r=0.08$, $p<0.05$) görülmüştür. TÖ ve SÖÖİTÖ arasındaki ilişkiye bakıldığında ise öğrencilerin TÖ ile SÖ ($r=0.16$, $p=0.00$) puanları arasında düşük ve TÖ ile ÖK puanları ($r=0.71$, $p<0.05$) arasında yüksek düzeyde, pozitif ve anlamlı bir ilişki olduğu görülmüştür. TÖ ile DÖ puanları ($r=0.43$, $p>0.05$) ve İÖ arasında ($r=-0.012$, $p>0.05$) anlamlı bir ilişki görülmemiştir. SÖ ve SÖÖİTÖ arasındaki ilişki incelendiğinde, öğrencilerin FS ve SÖ ($r=0.577$, $p=0.00$), FS ve DÖ ($r=0.567$, $p=0.00$), FS ve İÖ ($r=0.332$, $p=0.00$) ve FS ve ÖK

arasında yüksek düzeyde, negatif ve anlamlı bir ilişki olduğu ($r=-0.160$, $p=0.00$) olduğu görülmüştür. SS ve SÖ ($r=0.474$, $p=0.00$), SS ve DÖ ($r=0.481$, $p=0.00$), SS ve İÖ arasında yüksek düzeyde, pozitif ve anlamlı bir ilişki olduğu ($r=0.262$, $p=0.00$) görülmüştür. ÖAB ve SÖ ($r=0.539$, $p=0.00$), ÖAB ve DÖ ($r=0.488$, $p=0.00$), ÖAB ve İÖ arasında yüksek düzeyde, pozitif ve anlamlı bir ilişki olduğu ($r=0.405$, $p=0.009$) olduğu görülmüştür. DAB ve SÖ ($r=0.461$, $p=0.00$), DAB ve DÖ ($r=0.446$, $p=0.00$), DAB ve İÖ arasında yüksek düzeyde, pozitif ve anlamlı bir ilişki olduğu ($r=0.401$, $p=0.00$) görülmüştür. DS ve SÖ ($r=0.512$, $p=0.00$), DS ve DÖ ($r=0.505$, $p=0.00$), DS ve İÖ arasında yüksek düzeyde, pozitif ve anlamlı bir ilişki olduğu ($r=0.403$, $p=0.00$) olduğu görülmüştür.

Tablo 25. SÖ, ÖİTÖ ve TÖ Arasındaki Korelasyon Sonuçları

	TÖ	FS	SS	ÖAB	DAB	DS	SÖ	DÖ	İÖ	ÖK
TÖ	1									
FS	0.090	1								
SS	0.183	0.519	1							
ÖAB	0.190	0.599	0.558	1						
DAB	0.182	0.532	0.491	0.648	1					
DS	0.088	0.593	0.478	0.635	0.552	1				
SÖ	0.160	0.577	0.474	0.539	0.461	0.512	1			
DÖ	0.043	0.567	0.481	0.488	0.446	0.505	0.643	1		
İÖ	-0.012	0.332	0.262	0.405	0.401	0.403	0.422	0.512	1	
ÖK	0.071	-0.160	-0.018	-0.041	0.031	-0.001	-0.090	-0.073	0.214	1

$P<0.05$

5. TARTIŞMA

Öfke puanları cinsiyet değişkenine göre değerlendirildiğinde, ölçeğin dışı öfke, içe öfke ve öfke kontrol alt boyutlarında anlamlı farklılık olduğu, SÖ boyutunda farklılık olmadığı görülmüştür. Anlamlı farklılaşma çıkan üç alt boyutta erkeklerin puan ortalamalarının kızlardan yüksek olduğu saptanmıştır. Çalışmamıza benzer şekilde literatürde yer alan farklı yaş gruplarında ve farklı eğitim seviyelerindeki öğrenciler üzerinde yapılan çalışmalarda öfke ve öfke ifade tarzı ölçeğin farklı alt boyutlarında kadın ve erkekler arasında anlamlı farklılıklar tespit edilmiştir. Gözen (2017) üniversite öğrencileriyle gerçekleştirildiği çalışmasının sonucunda erkek öğrencilerin sürekli öfke ve dışı öfke puanlarının kadınlardan daha yüksek olduğunu tespit etmiştir. Çalışmaya paralel olarak Bostancı ve diğerleri (2016), Kuruoğlu (2009), Buntanie ve Costenbader (1997), Sezan (2016), Temel ve Nas (2018), Coulomb-Cabagno (2006) yaptıkları çalışmada erkek öğrencilerin dışı öfke puanlarının kadınlardan daha yüksek olduğunu bulmuşlardır. Akdeniz ve diğerleri (2017) ise üniversite öğrencileri üzerinde yaptıkları çalışmada kadın ve erkek öğrencilerin içe öfke ve dışı öfke değerleri arasında anlamlı farklılıklar olduğunu belirlemişler ve kadın öğrencilerin öfkelerini içte tutma ve dışarıya yansıtma tarzlarında daha kontrollü olduklarını görmüşlerdir. Dereceli ve diğerleri (2017) beden eğitimi öğrencilerinin öfke ifade tarzlarını araştırdıkları çalışma sonucunda erkeklerin kadınlara göre daha yüksek öfke düzeyine sahip olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Cinsiyetin kadın ve erkeklerin öfke ve öfke ifade tarzları üzerinde etkili olmadığı sonucuna ulaşılan çalışmalarda (Bahadır ve Certel, 2012; Baygöl, 1997; Canbaz vd., 2015; Cohen, 2014; Demir vd., 2017; Hanifi vd., 2016; Kafalı vd., 2017; Karataş, 2008; Maxwell, 2004; Miçoğulları, 2007; Olmuş, 2001; Rahimizadeh, 2011; Şahin, 2014; Tekin vd., 2011) mevcuttur. Toplumun kadın ve erkekler üzerinde oluşturduğu ve kuralmış gibi kabullendiği öfke yansıtma şeklindeki cinsiyet ayrımı elde edilen bulguların nedeni olarak gösterilebilir. Çocukluktan itibaren erkeklerin öfkelenmeye, kızmaya haklarının olduğun öğretilmesi kızların ise öfkelerini bastırmaları ve kontrollü olmaları gerektiği şeklinde kalıplaşan bir algı şekli mevcuttur. Bu bulgulara göre çalışmamız sonucunda öfke ve öfke ifade tarzları arasında cinsiyete göre anlamlı bir farklılık görülürken diğer çalışmalarda anlamlı farklılıklar görülmemesini örneklem grubunun yaş aralığı ve eğitim düzeyi ile ilgili olduğunu, yaşın ve sosyalleşmenin artmasıyla birlikte öfke ifade tarzının kadın ve erkeklerde daha çok farklılaştığını söyleyebiliriz.

Araştırmaya katılan lise öğrencilerinin sınıf değişkenine göre, sürekli öfke, içe öfke, dışı vurulan öfke ve öfke kontrolü tarzları açısından anlamlı bir farklılık görülmemiştir.

Literatürde çalışmamızla benzer (Elkin ve Karadağlı, 2015; Nas vd., 2016; Yöndem ve Bıçak, 2008) olarak sınıf değişkeni açısından öğrencilerin öfke puanlarında anlamlı farklılaşma olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Sınıf değişkeni açısından farklılık görülmemesinin nedeni lise dönemindeki öğrencilerin okul idaresi ve okul kurallarından aynı derecede etkilendikleri ve öfke duygusunu farklı şekillerde yaşasalar bile belirli kurallar sebebiyle aynı şekilde ifade edebildikleri söylenebilir. Sezan (2016) içe öfke puanlarının kadın ve erkekler arasında sınıf değişkenine göre anlamlı bir şekilde farklılaştığını tespit etmiştir. Birinci sınıftaki öğrencilerin diğer sınıflardaki öğrencilere göre daha yüksek düzeyde öfkelerini içte tuttukları görülmüştür. Elde edilen sonuçların aksine sınıf değişkeni açısından anlamlı farklılıkların ortaya çıktığı çalışmalarda (Kaya vd., 2012; McKinnie, 2006; Sezan, 2016) mevcuttur. Hangi sınıflar arasında anlamlı farklılıklar olduğu çalışmalara göre farklılaşmaktadır bu nedenle farklılığın hangi sınıflarda daha fazla olduğu ile ilgili kesin bir ifadeye bulunmak mümkün değildir.

Öğrencilerin okul türü değişkenine göre sürekli öfke, dışa öfke, içe öfke ve öfke kontrolü boyutunda anlamlı farklılık görülmüştür. Anlamlı farklılığın tespit edildiği SÖ, DÖ ve İÖ boyutlarında Anadolu Lisesinde öğrenim gören öğrencilerin daha yüksek öfke seviyesine sahip oldukları ÖK boyutunda ise İmam Hatip Lisesi öğrencilerinin öfke kontrol puanlarının daha yüksek olduğu görülmüştür. SÖ ve DÖ boyutlarının her ikisinde de Anadolu Lisesi öğrencilerinin diğer okullardaki öğrencilerden daha yüksek öfke düzeyine sahip olduğu görülmektedir. SÖ boyutunda Anadolu Lisesi öğrencilerinin sürekli öfke puanları Fen Lisesi ve İmam Hatip Lisesi öğrencilerinin puanlarından daha yüksektir. DÖ boyutunda ise Anadolu Lisesindeki öğrencilerin İmam Hatip Lisesindeki öğrencilerden daha yüksek saldırganlık puanına sahip olduğu görülmektedir. Okullara girişlerin sınav başarı puanları ile olması, okullarda uygulanan müfredat programı ve okul tarafından koyulan kurallar ve yönlendirmelerin olması bu durum üzerinde etkili olduğunu düşündürmektedir. Fen Lisesi öğrencileri yüksek başarı puanları ile okullarına kendi tercih ve istekleri doğrultusunda yerleşmekte ve çok yoğun bir şekilde başarı odaklı olup hedef ve amaçları doğrultusunda öğrenimlerine devam etmektedirler. Bu durumda hedefleri doğrultusunda öfkelerini kontrol altında tutmalarının bilincinde oldukları şeklinde yorumlanabilir. İmam hatip liseleri de tercihler doğrultusunda yerleşilen bir okul olması, öğrencilerin aile yapıları ve okul müfredatının diğer liselerden farklı olması sebebiyle öğrencilerin öfke duygularını daha çok bastırmalarına ve kontrol altında tutmalarına neden olduğunu düşündürmektedir. Anadolu Lisesi öğrencilerinin ise başarı sıralaması daha düşük olan öğrencilerin yerleştirildiği, öğrencilerin çok fazla başarı odaklı olmadığı ve bu nedenle kendilerinin kısıtlama ve duygularını bastırma ihtiyacını çok fazla hissetmediği bir

okul olmasının öfke duygusunun diğer okullara göre daha yoğun olarak yaşanmasının nedeni olarak gösterilebilir.

Spor dalı değişkenine göre ÖİTÖ'nin boyutları incelendiğinde anlamlı bir farklılık tespit edilmemiştir. Certel ve Bahadır (2012) sporcuların öfke ve öfke ifade tarzlarını araştırdıkları çalışmalarında spor dalı değişkenine göre herhangi bir farklılık görülmemesi çalışmamızı desteklemektedir. Aynı şekilde Derecelioğlu ve diğerlerinin (2017) besyo öğrencileri ile yaptıkları çalışmanın sonucunda bireysel ve takım sporu yapan sporcuların öfke düzeyleri arasında anlamlı bir farklılık görülmemiştir. Bu sonuçlara bakıldığında, takım sporu veya bireysel spor yapan sporcuların rekabet duygusunu ve kazanma duygusunu çok yoğun bir şekilde yaşamaları öfke duygusunu ortaya çıkaran en önemli nedenlerdir. Bununla birlikte yaşadıkları öfke duygusunu kontrolsüz olarak yaşadıklarına takımlarına ya da bireysel başarılarına verecekleri zararın da bilincinde oldukları için öfkelerini daha kontrollü bir şekilde yansıttıkları söylenebilir. Öfke ifade tarzı ile yapılan ve spor dalı değişkenine göre anlamlı sonuçlara ulaşan çalışmalar da mevcuttur (Kavussanu ve Boardley, 2009; Maxwell ve Visek, 2009; Sofia ve Cruz 2017) takım sporu ve fiziksel temas gerektiren spor yapan sporcuların bireysel spor yapan sporculara göre öfke duygusunu daha yoğun bir şekilde yaşadıkları sonucuna ulaşmışlardır. Yine Demir vd. (2017) bireysel spor ve takım sporu yapan sporcularla yaptıkları çalışmaların sonucunda takım sporu yapanların bireysel spor yapanlara göre daha yüksek öfke kontrolüne sahip olduklarını ve bireysel sporcuların ise dışa dönük öfke düzeylerinin daha yüksek olduğunu tespit etmişlerdir. Spor yapıp yapmama ve bireysel ya da takım sporu yapma durumuna göre öfke ifade tarzlarının araştırıldığı ve sporun öfke kontrolü üzerinde olumlu etkisi olduğunu gösteren (Öpöz, 2017; Temel vd., 2017; Üzüm vd., 2016) çalışmalarda görülmektedir. Spor yapan bireylerin spor yapmayanlara göre öfke kontrolü boyutundan elde ettikleri puanlarının daha yüksek olduğu görülmektedir. Bu durumda sporun öfke kontrolü üzerinde etkili olduğunu düşündürmektedir. Aslan ve Çalışkan (2017) ise zihinsel engelli çocukların öfke düzeylerinde sporun etkisi olup olmadığını belirlemek amacıyla çocuklara egzersiz ve sportif oyun programı uygulamışlar ve yine öfke kontrol alt boyutunda değişiklik tespit etmişlerdir. Çalışma sonucunda spor dalı değişkenine göre anlamlı bir farklılık görülmemesinin nedeni farklı sonuçlar elde edilen çalışmaların farklı yaş grubu ve eğitim düzeyindeki örneklem gruplarıyla çalışmaları olarak gösterilebilir.

Aile gelir durumu değişkenine göre ÖİTÖ'nin boyutları incelendiğinde SÖ ve ÖK boyutlarında anlamlı farklılık olduğu, gelir durumu yükseldiçe sürekli öfke düzeyinin azaldığı, öfke kontrolünün ise yükseldiği görülmüştür. DÖ ve İÖ kontrol boyutlarında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık görülmemiştir. Yöndem ve Bıçak, 2008 öğretmen adaylarının öfke ve öfke ifade tarzlarını belirlemek amacıyla yaptıkları çalışma sonucunda

aile gelir durumu değişkeninin öfke ve öfke ifade tarzı üzerinde anlamlı bir etkisi olmadığını sonucuna ulaşımlardır. Benzer şekilde Durar (2017) yaptığı çalışmada aile gelir durumunun öfke düzeyi üzerinde etkili olmadığını belirtmiştir. Temel ve Nas, 2018 çalışma sonuçlarımıza karşı olarak okul sporlarına katılan lise öğrencilerinin aile gelir durumu değişkenine göre farklılaştığı ve aile gelir durumu yükseldikçe öfke düzeyinin yükseldiği sonucuna ulaşımlardır. Şahin (2014) de gelir durumu yükseldikçe öfke seviyesinin yükseldiğini ifade etmiştir.

Anne ve baba eğitim durumu değişkenlerine göre ÖİTÖ nin boyutları incelendiğinde tüm alt boyutlarda anlamlı bir farklılık tespit edilmemiştir. Literatürde çalışmamızı destekleyen ve anne eğitim durumu değişkeninin öfke düzeyini etkilemediği sonucuna ulaşılan (Altuntaş, 2012; Gözen, 2017; Kuruoğlu, 2009; Sezan, 2016) birçok çalışma mevcuttur.

Araştırmaya katılan öğrencilerin baba eğitim durumu değişkeni ile öfke tarzları arasında anlamlı bir fark bulunmamıştır. Gözen (2017) yaptığı çalışmada üniversite öğrencilerinin baba eğitim durumu ile öfke ifade tarzları arasında anlamlı bir fark bulamamıştır. Altuntaş (2012), Güleç (2002), Kuruoğlu (2009), Sezan (2016) yaptıkları çalışmalarında baba eğitim durumu ile öfke düzeyleri arasında anlamlı bir fark olmadığını sonucuna ulaşımlardır.

Saldırganlık ölçeğinden alınan puanlar cinsiyet değişkenine göre değerlendirildiğinde ölçeğin FS ve DS boyutlarında erkeklerin kadınlardan daha saldırgan olduğu görülmüştür. Diğer alt boyutlar olan SS ÖAB ve DAB boyutlarında erkek ve kadınlar arasında anlamlı bir farklılık tespit edilmemiştir. Karataş (2008) çalışmasında benzer bulgular elde etmiş, öğrencilerin fiziksel saldırganlık puanlarının anlamlı bir şekilde farklılaştığı ve ortaya çıkan farkın erkek öğrencilerin fiziksel saldırganlık puanlarının daha yüksek olmasından kaynaklandığı sonucuna ulaşmıştır. Saldırganlık düzeylerini belirlemek amacıyla yapılan araştırmalarda cinsiyet değişkeninin saldırganlık üzerindeki etkisi sıklıkla araştırılmaktadır. Coulomb-Cabagno ve Rasclé (2006) hentbol ve futbolcular üzerinde yaptıkları çalışmalarının sonucunda yarışma seviyesi ya da herhangi bir nedenden dolayı görülen saldırganlık düzeyinin erkek sporcularda kadın sporculardan daha yüksek olduğunu tespit etmişlerdir. Literatürde elde edilen bulguları destekleyen birçok çalışma (Arslan vd., 2010; Gündoğdu, 2010; Karataş, 2008; Orpinas vd., 1999; Scharf, 2000; 2004; Uluişik, 2015) mevcuttur. Bostancı (2017), Camadan ve Yazıcı (2017), Efilti (2006), Giles ve Heyman (2005), Tuzgöl (1998) yaptıkları çalışmalarda erkeklerin kızlardan daha saldırgan olduklarını belirlemişlerdir. Yine, Amedahe ve diğerleri (2007), Aral ve diğerleri (2004), Bahadır ve Erdoğan (2016), Bayram (2012), Bjorkqvist ve diğerleri (1992), Cansever (2017), Compano ve Munakata (2004), Çakır (2014),

Duncan (1999), Gökçiçek (2015), Keskin (2015), Kırkibir (2014), Nixson (1997), Oda (2014), Okyaz (2017), Tiryaki (1996), Yurttaş (2016) yaptıkları çalışmalarda erkeklerin kızlara göre daha saldırgan olduklarını ve fiziksel saldırganlığı daha çok kullandıklarını ortaya koymuşlardır. Çok sayıda çalışma araştırma bulguları ile paralellik göstererek sonuçları desteklemektedir. Ancak araştırma bulgularımızla farklılaşan, cinsiyet değişkeninin saldırganlık üzerinde anlamlı bir etkisi olmadığı sonucuna ulaşan çalışmalarda mevcuttur (Arslanoğlu ve Şenel 2010; Bolat-Karataş, 2002; Dalbudak, 2012; Dervent, Ağlamaz, 2006; Dilekmen vd., 2011; Erkut vd., 2010; Gökbüzoğlu, 2008; Hatunoğlu, 1994; Mamak ve Dalkılıç, 2017; Öztürk, 1990; Yıldız, 2009; Yılmaz, 2013). Bu çalışmada erkek öğrencilerin saldırganlık puanlarının kız öğrencilerin puanlarından yüksek bulunmasına, kültür ve toplumsal yapı neden olarak gösterilebilir. Ülkemizde çocuk sahibi olan aileler daha çok küçük yaşlardan itibaren erkek çocukların saldırganlık eğilimlerini ve saldırgan davranışlarını destekleyici tavırlar sergilemekte, kız çocuklarının ise saldırgan davranışlarını baskıladıklarını söyleyebiliriz. Kız ve erkek çocuklarının saldırgan davranışlarına karşı toplumun bakış açısı da farklılaşmaktadır. Erkek çocukların saldırganlığı toplum tarafından daha çok kabul edilebilir olmakta kız çocukları ise onay görmemektedir. Anne babaların da erkek çocuklarını saldırgan olma konusunda cesaretlendirmekte kız çocuklarını ise baskılamakta ve hatta davranışlarından dolayı cezalandırabilmektedirler.

Çalışmaya katılan öğrencilerin saldırganlık ölçeğinden aldıkları puanlar sınıf değişkenine göre değerlendirildiğinde tüm alt boyutlarda anlamlı bir farklılaşma görülmemiştir. Bolat-Karataş (2002) ve Ağlamaz (2006) çalışmalarının sonucunda lise öğrencilerinin ve Fidan 2016 ilköğretim ikinci kademesinde öğrenim gören öğrencilerin saldırganlık düzeylerinin sınıf değişkenine göre farklılaşmadığını ortaya koymuşlardır. Bu sonuçlar çalışmamızı destekler niteliktedir. Yine Mamak ve Dalkılıç (2017) Camadan ve Yazıcı (2017) yaptıkları çalışmada üniversite öğrencilerinin saldırganlık düzeylerini ve araştırmışlar ve öğrencilerin saldırganlık puanlarının sınıf değişkenine göre anlamlı düzeyde farklılaşmadığı sonucuna ulaşmışlardır. Araştırma bulgularının aksine sınıf değişkeninin saldırganlık düzeyi üzerinde etkili olduğu, sınıf düzeyi yükseldikçe saldırganlık düzeyinin de arttığı sonucuna ulaşan çalışmalarda mevcuttur (Campano ve Munakata, 2004; Efiltili, 2006; Kula, 2008 ve McKinnie 2006; Rice ve Howell 2006; Tok, 2001; Uluişik, 2015). Araştırma sonucunda elde edilen sonuç saldırganlık davranışının daha erken yaşlarda öğrenilmesi ve kalıcılık göstermesi olarak yorumlanabilir. Saldırganlık davranışı normal gelişim sürecinin bir parçası olarak erken çocukluk döneminde öğrenilmektedir (Greydanus, Pratt, Greydanus ve Hoffman, 1992). Sözel becerileri geliştikçe de saldırganlık davranışlarını niyetleri doğrultusunda kullanabilirler (Ferris ve

Grisso, 1996). Saldırganlık davranışının erken çocukluk döneminde kazanılan bir davranış olması çocukların lise döneminde gelinceye kadar kalıcı bir davranış haline dönüşmüş olduğu şeklinde yorumlanabilir.

Öğrencilerin okul türü değişkenine göre saldırganlık puanları incelendiğinde FS, SS, ÖAB, DAB ve DS olmak üzere 5 alt boyutta anlamlı farklılık görülmüştür. FS boyutundaki farklılık Anadolu lisesinde öğrenim gören öğrencilerin puanlarının Fen Lisesi ve İmam hatip Lisesinde öğrenim gören öğrencilerin puanlarından yüksek olmasından kaynaklanmaktadır. SS boyutundaki farklılık Anadolu Lisesindeki öğrencilerin puanlarının meslek lisesindeki öğrencilerin puanlarından yüksek olmasından kaynaklanmaktadır. ÖAB boyutundaki farklılık Fen Lisesinde öğrenim gören öğrencilerin puanlarının Spor Lisesinde öğrenim gören öğrencilerden daha yüksek olmasından kaynaklanmaktadır. DAB boyutundaki farklılık Anadolu Lisesindeki ve Meslek Lisesindeki öğrencilerin puanlarının Fen lisesinde öğrenim gören öğrencilerin puanlarından yüksek olmasından kaynaklanmaktadır. DS boyutundaki farklılık ise Anadolu ve Fen Lisesinde öğrenim gören öğrencilerin puanlarının spor lisesindeki öğrencilerin puanlarından yüksek olmasından kaynaklanmaktadır. Ağlamaz (2006), Çakır (2014) ve Öztürk (2008) lise öğrencilerinin saldırganlık düzeylerini okul türü değişkenine göre incelemiş ve meslek lisesindeki öğrencilerin diğer liselerdeki öğrencilerden daha saldırgan olduğunu görmüştür. Uluişik, 2015 ise ortaöğretim öğrencilerinin saldırganlık düzeylerini incelemiş ve meslek lisesinde devam eden öğrencilerin fiziksel saldırganlık puanlarının Anadolu Lisesi ve Sosyal Bilimler Lisesine devam eden öğrencilerden puanlarından daha yüksek olduğunu tespit etmiştir. Bu sonuçlar araştırma sonucunu desteklemektedir. Buna karşılık orta öğretim öğrencilerinin saldırganlık düzeylerinin okul türü değişkeninin anlamlı bir farklılaşma göstermediğini ortaya koyan çalışmalarda mevcuttur. Şahin (2007) ve Yeğen (2008) ortaöğretim öğrencilerinin saldırganlık düzeylerini okul türü değişkenine göre incelemiş Genel lise, Endüstri Meslek Lisesi ve Anadolu Lisesi okul türlerinde saldırganlık puanları arasında anlamlı bir farklılık olmadığını tespit etmişlerdir. Solak (2011), Çolakoğlu ve Solak (2014) ortaöğretim öğrencilerinin saldırganlık düzeylerini okul türüne göre incelemiş ve çalışma sonucunda anlamlı bir farklılık görülmemiştir. Elde edilen bulgular incelendiğinde lise öğrencilerinin saldırganlık düzeylerinin okul türüne göre farklılaşmasının sebebi olarak okullara yerleşirken yaptıkları tercihlerin ve akademik başarı sıralamalarının etkili olduğu düşünülebilir. Meslek Liseleri ve onu takip eden Anadolu Liselerinin daha saldırgan davranışlar sergilemesinin nedeni olarak akademik anlamda mevcut olan başarısızlıkları ve başarı hedeflerinin olmaması düşünülebilir. Ayrıca okulların belirledikleri hedefler, uyguladıkları müfredat programları, okul yönetiminin belirlediği ve uyulması zorunlu olan kuralların farklı olması da öğrencilerin saldırganlık

düzeylerindeki farklılığın nedenleri arasında olduğu söylenebilir. Öğrencilerin kişisel özellikleri ve hayatlarını devam ettirmek için üniversite kazanmak zorunda oldukları düşüncesi ve bu durumun yaşattığı stresin de saldırganlığı etkilediği sayılabilecek nedenler arasındadır. Spor lisesine devam eden öğrencilerin saldırganlık düzeylerinin diğer okul türlerine göre daha düşük çıkmasının nedeni olarak sporun saldırganlık üzerindeki olumlu etkisi olarak ifade edilebilir.

Öğrencilerin spor dalı değişkenine göre saldırganlık puanları incelendiğinde sadece sözel saldırganlık puanlarında anlamlı farklılık görülmüştür. SS ve FS boyutundaki farklılık spor yapan öğrencilerin sözel saldırganlık ve fiziksel saldırganlık puanlarının spor yapmayan öğrencilerin puanlarından yüksek olmasından kaynaklanmaktadır. Maxwell (2004) sporcuların saldırganlık düzeyleri ile öfke ruminasyonu arasındaki ilişkiyi incelediği çalışmasında takım sporu yapan sporcuların bireysel spor yapan sporculardan daha saldırgan olduğunu tespit etmiştir. Maxwell ve Visek (2009) 4 spor branşı belirleyerek yaptıkları diğer bir çalışma sonucunda bireysel spor yapan sporcuların takım sporu yapan sporculardan daha az saldırgan oldukları tespit edilmiştir. Nixon (1997) çalışmasında takım sporu yapan erkek ya da kadınların bireysel spor yapan erkek ya da kadınlardan daha saldırgan olduğu sonucuna ulaşmıştır. Çakır (2014) ve Okyaz (2017) tez çalışmasının sonucunda takım sporu yapanların bireysel spor yapan sporculardan daha saldırgan olduğunu tespit etmiştir. Yurttaş (2016) üniversiteli öğrenciler yaptığı çalışmasının sonucunda takım sporu yapan öğrencilerin bireysel spor yapan öğrencilerden daha saldırgan olduğu sonucuna ulaşmıştır. Bu sonuçlar çalışmamızla paralel olup sonuçları destekler niteliktedir. Bu bulguların aksine Bostancı ve diğerleri (2017), Dalbudak (2012), Dervent (2007), Karakaya (2002), Kırkbir (2014), Solak (2011), Yıldız (2009), Yılmaz (2013) spor dalı değişkenine göre öğrencilerin saldırganlık puanlarının farklılaşmadığını ortaya koymuştur. Tutkun ve diğerleri (2011) bireysel spor yapan katılımcıların yıkıcı ve edilgen saldırganlık puanlarının takım sporu yapan katılımcılardan daha yüksek olduğunu tespit etmiştir. Kafalı ve diğerleri (2017) fiziksel saldırganlık ve düşmanlık alt boyutlarında bireysel sporlarla uğraşan sporcuların takım sporlarıyla uğraşan sporculardan daha yüksek saldırganlık puanlarına sahip oldukları ortaya çıkmıştır. Çalışmada takım sporu yapanların saldırganlık puanının bireysel spor yapanlardan yüksek çıkması takım sporlarının çok daha fazla fiziksel temas gerektirmesi ve sporcunun yalnızca kendisinin değil takım arkadaşlarının da sorumluluğunu hissetmesinden kaynaklandığı düşünülebilir. Takım sporlarında saldırganlık sadece rakip takıma değil takım arkadaşına karşı da olabilmektedir. Takım arkadaşının başarısızlığa neden olacak herhangi bir hareketi de saldırganlık nedeni olarak kabul edilebilmektedir.

Çalışmada öğrencilerin saldırganlık puanlarının aile gelir durumu değişkenine göre farklılaştığı görülmüştür. Öğrencilerin ailelerinin gelir durumu açısından fiziksel saldırganlık, sözel saldırganlık, öfke, düşmalık ve dolaylı saldırganlık puan ortalamalarında farklılıklar görülmektedir. FS boyutundaki anlamlı farklılık 1500 TL ve altında geliri olanlar ile 1501-4500 TL arasında geliri olanların puanlarının 4501 TL ve üzerinde olanların puanlarından daha yüksek olmasından kaynaklanmaktadır. SS boyutundaki anlamlı farklılığın nedeni 1501-4500TL arasında geliri olanların ortalama puanlarının 4501 TL ve üzerinde geliri olanların puanlarından yüksek olmasıdır. ÖAB boyutundaki farklılık 1501-4500 TL arasında geliri olanların puanlarının 4501 TL ve üzerinde geliri olanların puanlarından daha yüksek olmasından kaynaklanmaktadır. DAB boyutundaki farklılık ise 1501-4500 TL arasında geliri olanların puanlarının 4501 TL ve üzerinde geliri olanların yüksek olmasından kaynaklanmaktadır. DS boyutundaki anlamlı farklılık ise 1501-4500 TL arasında geliri olanların ortalama puanlarının 4501 TL ve üzerinde geliri olanların puanlarından daha yüksek olmasından kaynaklanmaktadır. Bu bulgulara göre ailesinin maddi geliri düşük olanların geliri daha yüksek olanlardan daha saldırgan oldukları bulunmuştur. Sonuçlara benzer olarak Ağlamaz (2006) ve Camadan ve Yazıcı (2017), Fidan (2016) yaptıkları çalışmada maddi kazancı az olanların yüksek olanlardan daha saldırgan olduklarını ortaya koymuştur. Aral (2004) ilköğretim 8. Sınıf öğrencilerinin saldırganlık düzeylerinde aile gelir durumu değişkeninin farklılaşmaya neden olduğunu ve farklılaşmanın gelir durumu düşük olanların yüksek olanlardan daha saldırgan olmasından kaynaklandığını tespit etmiştir. Saldırganlığın aile gelir durumu düzeyine göre farklılaştığını bulan birçok çalışma mevcuttur (Dizman ve Gürsoy, 2005; Gümüş, 2000; Masalçı, 2001; Oda, 2014). Bu sonuçlardan farklı olarak Erşan ve diğerleri (2009), Güner (1995), Kabak (2009) ve Uluişik (2015) yaptıkları çalışmalarda ailesinin maddi gelir durumu yüksek olanların saldırganlık düzeyleri düşük olanlara göre daha yüksek bulunmuştur. Bunun yanı sıra saldırganlık düzeyinin aile gelir durumuna göre farklılaşmadığı çalışmalara da rastlanmaktadır (Alp vd., 2014; Keskin, 2015; Öztürk, 2008). Bulgular değerlendirildiğinde ailesinin maddi kazancı düşük olan öğrencilerin daha saldırgan olmalarının sebebi olarak günlük ihtiyaçlarını ya da eğitim ihtiyaçlarını karşılamada sorun yaşamaları ve yaşadıkları sorunları engellenme ve kısıtlanma olarak değerlendirmeleri ve sonuç olarak da saldırgan davranışlar sergilemeleri olarak düşünülebilir. Gelir durumu yüksek olan ailelerin genellikle eğitim konusunda da daha iyi seviyelerde olduğu düşünülmektedir. Saldırganlık davranışının ailede öğrenilen bir davranış olduğu göz önünde olduğunda aile gelir durumu yüksek olan öğrencilerin yetiştirilme tarzı dolayısıyla duygularını kontrol ve ifade etme de daha kontrollü oldukları söylenebilir.

Çalışmadan elde edilen diğer bir sonuçta öğrencilerin saldırganlık puanlarının anne eğitim durumu değişkenine göre farklılaşmadığıdır. Fidan (2016) yaptığı çalışmada anne eğitim durumunun saldırganlık üzerinde anlamlı bir etkisi olmadığını tespit etmiştir. Alp ve diğerleri (2014), Cansever (2017), Derwent (2007), Kabak (2009), Kaynak (2013), Kılınç (2012), Kula (2008) ve Yılmaz (2013) yaptıkları çalışmalarının sonucunda anne eğitim seviyesi açısından öğrencilerin saldırganlık puanları arasında anlamlı bir farklılık olmadığı ortaya çıkmıştır. Çalışma bulgularından farklı olarak Ağlamaz (2006) yaptığı çalışmada anne eğitim durumu değişkeninin öğrencilerin saldırganlık düzeyinde anlamlı etkisi olduğunu saptamış ve anne eğitim düzeyi yükseldikçe saldırganlık puanlarının düştüğünü görmüştür. Bahadır ve Erdoğan, 2016; Bostancı ve diğerleri (2017), Çelik ve diğerleri (2017), Kurudirek (2014), Oda (2014), Uluişik (2015) ise çalışmalarının sonucunda anne eğitim düzeyinin saldırganlık üzerinde anlamlı etkisi olduğu tespit etmişlerdir. Çalışma bulgularına bakıldığında anne eğitim durumunun öğrencilerin saldırganlık düzeyleri üzerinde anlamlı bir etkisi olmamasının nedeni olarak anne eğitim seviyesi ne kadar yüksek olursa olsun toplumsal bakış açısının, bölgesel özelliklerin annenin çocuk yetiştirme konusunda gelenekçi olması olarak düşünülebilir. Çocukların saldırgan davranışlar sergilemelerinde anne eğitim durumunun değil annenin çocuğa karşı olan yaklaşımın ve insani ilişkilerinin, problem ya da sorunla karşılaştığında verdiği tepkinin daha etkili olduğu düşünülebilir.

Çalışmadan elde edilen bulgular baba eğitim durumu değişkenine göre değerlendirildiğinde ise yalnızca fiziksel saldırganlık puanlarında anlamlı farklılık tespit edilmiştir. FS boyutundaki farklılık baba eğitim durumu lise olan öğrencilerin puanlarının üniversite olan öğrencilerin puanlarından yüksek olmasından kaynaklanmaktadır. Derwent 2007 çalışmasında baba eğitim durumunun saldırganlık üzerinde etkili olduğunu tespit etmiş ve çalışmamıza paralel olarak baba eğitim durumu lise olanların diğer eğitim seviyelerine göre daha saldırgan olduğunu bulmuştur. Ağlamaz (2006), Bahadır ve Erdoğan (2016), Bostancı ve diğerleri (2017), Kurudirek (2014), Oda (2014), Uluişik (2015) saldırganlık ile ilgili çalışmalarının sonucu olarak baba eğitim durumunun saldırganlık puanları üzerinde anlamlı bir etkisi olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Çalışmamızın aksine saldırganlık düzeyinin baba eğitim durumu değişkenine göre farklılaşmadığının ortaya koyan çalışmalar da literatürde yer almaktadır (Alp vd., 2014; Gökbüzoğlu, 2008; Kabak, 2009; Yılmaz, 2013). Elde edilen bulgular incelendiğinde baba eğitim durumunun saldırganlık puanları üzerinde farklılığa neden olması yine toplumsal yapıyla açıklanabilir. Erkeklerin dolayısıyla babaların küçük yaşlardan itibaren saldırgan davranışlar konusunda cesaretlendirilmesi ve desteklenmesi aile içerisinde de babanın tavır ve davranışlarının daha çok kabul görmesine ve çocuğun da bu davranışları kabul edip devam ettirmesine neden olabilmektedir.

Çalışmadan elde edilen diğer bir bulgu saldırganlık ve öfke arasındaki ilişki değerlendirildiğinde; FS ile SÖ, DÖ ve İÖ boyutları arasında yüksek, pozitif ve anlamlı ilişki; tespit edilmiş, FS ile ÖK arasında yüksek düzeyde, negatif ve anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir. SS ile SÖ, DÖ, İÖ boyutları arasında yüksek düzeyde, pozitif ve anlamlı ilişki tespit edilmiş, SS ve ÖK arasında negatif ve anlamlı ilişki tespit edilmiştir. ÖAB ile SÖ, DÖ, İÖ ve ÖK (negatif) arasında yüksek düzeyde, pozitif ve anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir. DAB ile SÖ, DÖ, İÖ ve ÖK arasında yüksek düzeyde, pozitif ve anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir. DS ile SÖ, DÖ, İÖ arasında yüksek düzeyde, pozitif ve anlamlı bir ilişki DS ile Ök arasında negatif ilişki olduğu tespit edilmiştir. Saldırganlık ile öfke arasında öfke kontrolü dışında kalan tüm boyutlarda yüksek düzeyde pozitif ilişki olması öfke duygusunun saldırganlık üzerinde etkili olduğu anlamına gelir. Öfke kontrolü ile saldırganlık ölçeğinin negatif yönde ilişkisi de öfke kontrolü azaldıkça saldırganlığın arttığı anlamına gelmektedir. Çalışma bulgu ve sonuçlarımıza benzer olarak Sofia ve Cruz (2017) saldırganlığın öfkenin de içinde olduğu bazı değişkenlerle olan ilişkisini inceledikleri çalışmalarının sonucunda öfke ve provakasyonun saldırganlık üzerinde çok etkili ortaya çıkmıştır. Rugby oyuncularının kural dışı saldırganlık davranışlarının öfke ile ilişkisinin araştırıldığı başka bir araştırma sonucunda öfke, agresiflik ve profesyonelleşmenin saldırganlık üzerinde çok önemli belirleyiciler olduğu tespit edilmiştir (Maxwell ve Visek, 2009). Maxwell (2004) bir başka çalışmada öfke ruminasyonu ile saldırganlık ilişkisini incelemiş ve öfke ruminasyonunun sporcu saldırganlığı ile önemli korelasyon içerisinde olduğunu tespit etmiştir. Çinli sporcuların saldırganlık düzeylerini inceledikleri başka bir çalışmada Maxwell ve Visek (2009) saldırganlığın öfke ifade tarzları ile pozitif yönde ve öfke kontrolü ile ise negatif yönde ilişkili olduğunu tespit etmiştir. Bu bulgular çalışma bulguları ile paralellik göstermektedir. Kavussanu ve Boardley (2009) müsabaka sırasında ortaya çıkan öfke duygusunun rakibe, takım arkadaşına oyun alanındaki herhangi bir şeye karşı sergilenen saldırgan davranışlarla ilişkili olduğunu çalışmalarının sonucunda tespit etmişlerdir. Öfke duygusunun saldırganlık davranışını artırdığını ortaya çıkaran farklı bir çalışma da Conroy ve diğerleri (2001) tarafından yapılmıştır. Elde edilen bulgular değerlendirildiğinde öfke ve saldırganlık arasındaki ilişkinin yüksek çıkmasının beklenen bir sonuç olduğu söylenilebilir. Saldırganlık bir öfke ifade tarzı olarak ifade edilebilir.

Tolerans ölçeğinden alınan puanlar cinsiyet değişkenine göre değerlendirildiğinde kadınların tolerans puanlarının erkeklerden daha yüksek olduğu ortaya çıkmıştır. Ölçekten yüksek puan alınması kadınların erkeklere göre daha toleranslı olduğunu ifade etmektedir. Kaleli (2013) çeşitli üniversitelerde öğrenim gören öğrencilerin kendine saygı ve tolerans arasındaki ilişkiyi incelemiş ve kadınların erkeklerden daha toleranslı olduğunu saptamıştır. Silberman ve Snarey (1993) ergenlik dönemi çocuklarıyla yaptıkları

çalışmalarında kız çocuklarının ahlaki gelişiminin erkeklerden çok daha hızlı ve önde olduğunu görmüşlerdir. Ataş (2017) yüksek lisans tez çalışmasının sonucunda tolerans puanının cinsiyet değişkenine göre anlamlı bir şekilde farklılaştığını ortaya koymuştur. Büyükkaragöz ve diğ., kadın öğretmenlerin erkek öğretmenlerden daha hoşgörülü olduğunu çalışmalarında tespit etmişlerdir. Cinsiyet değişkenine göre tolerans puanlarının değerlendirildiği diğer bir çalışmada Kalın (2013) tolerans puanlarının kız öğrencilerin lehine farklılaştığını bulmuştur. Bu çalışmalar sonuçları bakımından değerlendirildiğinde çalışmamızı desteklemektedir. Akkoç (2011) ve Özcan (2016) farklı örneklem gruplarının tolerans düzeylerini araştırmışlar ve her iki araştırmanın sonucunda da erkeklerin tolerans puanları kadınlardan daha yüksek çıkmıştır. Yukarıda sayılan çalışmalardan farklı olarak tolerans puanlarının cinsiyet değişkenine göre farklılaşmadığını ortaya koyan çalışmalar da mevcuttur. Duran ve diğerleri (2016) hemşirelik öğrencilerinin Akandere ve diğerleri (2015) ortaöğretim öğrencilerinin tolerans puanlarını cinsiyet açısından değerlendirmiş çalışma sonucunda bir farklılık tespit edilmemiştir. Elde edilen bulgular değerlendirildiğinde kadınların erkeklerden daha toleranslı çıkmasının nedeni olarak toplumun kadınlara yüklediği ve çoğu kadın üzerinde kalıplaşan görevler düşünülebilir. Kadınlardan her zaman çok daha sabırlı, anlayışlı ve sakin olması beklenmesi ve erken çocukluktan itibaren bu yönde yetiştirilmelerinin tolerans eşiklerinin erkeklere göre daha yüksek çıkmasının nedeni olabilir.

Çalışmanın diğer bir değişkeni olan sınıf değişkenine göre tolerans puanları değerlendirildiğinde sınıf seviyesinin yükselmesi ile orantılı olarak tolerans puanlarının da yükseldiği görülmüştür. Akandere ve diğerleri (2015) sınıf değişkenine göre tolerans puanlarında anlamlı farklılık olduğunu sınıf seviyesi yükseldikçe tolerans düzeyini azaldığını tespit etmişlerdir. Sonuçlar değerlendirildiğine lise öğrenimine yeni başlayan öğrencilerin yeni bir ortama başlama ve başarı kaygısı nedeniyle yaşadıkları stresin, daha üst sınıflara yükseldikçe azalarak yerini üniversiteli olabilme endişesine bırakması ve yer edinmenin ve tanınmanın verdiği güvencüsünün tolerans düzeylerinde farklı değerlerde olmasının nedeni olarak düşünülebilir.

Tolerans ölçeğinden alınan puanlar okul türü değişkenine göre değerlendirildiğinde anlamlı farklılaşma olduğu, İmam hatipli öğrencilerin Spor lisesindeki öğrencilerden daha toleranslı olduğu anlaşılmıştır. İki okul arasındaki idari yönetim anlayışının ve uygulanan müfredat programının farklılığı, spor lisesinin çok daha fazla sportif etkinlik içerisinde olması nedeniyle buradaki öğrencilerin müsabaka endişe veya gerekliliğinden dolayı daha az tolere edici olmaları bu durumun nedeni olarak gösterilebilir. Baskın olmak, elindeki gücü fazlasıyla kullanmak sporculuğun gerekliliklerinden kabul edilmektedir ve bu sosyal yaşantılarına yansımaktadır.

Çalışmadan elde edilen bulgular spor dalı değişkenine göre değerlendirildiğinde anlamlı farklılık görülmemiştir.

Aile gelir durumu değişkenine tolerans puanları incelendiğinde anlamlı farklılık tespit edilmiştir. Tolerans puanlarındaki anlamlı 1500 TL- 4500 TL arasında aile geliri olanların puan ortalamalarının 1500 TL ve altında aile geliri olanların ortalama puanlarından yüksek olmasından kaynaklanmaktadır. Çalışma bulgularından farklı olarak Akandere ve diğerleri (2015) ve Duran ve diğerleri (2016) tolerans puanlarının aile gelir durumu değişkenine göre farklılaşmadığını tespit etmişlerdir. Elde edilen bulgular değerlendirildiğinde düşük gelire sahip ailelerin çocuklarının daha az toleranslı olmalarının nedeni olarak günlük yaşamlarında eğitim hayatlarında ihtiyaçlarını yeterince karşılayamamaları, istedikleri ortamlarda ve şartlarda gerektiği zaman ve şekilde bulunamamaları gösterilebilir. Bu engeller karşısında ailelerine, okullarına yaşadıkları sosyal çevrelerine karşı yaşadıkları kızgınlık ve yaşanan engellenmişliğin neden olduğu öfke duygusu bir nevi intikam duygusuna dönüşerek toleranslığa neden olabilir.

Tolerans ölçeği puanları anne eğitim durumu değişkenine göre değerlendirildiğinde TO puanları arasında anlamlı farklılık olmadığı bulunmuştur. Lisansüstü bba eğitim durumuna sahip olan öğrencilerin ilkökul eğitim düzeyine sahip olan öğrencilerden daha toleranslı oldukları görülmüştür. Çalışmamıza paralel olarak Duran ve diğerleri (2016) ve Akandere ve diğerleri (2015) yaptıkları çalışmada anne eğitim durumu değişkeninin tolerans puanı üzerinde anlamlı bir etkisi olmadığı ortaya çıkmıştır. Bu durumun nedeni olarak toplumsal kurallar ve maddi imkânların elverişliliği gösterilebilir.

6. SONUÇLAR ve ÖNERİLER

6. 1. Sonuçlar

Lise öğrencilerinin saldırganlık ölçeğinden aldıkları puanlar değerlendirildiğinde;

1. Erkek öğrencilerin fiziksel saldırganlık ve sözel saldırganlık düzeyleri kadın öğrencilerden yüksektir.
2. Sınıf değişkenine göre öğrencilerin saldırganlık puanları arasında anlamlı bir farklılık görülmemiştir.
3. Anadolu Lisesi ve Meslek Lisesindeki öğrencilerin saldırganlık düzeyleri diğer liselerde öğrenim gören öğrencilerden daha yüksektir.
4. Spor yapan öğrencilerin sözel saldırganlık puanları spor yapmayan öğrencilerin saldırganlık puanlarından daha yüksektir.
5. Düşük maddi gelire sahip olan öğrencilerin saldırganlık düzeyleri yüksek maddi gelire sahip olan öğrencilerden daha yüksektir.
6. Anne eğitim durumu değişkenine göre öğrencilerin saldırganlık düzeyleri değişmezken, lise baba eğitim durumu kategorisindeki öğrencilerin saldırganlık düzeyleri üniversite baba eğitim durumu kategorisindeki öğrencilerden daha yüksektir.
7. Kadın ve erkek öğrencilerin sürekli öfke puanları değişmezken dışa öfke, erkek öğrencilerin dışa öfke, içe öfke ve öfke kontrol seviyeleri kadın öğrencilerden yüksektir.
8. Sınıf değişkenine göre öğrencilerin öfke ve öfke kontrol puanları arasında anlamlı farklılık görülmemiştir.
9. Anadolu lisesinde öğrenim gören öğrencilerin sürekli öfke ve öfke kontrol seviyeleri diğer liselerde öğrenim gören öğrencilerinden, Spor lisesindeki öğrencilerin içe öfke seviyelerinin ve İmam Hatip lisesindeki öğrencilerin öfke kontrol seviyeleri diğer liselerdeki öğrencilerden daha yüksektir.
10. Spor dalı değişkenine göre sürekli öfke öfke ifade tarz puanları arasında anlamlı farklılık tespit edilmemiştir.
11. Aile gelir durumu düşük olan öğrencilerin sürekli öfke düzeyleri aile gelir durumu yüksek olan öğrencilerden, aile gelir durumu yüksek olan öğrencilerin ise öfke kontrol seviyeleri aile gelir durumu düşük olan öğrencilerden daha yüksektir.
12. Anne ve baba eğitim durumu değişkenine göre sürekli öfke öfke ifade tarz puanları arasında anlamlı farklılık tespit edilmemiştir.

13. Kadın öğrencilerin tolerans düzeyleri erkek öğrencilerin tolerans düzeylerinden daha yüksektir.
14. Sınıf seviyesi büyüdükçe öğrencilerin tolerans düzeyleri artmaktadır.
15. İmam hatip lisesindeki öğrencilerin tolerans düzeyleri diğer liselerdeki öğrencilerden daha yüksektir.
16. Aile gelir durumu yüksek olan öğrencilerin tolerans düzeyleri aile gelir durumu düşük olan öğrencilerden daha yüksektir.
17. Lisanüstü baba eğitim durumu kategorisindeki öğrencilerin diğer kategorilerdeki öğrencilerin tolerans düzeyleri diğer baba eğitim durumu kategorisindeki öğrencilerden daha yüksektir.

6. 2. Öneriler

6. 2. 1. Araştırma Sonuçlarına Dayalı Öneriler

1. Ortaöğretim öğrencilerine akademik başarının olduğu kadar sporunda gelecekleri ve kişilik gelişimleri üzerindeki olumlu etkileri öğretilebilir.
2. Sporun yalnızca rekabet ve kazanma odaklı olmaması gerektiği, kişilik ve sosyal gelişim açısından da bir gereklilik olduğu öğretilmelidir.
3. Antrenörler ve beden eğitimi öğretmenleri öğrenciler ve sporculara gerektiğinden fazla sorumluluk yükleyerek, bu duygunun yoğun strese ve dolayısıyla öfke ve saldırganlığa dönüşmesine neden olacak tavır ve davranışlardan kaçınmalıdırlar.
4. Öğrencilerin yalnızca okul içerisindeki davranışları değil okul dışında, kulüplerde ve aile içerisinde ki davranışları da gözlemlenmeli aile, kulüp ve okul işbirliği içerisinde önlemler almalı ve uygulamalıdır.
5. Üniversiteler tarafından sporcu ve antrenörlere sağlıklı ve sağlıksız öfke ifade şeklinin ayrımını anlatan konuların dâhil olduğu eğitimler verilebilir.
6. Okullarda ve kulüplerde bireysel danışmanlık yapılabilir. Bu sporcu ve ya öğrencinin sorunlarla mücadelede kendine güvenmesine yardımcı olabilir.
7. Kız ve erkek öğrenciler arasında ortaya çıkan ve erkeklerin aleyhinde olan yüksek saldırganlık seviyesini azaltmak en azından kız öğrencilerin seviyesine çekebilmek için rehberlik servisi ve okul yönetiminin işbirliği ile çalışmalar yapılmalıdır.
8. Aile gelir durumu düşük olan öğrencilerin daha saldırgan olduğu ortaya çıkmıştır. Maddi problemler kısmen de olsa düzeltilebilecek olduğundan saldırganlık

seviyesi yüksek çıkan ve maddi geliri düşük olan öğrenciler için iyileştirme çalışmaları yapılabilir.

9. Sosyal medya ve televizyonda da çocukların örnek aldığı sporcuların, kişilerin ve karakterlerin olumlu mesaj vermeleri saldırganlığı ve öfkeyi önleyici örnekler olmaları gerekmektedir.

6. 2. 2. İleride Yapılabilecek Çalışmalara Yönelik Öneriler

1. Lise öğrencilerinin saldırganlık eğilimleri, öfke kontrol seviyeleri ve tolerans düzeylerini etkileyen nedenleri tespit edebilmek için daha erken çocukluk dönemi ve aile olan ilişkiler daha derinlemesine araştırılabilir.
2. Sporun saldırganlık, öfke ve tolerans duyguları üzerindeki etkisini daha net bir şekilde tespit edebilmek için bir spor ve egzersiz programı hazırlanıp öğrencilere uygulanabilir ve sonuçlar ona göre değerlendirilebilir.
3. Sporcuların ve öğrencilerin önceden yaşamış olabilecekleri travmatik olaylar, yüksek performans beklentisi, rol model eksikliği, sorunlu aile ortamı, aile dinamikleri öfke ve saldırganlığı açıklamak için araştırılabilir.

7. KAYNAKLAR

- Achenbach T. M. (1994). Child behavior checklist and related instruments. In M. E. Maruish (Ed.), *The use of psychological testing for treatment planning and outcome assessment* (pp. 517-549). Lawrence Associates: Erlbaum.
- Açak, M. (2011). *İşitme engelli ve işitme engelli olmayan futbolcuların benlik saygıları ve saldırganlık düzeylerinin incelenmesi* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Fırat Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Elazığ.
- Ağlamaz, T. (2006). *Lise öğrencilerinin saldırganlık puanlarının kendini açma davranışı, okul türü, cinsiyet, sınıf düzeyi, anne-baba öğrenim düzeyi ve ailenin aylık gelir düzeyi açısından incelenmesi* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Samsun.
- Ahmadi, S. S., Besharat, M. A., Azizi, K. and Larijani, R. (2011). The relationship between dimensions of anger and aggression in contact and noncontact sports. *Procedia - Social and Behavioral Sciences*, 30, 247-251.
- Akandere, M., Çelik, A., Altın, M. ve Baştuğ, G. (2015). Sporun orta öğretim öğrencilerinin kendilerine karşı tolerans düzeyine etkisi. *Sportif Bakış: Spor ve Eğitim Bilimleri Dergisi*, 2(2), 59-70.
- Akdeniz, H., Demirci, D., Sekban, G. ve Yurtsever, Y. (2017). Üniversite öğrencilerinin öfke düzeylerinin karşılaştırılması (Kocaeli üniversitesi örneği). *Muş Alparslan Üniversitesi Uluslararası Spor Bilimleri Dergisi*, 1(1), 46-60.
- Akdeniz, M. (2007). *Öfke kontrolü eğitiminin lise öğrencilerinin öfke kontrolü becerilerine etkisi* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Çukurova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana.
- Akkoç, M. Ş. (2011). *Acil servis çalışanlarının tolerans düzeyleri öfke kontrolleri arasındaki ilişki* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Marmara Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Aksu Y, (2015). *Şiddet içeren suçlardan kayıtları olan bireylerin bağlanma stilleri, sürekli öfke ve öfke ifade tarzları arasındaki ilişkinin incelenmesi* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). İstanbul Üniversitesi, Adli Tıp Enstitüsü, İstanbul.
- Aktaş, V. (2001). *Çocuklarda saldırganlık ile olumsuz niyet yükleme eğilimleri arasındaki ilişkiler* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Aktop, A., Özçelik, M., Kaplan, E. ve Seferoğlu, F. (2015). An examination of assertiveness and aggression level of amateur soccer players in different age groups. *Procedia - Social and Behavioral Sciences*, 174, 1928 – 1932.
- Altın, M. (2017). *Amatör düzeyde futbol oynayan sporcuların bilişsel duygu düzenleme ve saldırganlık düzeyleri arasındaki ilişkinin incelenmesi* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Maltepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

- Altuntaş, G. (2012). *Boşanmış ebeveynler ile boşanmamış ebeveynlerin lise birinci, ikinci, üçüncü sınıflarında okuyan çocuklarının sürekli öfke ve öfke ifade tarzı, benlik saygısı ve anksiyete düzeylerinin karşılaştırılması* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Maltepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Anderson, C. A. ve Bushman, B. J. (2002). Human aggression. *Annual Review of Psychology*, 53, 27–51.
- Anooshian, L. J. (2005). Violence and aggression in the lives of homeless children: A review. *Aggression and Violent Behavior*, 10(2), 129- 152.
- Aracı, H. (2001). *Öğretmen ve öğrenciler için okullarda beden eğitimi*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Aral, N., Ayhan, A. B., Türkmenler, B. ve Akbıyık, A. (2004). İlköğretim okullarının sekizinci sınıfına devam eden öğrencilerin saldırganlık eğilimlerinin incelenmesi. *Çağdaş Eğitim Dergisi*, 29(315), 17-25.
- Arkonaç, S. A. (1998). *Psikoloji zihin süreçleri bilimi* (2. baskı). İstanbul: Alfa Basım Yayın.
- Arslan, C., Hamarta, E., Arslan, E. ve Saygın, Y. (2010). Ergenlerde saldırganlık ve kişilerarası problem çözmenin incelenmesi. *İlköğretim Online*, 9(1), 379-388.
- Arslanoğlu, C. (2012). *Farklı bölümlerde öğrenim gören beden eğitimi ve spor yüksekokulu öğrencilerinin empatik eğilim düzeyleri ve saldırganlık saldırganlık ilişkisinin incelenmesi* (Yayımlanmamış doktora tezi). Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Aslan, Ö. (2001). Hoşgörü ve tolerans kavramlarına etimolojik açıdan analitik bir yaklaşım. *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 5(2), 357-380.
- Aslan, Ş. ve Çalışkan, T. (2017). Zihinsel engellilerde egzersiz ve sportif oyun programı öncesi ve sonrası öfke durumunun karşılaştırılması. *Atatürk Üniversitesi Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi*, 19(1), 32-40.
- Atalay, Y. (2008). *Felsefi açıdan tolerans ve hoşgörü* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta.
- Ataş, T. (2017). *Psikolojik danışmanların sosyal destek anlayışı ile tolerans düzeyleri arasındaki ilişki* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Samsun.
- Atkins, M. S., Stoff, D. M., Osborne, M. L and Brown, K. (1993). Distinguishing instrumental and hostile aggression: Does it make a difference? *Journal of Abnormal Child Psychology*, 21, 355–365.
- Atkinson, R. L., Atkinson, R. C., Smith, E. E., Bem, D. J. ve Hilgard, E. R. (1990). *Introduction to psychology*, (10th ed.). Harcourt, Brace, Jovanovich: International Edition.
- Averill, R. J. (1983). Studies on anger and aggression: Implications for theories of emotion. *American Psychologist*, 38(11), 1145-1160.

- Aydın, B. (1997). *Çocuk ve ergen psikolojisi*. İstanbul: Marmara Üniversitesi Vakfı Yayınları.
- Aydın, B. (2005). *Çocuk ve ergen psikolojisi* (2. baskı). Ankara: Nobel Basımevi.
- Aydın, M. (1999). *Hoşgörünün islami temelleri: Osmanlıda hoşgörü birlikte yaşama sanatı*. İstanbul: Gazeteciler ve Yazarlar Vakfı Yayınları.
- Aydın, M. (2000). *Hoşgörünün İslami Temelleri. Osmanlıda Hoşgörü Birlikte Yaşama Sanatı*. İstanbul: Gazeteciler ve Yazarlar Vakfı Yayınları.
- Aydın, P. (2017). *Türkiye’de kadın futbol liglerinde mücadele eden sporcuların saldırganlık ve sosyal karşılaştırma düzeylerinin incelenmesi* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Dumlupınar Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Kütahya.
- Bacalu, F. (2012), The role of learning in L2 acquisition. *Linguistic and Philosophical Investigations*, 11, 129–134.
- Bahadır, Z. ve Certel, Z. (2012). Takım sporu yapan sporcularda benlik saygısı ve sürekli öfke ve öfke ifade tarz ilişkisinin incelenmesi. *Selçuk Üniversitesi Beden Eğitimi ve Spor Bilim Dergisi*, 14(2), 157-164.
- Bahadır, Z. ve Erdoğan, Ç. H. (2016). Beden eğitimi ve spor yüksekokulu öğrencilerinin saldırganlık düzeylerinin incelenmesi. *Uluslararası Eğitim Bilimleri Dergisi*. 3(7), 33-48.
- Balcioğlu, İ. (2000). *Biyolojik, sosyolojik, psikolojik açıdan şiddet*. İstanbul: Yüce Yayım.
- Balcioğlu, İ. (2003). *Sporun sosyolojisi ve psikolojisi* (1. baskı). İstanbul: Bilge Yayıncılık.
- Balcioğlu, Y., Yıldırım, E. ve Balcioğlu, İ. (2016). Spor bilimleri alanında öfke duygusu ve saldırganlığın farklı açılardan değerlendirilmesi. *İÜ Spor Bilimleri Dergisi*, 6(1), 1-9.
- Balkaya, F. ve Şahin, N. H. (2003) Çok boyutlu öfke ölçeği. *Türk Psikiyatri Dergisi*, 14(3), 192-202.
- Balkaya, F. (2001). *Çok boyutlu öfke envanterinin geliştirilmesi ve bazı semptom, gruplarındaki etkisi* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Bandura, A. (1973). *Aggression: A social learning analysis*. New York: PrenticeHall, Inc.
- Bandura, A. (1973). Social learning theory of aggression. *Journal of Communication*, 28(3), 12-29.
- Bandura, A. (1977). Self-efficacy: Toward a unifying theory of behavioral change. *Psychological Review*, 84(2), 191-215.
- Bandura, A. (1977). *Social learning theory*. Englewood Cliffs: Prentice Hall.
- Baron, R. A. and Richardson, D. R. (1994). *Human aggression (2nd ed.)*. New York, Ny: Plenum Press.
- Batlaş, A. ve Baltaş, Z. (1999). *Stres ve başa çıkma yolları*. İstanbul: Remzi Kitabevi.

- Batuhan, H. (1959). *Batıda tolerans fikrinin gelişmesi*. İstanbul: İstanbul Matbaası.
- Batuhan, H. (2007). *Semiyotik, fanatizm ve tolerans*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Baumann, S. (1994). *Uygulamalı spor psikolojisi* (C. İvizler & A. O. Özcan, Çev.). İstanbul: Alfa Basım Yayın Dağıtım.
- Baygöl, E. (1997). *Ergenin öfke tepkilerinin incelenmesi* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa.
- Bayram, Y. (2012). *Spor yapan ve yapmayan 14-18 yaş grubu öğrencilerin saldırganlık tutumlarının incelenmesi* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Dumlupınar Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Kütahya.
- Bayrı, F. (2007). *Hemşirelerin öfke ifade biçimleri ve genel sağlık durumları ile ilişkisinin incelenmesi* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Cumhuriyet Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Sivas.
- Beck, A. T. (1979). *Cognitive therapy and the emotional disorders*. Boston: International University Press.
- Bedel, A. (2011). *Kişilerarası sorun çözme beceri eğitiminin ergenlerin sürekli öfke ve öfke ifade tarzlarına etkisinin incelenmesi* (Yayımlanmamış doktora Tezi). Selçuk Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Konya.
- Berkowitz, L. (1993). *Agression*. New York: Mcgraw-Hill.
- Berkowitz, L. (1986). Some varieties of human aggression: Criminal violence as coercion, rule-following, impression-management and impulsive behaviour. In A. Campbell and J. J. Gibbs (Eds.), *Violent transactions: The limits of personality* (pp. 87–103). Oxford, New York: Basil Blackwell.
- Berkowitz, L. (1988). Frustrations, appraisals and aversively stimulated aggression. *Aggressive Behavior*, 14, 3-11.
- Berkowitz, L. (1989). Frustration-aggression hypothesis: Examination and reformulation. *Psychological Bulletin*, 106, 59-73.
- Berkowitz, L. (1990). On the formation and regulation of anger and aggression. *American Psychologist*, 45, 494-503.
- Berkowitz, L. (1993). *Aggression: Its causes, consequences and control*. New York: Academic Press.
- Berkowitz, L. (1965). *The concept of aggressive drive: some additional considerations*. New York: Academic Press.
- Biaggio, M. K., Godwin, W. H. and Baldwin, H. K. (1984). Response to interpersonal request styles by dependent and over controlled hostility personalities. *Journal of Clinical Psychology*, 40(3), 833-836.
- Bierman, K. L., Smoot, D. L. and Aumiller, K. (1993). Characteristics of aggressive-rejected, aggressive (nonrejected) and rejected (nonaggressive) boys. *Child Development*, 64, 139-151.

- Bilgin, N. (1988). *Sosyal psikolojiye giriş*. İzmir: Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.
- Birinci, R., Sivrikaya, A. H. ve Erhan, E. S. (2012). Farklı spor branşlarındaki erkek sporcuların öfke ve anksiyete düzeylerinin incelenmesi. *Türkiye Klinikleri J Sports Sci*, 4(1), 16-21.
- Bjorkqvist, K., Lagerspetz, K. and Kaukiainen, A. (1992). Do girls manipulate and boys fight? Developmental trends in regard to direct and indirect aggression. *Aggressive Behavior*, 18, 117-127.
- Blumstein, A., Farrington, D. P. and Moitra, S. (Eds.). (1985). *Delinquency careers: Innocents, desisters and persisters*. Chicago, IL: University of Chicago Press.
- Blustein, J. (1996). Intervention with excessively aggressive children: Conceptual and ethical issues. *New York Academy of Sciences*, 794, 308–317.
- Bolat, M. (2013). *Engelli çocuğu olan anne babaların tolerans düzeylerine göre tükenmişlik durumları* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Samsun.
- Bolat-Karatas, Z. (2002). *Anne-baba saldırganlığı ile lise öğrencilerinin saldırganlığı arasındaki ilişkinin incelenmesi* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Çukurova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana.
- Bostancı, N., Çoban, Ş., Tekin, Z. ve Özen, A. (2006). Üniversite öğrencilerinin cinsiyete göre öfke ifade etme biçimleri. *Kriz Dergisi*, 14, 9-18.
- Bostancı, Ö., Oda, B., Şebin, K. ve Erail, S. (2017). 11–13 yaş öğrencilerin spor yapma durumlarına göre iyimserlik ile saldırganlık düzeylerinin incelenmesi. *Atatürk Üniversitesi Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi*, 19(4), 1302-2040.
- Bowker, A., Boekhoven, B., Nolan, A., Bauhaus, S., Glover, P., Powell, T. and Taylor, S. (2009). Naturalistic observations of spectator behavior at youth hockey games. *The Sport Psychologist*, 23, 301–316.
- Bowlby, J. (1973). *Attachment and loss*. New York: Basic Books.
- Boxill, J. (2003). *Sports ethics: An anthology*. Malden: Mass. Blackwell Publishing.
- Bredemeier, B. J. (1985). Moral reasoning and the perceived legitimacy of intentionality injurious sport acts. *Journal of Sport Psychology*, 7, 110–124.
- Bredemeier, B. J. & Shields, D. L. (1986). Athletic aggression: An issue of contextual morality. *Sociology of Sport Journal*, 3, 15–28.
- Bredemeier, B. J., Weiss, M. R., Shields, D. L. and Cooper, B. A. B. (1987). The relationship between children's legitimacy judgments and their moral reasoning, aggression tendencies and sport involvement. *Sociology of Sport Journal*, 4, 48–60.
- Bridewell, B. W. & Change, E. (1997). Distinguishing between anxiety, depression and hostility: Relations to anger-in, anger-out and anger control. *Personal Individual Differences*, 22(4), 587-590.

- Briggs, X. & Souza, D. (2004). Civilization in color: The multicultural city in three millennia. *City and Community*, 3(4), 311–342.
- Buckner, J. D., Keough, M. E. and Schmidt, N. B. (2007). Problematic alcohol and cannabis use among young adults: The roles of depression and discomfort and distress tolerance. *Addict Behavior*, 32(9), 1957-1963.
- Budak, S. (2000). *Psikoloji sözlüğü*. Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.
- Buntaine, R. L. and Costenbader, V. K. (1997). Self-reported differences in the experience and expression of anger between girls and boys. *Sex Roles*, 36, 625-37.
- Burns, D. (2009). *The experience and expression of anger and aggression in dating relationships for male college athletes in contact and non-contact sports* (Unpublished master's thesis). Oklahoma State University, Oklahoma.
- Buss, A. (1961). *The psychology of aggression*. New York: John Wiley.
- Buss, A. H. and Perry, M. (1992). The aggression questionnaire. *Journal of Personality and Social Psychology*, 63(3), 452-459.
- Buss, A. H. and Warren, W. L. (2000). *Aggression questionnaire: Manuel*. Los Angeles, CA: Western Psychological Services.
- Butt, D. (1987). *Psychology of sport*. Library of congress cataloging in publication data. 86-9281.
- Büyükkaragöz, S. ve Kesici, Ş. (1996). Öğretmenlerin hoşgörü ve demokratik tutumları. *Eğitim Yönetimi*, 3, 353-365.
- Büyüköztürk, Ş., Kılıç-Çakmak, E., Akgün, Ö. E., Karadeniz, Ş. ve Demirel, F. (2012). *Bilimsel araştırma yöntemleri*. Ankara: Pegem Akademi.
- Cairns, R. B., Cairns, B. D., Neckerman, H. J., Ferguson, L. L. and Garipey, J. L (1989). Growth and aggression: I. Childhood to early adolescence. *Developmental Psychology*, 25, 320–330.
- Camadan, F. ve Yazıcı, H. (2017). Üniversite öğrencilerinde gözlenen saldırganlık eğilimlerinin çeşitli değişkenler açısından incelenmesi. *Yükseköğretim ve Bilim Dergisi*, 7(2), 225-234.
- Campano, J. P & Munakata, T. (2004). Anger and aggression among filipino students. *Adolescence*, 39(156), 757-764.
- Can, S. (2002). *Aggression questionnarire adli ölçeğin Türk popülasyonunda geçerlik ve güvenilirlik çalışması* (Yayımlanmamış uzmanlık tezi). Gülhane Askeri Tıp Akademisi, Ruh Sağlığı ve Hastalıkları Servisi Şefliği, İstanbul.
- Canbaz, M., Acet, M., Yılmaz, T. ve Şahin, M. (2015). Türkiye büyükler taekwondo milli takım seçmelerine katılan bay ve bayan sporcuların öfke düzeylerinin karşılaştırılması. *International Journal of Science Culture and Sport*, 3, 498-503.

- Carey, G. (1996). Family and genetic epidemiology of aggressive and antisocial. *Journal of Personality and Social Psychology*, 72(1), 207-217.
- Chantal, Y., Robin, P., Vernat, J. and Bernache-Assollant, I. (2005). Motivation, sportpersonship and athletic aggression: A mediational analysis. *Psychology of Sport and Exercise*, 6(2), 233-249.
- Chemtob, C. M., Novaco, R. W., Hamada, R. S. Gross, D. M. and Smith, G (1997) Anger regulation deficits in combat-related posttraumatic stress disorder. *Journal of Traumatic Stress*, 10(1), 17-36.
- Ciairano, S., Gemelli, F., Molinengo, G., Musella, G., Rabaglietti, E. and Roggero, A. (2007). Sport, stress, self-efficacy and aggression towards peers: Unravelling the role of the coach. *Cognition, Brain, Behavior*, 11(1), 175–194.
- Clay, L. D., Anderson, W. P. and Dixon, W. A (1993). Relationsheep between anger expression and stress in predicting depression. *Journal of Counseling and Development*, 72, 91-94.
- Cohen, A. J. (2004). What toleration is. *Ethics*, 115, 68–95.
- Cohen, Z. (2014). *Fiziksel ve sözel siddet davranışı ile öfke düzeyi ve dürtüsellik arasındaki ilişkinin irdelenmesi* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). İstanbul Üniversitesi, Adli Tıp Enstitüsü, İstanbul.
- Conroy, D. E., Silva, J. M., Newcomer, R. R., Walker, B. W. and Johnson, M. S. (2001). Personal and participatory socializers of the perceived legitimacy of aggressive behavior in sport. *Aggressive Behavior*, 27, 405–418.
- Corey, G. (2005). *Psikolojik danışma, psikoterapi kuram ve uygulamaları* (A. Sağlam, Çev.). Ankara: Mentis Yayıncılık.
- Corey, G. (2015). *Psikolojik danışma, psikoterapi kuram ve uygulamaları*. Ankara: Mentis Yayıncılık.
- Coulomb, G. & Pfister, R. (1998). Aggressive behaviors in soccer as related to competitive level and time: A field study. *Journal of Sport Behavior*, 21, 222-231.
- Coulomb-Cabagno, G. & Rasclé, O. (2006). Team sports players' observed aggression as a function of gender, competitive level and sport type. *Journal of Applied Social Psychology*, 36, 1980-2000.
- Crick, N. R. & Grotpeter, J. K (1995). Relational aggression, gender and social-psychological adjustment. *Child Development*, 66(3), 710–722.
- Crick, N. R., Werner, N. E., Casas, J. N., O'Brien, K. M., Grotpeter, J. K., and Markon, K. (1999). *Gender and aggression: A new look at an old problem*. In D. Bernstein (Ed.), *Gender and motivation* (pp. 75–143). Lincoln: University of Nebraska Press.
- Crick, N. R. & Grotpeter, J. K. (1995). Relational aggression, gender and social psychological adjustment. *Child Development*, 66, 710–722.
- Cüceloğlu, D. (1991). *İnsan ve davranışı*. İstanbul: Remzi Kitabevi.

- Cüceloğlu, D. (1992). *İnsan ve davranışı* (2. baskı). İstanbul: Ramzi Kitabevi.
- Cüceloğlu, D. (2003). *İnsan ve davranışı* (7. baskı) İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Çakır, H. İ., (2014). *Liseler arası müsabakalara katılan sporcu öğrencilerin saldırganlık durumlarının araştırılması* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Dumlupınar Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Kütahya.
- Çelik, A, Baş, M. ve Zengin, S. (2017). Sporcu lise öğrencilerinin saldırganlık düzeylerinin belirlenmesi. *Gaziantep Üniversitesi Spor Bilimleri Dergisi*, 2(4), 20-31.
- Çelik, A. (2017). *Devlet okullarında ve özel okullarda öğrenim gören spor yapan ve yapmayan orta öğretim öğrencilerinin saldırganlık düzeylerinin incelenmesi* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Selçuk Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Konya.
- Çelik, H. (2006). *Üniversite birinci sınıf öğrencilerinin saldırganlık tepkileri, bağlanma tarzları ve kişilerarası şemalarının incelenmesi* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Marmara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Çepni, S. (2009). *Araştırma ve proje çalışmalarına giriş*. Trabzon: Pegem Akademi.
- Çetinoğlu, G. (2016). *Bursa birinci amatör ligindeki futbolcuların özyeterlik ve saldırganlık düzeylerinin incelenmesi* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Anadolu Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü. Eskişehir.
- Dahlen, E. R. & Martin, R. C. (2005). The experience, expression and control of anger in perceived social support. *Personality and Individual Differences*, 39, 391–401.
- Dalbudak, İ. (2012). *13-15 Yaş arası görme engelli sporcuların stres ve saldırganlık düzeylerinin incelenmesi* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Ege Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, İzmir.
- Danışık, N. (2005). *Ergenlerin sürekli öfke öfke ifade tarzları ile problem çözme becerileri arasındaki ilişki* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bolu.
- Deffenbacher, J. L. & Swaim, R. C. (1999). Anger expression in mexican american and white-nonhispanic adolescent. *Journal of Counseling Psychology*, 46(1), 61–69.
- Demir, H., Sezan, T., Demirel, H., Yalçın, Y. ve Altın, M. (2017). Sporcuların öfke ifade tarzları. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 9(19), 408-414.
- Demirtürk, M. (2005). *Erbaş ve erlerin aldıkları askerlik eğitiminin tolerans düzeyini geliştirmeye etkisi* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Samsun.
- Dennhardt, A. A. & Murphy, J. G. (2011). Associations between depression, distress tolerance, delay discounting and alcohol-related problems in european açerican and african american college students. *Psychology of Addictive Behaviors*, 25(4), 595-604.

- Denzin, N. (1984). *On understanding emotion*. San Francisco: Jossey-Bass.
- Deptula, D. P., Cohen, R. (2004). Aggressive, rejected and delinquent children and adolescents: A comparison of their friendships. *Aggressive and Violent Behavior, 9*, 75-104.
- Dereceli, Ç., Kırımoğlu, H. ve Dalli, M. (2017). Assessment of trait anger and level of anger expression styles of students who studied at school of physical education and sports in terms of some variables. *European Journal of Physical Education and Sport Science, 3*(8), 2501 – 1235.
- Dervent, F., (2007). *Lise öğrencilerinin saldırganlık düzeyleri ve sportif aktivitelere katılımı ilişkisi* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Dervent, F., Arslanoğlu, E. ve Şenel, Ö. (2010). Lise öğrencilerinin saldırganlık düzeyleri ve sportif aktivitelere katılımı ilişkisi (İstanbul ili örneği). *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi, 7*(1), 521-533.
- Dilemken, M., Ada, Ş. ve Alver, B. (2011). İlköğretim II. kademe öğrencilerinin saldırganlık özellikleri. *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 10*(2), 927 -944.
- Dishion, T. J. & McMahon, R. J. (1998). Parental monitoring and the prevention of child and adolescent problem behavior. A conceptual and empirical formulation. *Clinical Child and Family Psychology Review, 1*, 61-75.
- Dishion, T. J., Patterson, G. R., Stoolmiller, M. and Skinner, M. L. (1991). Family, school and behavioral antecedents to early adolescent involvement with delinquent peers. *Developmental Psychology, 27*, 172-180.
- Dizman, H. ve Gürsoy, F. (2005). İlköğretim dördüncü ve beşinci sınıfa devam eden anne yoksunu olan ve olmayan çocukların saldırganlık eğilimleri. *Kastamonu Eğitim Dergisi, 13*(2), 437-446.
- Dodge, K. A., Lochman, J. E., Harnish, J. D. and Bates, J. E. (1997). Reactive and proactive aggression in school children and psychiatrically impaired chronically assaultive youth. *Journal of Abnormal Psychology, 106*, 37–51.
- Dodge, K. A. (1991). *The structure and function of reactive and proactive aggression*. In D. Pepler & K. Rubin (Eds.), *The development and treatment for childhood aggression* (pp. 201–219). Erlbaum; Hillsdale.
- Dodge, K. A., Bates, J. E. and Pettit, G. S. (1990). Mechanisms in the cycle of violence. *Science, 250*, 1678-1683.
- Doğan, O. (2005). *Spor psikolojisi*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Doğan, O. (2015). *Spor psikolojisi*. Ankara: Detay Yayıncılık.
- Doğan, S., Güler H. ve Kelleci M. (2001). Hastaların öfkeli davranışları karşısında hemşirelerin yaklaşımları. *C.Ü. Hemşirelik Yüksekokulu Dergisi, 5*(1), 26-31.

- Doğan, V. (2016). *Beden eğitimi ve spor yüksekokulu öğrencilerinin saldırganlık düzeyleri ile problem çözme becerilerinin tespiti* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Selçuk Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Konya.
- Dollard, J., Doob, C. W., Miller, N. E., Mowrer, O. H. and Sears, R. R. (1939). *Frustration and aggression*. New Haven, CT: Yale University Press.
- Dollard, J., Doob, L., Miller, N., Mowrer, O. H. and Sears, R. (1998). *Frustration and Aggression*. Florence, KY: Routledge.
- Donahue, E. G., Rip, B. and Vallerand, R. J. (2009). When winning is everything: On passion, identity and aggression in sport. *Psychology of Sport and Exercise*, 10, 526–534.
- Donaldson S. J. & Ronan, K. R. (2016). The effects of sport participation on young adolescent's emotional well-being. *Adolescence*, 41(162), 369-389.
- Dökmen, Ü, (2008). *Küçük şeyler 3- yaşama yerleşmek* (5. baskı). Ankara: Remzi Kitabevi.
- Dönmez, A. (1988). Televizyon ve saldırganlık. *A. Ü. Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 21(2), 56-67.
- Duncan, R. (1999). Peer and sibling aggression, An investigation of intra and behaviours: Pieces of a puzzle. *Preventing School Failure*, 42(3), 135-142.
- Duran, S., Karadaş, A. ve Kadder, E. (2016). Hemşirelik öğrencilerinin tolerans düzeyleri ile öfke kontrolleri arasındaki ilişkinin incelenmesi. *SDÜ Sağlık Bilimleri Enstitüsü Dergisi*, 7(3), 39-44.
- Edmondson, C. & Conger, J (1996). A review of treatment efficacy for individuals with anger problems: Conceptual, assessment and methodological issues. *Clinical Psychology Review*, 16, 251–275.
- Efiliti, E. (2006). *Orta öğretim kurumlarında okuyan öğrencilerin saldırganlık, denetim odacı ve kişilik özelliklerinin karşılaştırmalı olarak incelenmesi* (Yayımlanmamış doktora tezi). Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Efiliti, E. (Ed.). (2016). *Saldırganlıkla ilgili kuramsal yaklaşımlar*. Konya: Çizgi Kitabevi.
- Elias, N. (1978). *The history of manners: The civilizing process*. New York: Pantheon Books.
- Elkin, N. ve Karadağlı F. (2015). Üniversite öğrencilerinin öfke ifade tarzı ve ilişkili faktörler. *Anadolu Kliniği*, 21(1), 64-71.
- Engelhardt, G. M. (1995). Fighting behavior and winning national hockey league games: A paradox. *Perceptual and Motor Skills*, 80, 416-418.
- Erözkan, A. (2006). Öfke ile başa çıkma: Bilişsel davranışçı terapilere dayalı bir program. *Milli Eğitim Dergisi*, 171, 55-65.

- Erkiner, D. (2012). *Lise 1. sınıf öğrencilerinin saldırganlık düzeyleri ile aile işlevleri arasındaki ilişkinin incelenmesi* (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Dokuz Eylül Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İzmir.
- Eroğlu, S. (2009). *Saldırganlık davranışının boyutları ve ilişkili olduğu faktörler: lise ve üniversite öğrencileri üzerine karşılaştırmalı bir çalışma* (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Eron, L. D. (1987). The development of aggressive behavior from the perspective of a developing behaviorism. *American Psychologist*, 42(5), 435-442.
- Eron, L. D. (1994). *Theories of aggression: From drives to cognitions*. In L. R. Huesmann (Ed.), *Aggressive behavior: Current perspectives* (pp. 209-217). New York: Plenum.
- Eron, L. D., Huesmann, L. R., Dubow, E., Romanoff, R. and Yarmel, P. W. (Eds.). (1987). *Aggression and its correlates over 22 years. Childhood aggression and violence*. New York: Plenum.
- Ersanlı, E. (2014). The validity and reliability study of tolerance scale. *Journal Of Basic And Applied Scientific Research*, 4(1), 85-89.
- Ersanlı, E., Dicle, A. N. (2011). Üniversite öğretmen elemanı yetiştirme programında tolerans eğitiminin yeri ve önemi. *Uluslararası Yükseköğretim Kongresi*, 2(11), 1531-1535.
- Erşan, E. E., Doğan, O. ve Doğan, S. (2009). Beden eğitimi ve spor yüksekokulu öğrencilerinin saldırganlık düzeylerinin sosyodemografik açıdan değerlendirilmesi. *Cumhuriyet Dergisi*, 31, 231-238.
- Eys, M. A., Jewitt, E., Evans, M. B., Wolk, S., Bruner, M. W. and Lugehead, T. M. (2013). Coach-initiated motivational climate and cohesion in youth sport. *Research Quarterly for Exercise and Sport*, 84, 373-383.
- Eysenck, M. W. (2009). *Fundamentals of psychology*. Canada: Psychology Press.
- Farrington, D. P. (1995). The development of offending and antisocial behaviour from childhood: Key findings from the Cambridge study in delinquent development. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 36, 929-964.
- Fatma, H., Khan, T. F. and Husain, M. (2017). Psychobiology of aggression in sports. *Indian Journal of Health and Wellbeing*, 8 (7), 744-747.
- Fernandez, C. (Ed.). (2008). *Tolerance in the 21st century: A revised liberal defense*. Layout: Niklas Bernsand.
- Ferris, C. F. & Grisso, T. (1996). Understanding aggressive behavior in children. *Annals of the New York Academy of Sciences*, 794, 426-794.
- Feshbach, S. (Ed.). (1970). *Aggression. Carmichael's manual of child psychology*. New York: Wiley.
- Feshbach, N. (1969). Sex differences in children's modes of aggressive responses toward outsiders. *Merrill Palmer Quarterly*, 15, 249-258.

- Fiala, A. (2003). Stoic tolerance. *Res Publica*, 9, 149–168.
- Fidan, C. (2016). *İlköğretim 2. kademe (5.6.7.8. sınıf) öğrencilerinin spor yapan ve yapmayanların saldırganlık düzeylerinin bazı değişkenler açısından incelenmesi* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Kahramanmaraş.
- Flam, H. (1990). Emotional man: I. The emotional man and the problem of collective action. *International Sociology*, 5(1), 39–56.
- Flannery, D. J. (1997). *School violence: Risk, preventive intervention and policy*. New York: ERIC Clearinghouse On Urban Education, Columbia University.
- Fletcher, D., Hanton, S. and Mellalieu, S. D. (2006). An organizational stress review: Conceptual and theoretical issues in competitive sport. In S. Hanton & S. D. Mellalieu (Eds.), *Literature reviews in sport psychology* (pp. 321-373). Hauppauge, NY. Nova Science.
- Fontaine, R. G. (2005). Applying systems principles to models of social information processing and aggressive behavior in youth. *Aggression and Violent Behavior*, 11, 64-76.
- Ford, D. B. (1991). Anger and irrational beliefs in violent in mates. *Personality and Individual Differences*, 12, 211-215.
- Forsstrom-Cohen & B. Rosenbaum, A., (1985). The effects of parental marital violence on young adults: An exploratory investigation. *Journal of Marriage and the Family*, 47(2), 467-472.
- Forst, R. (2004). The limits of toleration. *Constellations*, 11(3), 312–325.
- Freedman, J. L. Sears, D.O. and Carlsmith J. M. (1978). *Sosyal psikoloji* (1. baskı). (A. Dönmez, Çev.). Ankara: İmge Kitabevi.
- Freedman, J. L., Sears, D. O. and Carlsmith, J. M. (1989). *Sosyal psikoloji* (2. baskı) (A. Dönmez, Çev.). Ankara: İmge Kitabevi.
- Freedman, J. L., Sears, D. O. and Carlsmith, J. M. (2003). *Sosyal psikoloji* (4. baskı). (A. Dönmez, Çev.). Ankara: İmge Kitabevi.
- Freedman, J. L., Sears, D. O. and Carlsmith, J. M (1998). *Sosyal psikoloji* (3. baskı). (A. Dönmez, Çev.). Ankara: İmge Kitabevi.
- Fromm, E. (1982). *Sevgi ve şiddetin kaynağı* (Y. Salman & N. İçten, Çev.). İstanbul: Palmiye Yayınevi.
- Fromm, E. (1993). *İnsandaki yıkıcılığın kökenleri* (2. baskı). İstanbul: Payel Yayınları.
- Galata, M. R. (2017). *Sporcularda testosteron ve serotonin düzeyleri ve saldırganlık ilişkisi* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Samsun.
- Geçtan, E. (1990). *Varoluş ve psikiyatri*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Geçtan, E. (1993). *Psikanaliz ve sonrası* (5. baskı). İstanbul: Remzi Kitabevi.

- Geçtan, E. (1995). *Psikodinamik psikiyatri ve normal dışı davranışlar* (9. baskı). Ankara: Remzi Kitabevi.
- Geçtan, E. (1999). *Psikanaliz ve sonrası* (7. baskı). İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Geen, R. G. (1990). *Human aggression*. Milton Keynes: Open University Press, Inc.
- George, C. and Main, M. (1979), Social interactions of young abused children: Approach, avoidance and aggression. *Child Development*, 50, 306-318.
- Geranto, B. D. (2011). *Sport psychology*. New York: Nova Science Publishers.
- Gerrig, R. J. & Zimbardo, P. G. (2012). *Psikoloji ve yaşam* (G. Sart, Çev.). Ankara: Nobel Yayınevi.
- Gezer, E., Mızrak, O. ve Çetin, M. (2014). Türkiye genç güreş milli takımı sporcularının öfke düzeyleri ile empatik eğilimleri arasındaki ilişkinin belirlenmesi. *Niğde Üniversitesi Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi*, 8(1), 105-111.
- Giles, J. & Heyman, G. D. (2005). Young children's beliefs about the relationship between gender and aggressive behavior. *Child Development*, 76(1), 107-121.
- Goldstein, A. P. & Carr, E. G. (1981). In response to aggression methods of control and prosocial alternatives. New York: Pergamon Press, Inc.
- Goldstein, J. D. & Seppo E. Iso-Ahola (2008), Determinants of parents' sideline-rage emotions and behaviors at youth soccer games. *Journal of Applied Social Psychology*, 38(6), 1442-1462.
- Gottfredson, M. R. & Hirschi, T. (1990). *A general theory of crime*. Stanford. CA: Stanford University Press.
- Goulston, M. & Goldberg, P. (2003). *Kendi yolunuzdan çekilin* (B. Çelik & İ. Özyayla, Çev.). İstanbul: Sistem Yayıncılık.
- Gökbüzoglu, B. (2008). *Ergenlerin saldırganlık düzeyleri ile problem çözme becerileri arasındaki ilişkinin incelenmesi* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Marmara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Gökççek, S. (2015). *Ortaöğretim kurumlarında spor yapan ve yapmayan öğrencilerin saldırganlık tutumlarının araştırılması* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Dumlupınar Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Kütahya.
- Gönültaş, O. (2013). *Ortaokul son sınıf öğrencilerinin öfke ve saldırganlık düzeylerinin bazı değişkenlere göre incelenmesi* (Yayımlanmış yüksek lisans tezi). Çukurova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana.
- Gözen, İ. (2017). *Özel yetenek sınavı ile öğrenci alan fakültelerdeki öğrencilerin öfke ifade tarzları* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Selçuk Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Konya.
- Grange, P. & Kerr, J. H. (2010). Physical aggression in Australian football: A qualitative study of elite athletes. *Psychology of Sport and Exercise*, 11, 36-43.

- Greydanus, D. E., Pratt, H. D., Greydanus, S. E. and Hoffman, A. D. (1992). Corporal punishment in schools: A position paper of the society for adolescent medicine. *Journal of Adolescent Health*, 13, 240–246.
- Güleç, Y. (2002). *Ergenlerin öfke yaşantıları, benlik algıları ve akademik başarı ilişkileri* (Yüksek lisans tezi). Marmara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Gümüş, T. (2000). *Kendini kabul düzeyleri farklı lise öğrencilerinin bazı değişkenlere göre saldırganlık düzeyine etkisi* (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Gün, E. (2016). *Sporcularda denetim odağı ve saldırganlık eğilimi arasındaki ilişkilerin incelenmesi* (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri.
- Gündoğdu, R. (2009). *Yaratıcı drama temelli çatışma çözme programının ergenlerde öfke, saldırganlık ve çatışma çözme becerisine etkisi* (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Gündoğdu, R. (2010). 9. sınıf öğrencilerinin çatışma çözme, öfke ve saldırganlık düzeylerinin bazı değişkenler açısından incelenmesi. *Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 19(3), 257-276.
- Güner, N. (1995). *Ergenlerin dinledikleri müzik türünün depresyon ve saldırganlık düzeyine etkisi* (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Gürsoy, K. (1999). *Batıda tolerans fikri ve osmanlı hoşgörüsü*. İstanbul: Gazeteciler ve Yazarlar Vakfı Yayınları.
- Güven, C. (2016). *Üniversite öğrencilerinin tolerans düzeyleri* (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Samsun.
- Hancerlioğlu, O. (2000). *Hoşgörü ve felsefe ansiklopedisi kavramlar ve akımlar* (2. baskı, E-I). İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Harrell, W. A. (1980). Aggression by high school basketball players: An observational study of the effects of opponent aggression and frustration-inducing factors. *International Journal of Sport Psychology*, 11, 290–298.
- Hatunoğlu, A. (1994). *Ana baba tutumları ile saldırganlık arasındaki ilişkiler* (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.
- Hochschild, A. R. (1979). Emotion work, feeling rules and social structure. *American Journal of Sociology*, 85, 551–575.
- Hochschild, A. R. (1983). *The managed heart: Commercialization of human feelings*. Berkeley, CA: University of California Press.
- Hogg, C. A. & Deffenbacher, J. L. (1986). Irrational beliefs, depression and anger among college students. *Journal of College Student Personal*, 27(4), 349-353.

- Holt, N. L., Tamminen, K. A., Black, D. E., Sehn, Z. L. and Wall, M. P. (2008). Parental involvement in competitive youth sport settings. *Psychology of Sport and Exercise*, 9, 663-685.
- Huesmann, L. R. (1987). An information processing model for the development of aggression. *Aggressive Behavior*, 14, 13-24.
- Hughes, H. M. (1988). Psychological and behavioural correlates of family violence in child witnesses and victims. *American Journal of Orthopsychiatry*, 58(1), 77-90.
- Izard, E. C. (1991). *The psychology of emotions*. New York, London: Plenum Press.
- İkizler, C. (1993). *Sporda başarının psikolojisi*. İstanbul: Alfa Basın Dağıtım.
- İmamoğlu, S. (2003). *Öğretmen adaylarının öfke ve öfke ifade tarzları ile bağlanma stilleri arasındaki ilişkinin incelenmesi* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Jaffe, P., Wolfe, D., Wilson, S. and Zak, L. (1986). Similarities in behavioural and socialmaladjustment among child victims andwitnesses to family violence. *American Journal of Orthopsychiatry*, 56(1), 142-146.
- Jarvinen, L. K. (2001). Aggressive behavior. and social problem- solving strategies: A review of the findings of a seven-year follow-up from childhood to late adolescence. *Criminal Behaviour and Mental Health*, 11, 236-250.
- Jerzy, K. (2008). Agression in sport, Esporte na América Latina: Atualidade e perspectivas. *UFPR - Curitiba - Paraná – Brasil* 30, 1-10.
- Jianghong, L. (2004). Concept analysis: Aggression. *Ment Health Nurs*, 25(7), 693–714.
- Jones, M. V. (2003). Controlling emotions in sport. *The Sport Psychologist*, 17, 471-486.
- Jones, M. V., Bray, S. R. and Olivier, S. (2005). Game location and aggression in rugby league. *Journal of Sports Sciences*, 23(4), 387-393.
- Kabak, F. (2009). *Ergenlerde spora katılımın saldırgan davranışlar üzerine etkilerinin incelenmesi* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Çukurova Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Adana.
- Kafalı, S., Hünkar, İ., Keçeci, O. ve Demiray, E. (2017). Bireysel spor ve takım sporu yapan sporcuların saldırganlık düzeylerinin araştırılması. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 10(50),386-390.
- Kağıtçıbaşı, Ç. (2010). *Günümüzde insan ve insanlar* (12. baskı). İstanbul: Evrim Yayınevi.
- Kaleli, A. (2013). *Kendine saygı ve tolerans düzeyi arasındaki ilişki* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Samsun.
- Kalın, Z. T. (2013). *Ortaokul 5. sınıf öğrencilerinin hoşgörü eğilimlerinin çeşitli değişkenler açısından incelenmesi* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Atatürk Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Erzurum.

- Kalkavan, A., Çakır, H. İ., Acet M. ve Abdurrahman, K. (2015). Rize’de liselerarası spor müsabakalarına katılan öğrencilerin saldırganlık durumlarının araştırılması. *International Journal of Sports Research*, 5, 25-41.
- Karabıyık, Ç. (2003). *Üniversite öğrencilerinde saldırganlığı yordayan bazı değişkenler* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Karadal, F. (2009). *Öfke yönetimi ve niğde üniversitesinde bir araştırma* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Niğde Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Niğde.
- Karagün E. ve Çağlayan, Ç. (2014). Sporcuların şiddete maruz kalma durumları ile öfke düzeylerinin değerlendirilmesi. *Kosbed*, 28, 113 – 127.
- Karakaya, M. A. (2002). *Takım sporu yapan sporcularla bireysel spor yapan sporcuların saldırganlık düzeylerinin karşılaştırılması* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Niğde Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Niğde.
- Karasar, N. (2012). *Bilimsel araştırma yöntemi*. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Karataş, Z. (2008). Lise öğrencilerinde öfke ve saldırganlık. *Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 17(3), 277-294.
- Karayılmaz, A. (2006). *Amatör küme futbolcularını saldırganlığa iten psiko-sosyal nedenler (Zonguldak süper amatör ligi örneği)* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya.
- Kartal, H. ve Bilgin, A. (2009). Anne- Babaların kız ve erkek çocuklarına uyguladıkları psikolojik saldırganlık davranışları. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 2(8), 230-241.
- Kassin, S., Fein, S. & Marcus, H. (2014). *Social psychology* (9th ed.). Canada: Lachina Publishing Service.
- Kavussanu, M. & Boardley, I. D. (2009). The prosocial and antisocial behavior in sport scale. *Journal of Sport and Exercise Psychology*, 31, 97-117.
- Kavussanu, M., Stanger, N. and Boardley, I. D. (2013). The prosocial and antisocial behaviour in sport scale: Further evidence for construct validity and reliability. *Journal of Sports Sciences*, 31, 1208-1221.
- Kaya, N., Kaya, H., Atar, N. Y., Turan, N., Eskimez, Z., Palloş, A. ve Aktaş, A. (2012). Hemşirelik ve ebelik öğrencilerinin öfke ve yalnızlık özellikleri. *Hemşirelikte Eğitim ve Araştırma Dergisi*, 9, 18- 26.
- Kaymak Özmen, S. (2004). Aile içinde öfke ve saldırganlığın yansımaları. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 37(2), 27-39.
- Kaynak, A. (2013). *Eğitim fakültesi öğrencilerinin duygusal zekâ düzeyleri ile saldırganlık düzeyleri arasındaki ilişkinin bazı değişkenler açısından incelenmesi* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Gaziantep Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Gaziantep.

- Keeler, L. A. (2007). The differences in sport aggression, life aggression and life assertion among adult male and female collision, contact and non-contact sport athletes. *Journal of Sport Behavior*, 30, 57-76.
- Kepenççi, Y. (2004). Sınıf öğretmenlerinde hoşgörü. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi*, 38, 250-265.
- Kerr, J. H. (1999). The role of aggression and violence in sport: A rejoinder to the ISSP position stand. *The Sport Psychologist* 13, 83-88.
- Kerr, J. H. (2002). Issues in aggression and violence in sport: The ISSP position stand revisited. *The Sport Psychologist*, 16, 68–78.
- Kerr, J. H. (2008). A critique of the competitive aggressiveness and anger scale. *Psychology of Sport and Exercise*, 9, 721–728.
- Keskin, C. (2015). *Liseler arası müsabakalara katılan sporcu öğrencilerin saldırganlık durumlarının araştırılması* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Dumlupınar Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Kütahya.
- Kılınç, E. (2012). *Genel lise 9. sınıf öğrencilerinin bazı değişkenlere ve sürekli kaygı durumlarına göre saldırganlık düzeylerinin incelenmesi* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Gaziantep Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Gaziantep.
- Kırımoğlu, H., Parlak, N., Dereceli, Ç. ve Kepoğlu, A. (2008). Lise öğrencilerinin saldırganlık düzeylerinin spora katılım düzeylerine göre incelemesi. *Niğde Üniversitesi Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi* 2(2), 147-154.
- Kırkbir, F. (2014). *Karadeniz teknik üniversitesinde okuyan ve üniversiteler arası müsabakalarda yarışan öğrencilerin saldırganlık düzeylerinin araştırılması* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Dumlupınar Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Kütahya.
- Kirker, B., Tenenbaum, G. and Mattson, J. (2000). An investigation of the dynamics of aggression: Direct observation in ice hockey and basketball. *Research Quarterly for Exercise and Sport*, 71, 373–386.
- Kirsh, S. J. (2006). *Children, adolescentens and media violence: A critical look at the research*. London: Sage Publications.
- Kors-Alan, C. (2003). *Encyclopedia of the enlightenment*. New York: Oxford University Press.
- Köknel, Ö. (1985). *Kaygıdan mutluluğa kişilik*. İstanbul: Altın Kitaplar Basımevi.
- Köknel, Ö. (1996). *Bireysel ve toplumsal şiddet*. İstanbul: Altın Kitaplar Yayınevi.
- Köksal, F. (1991). *Denetim odağı ile saldırgan davranışlar arasındaki ilişkiler* (Yayımlanmamış doktora tezi). Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.
- Kuhl, J. (1994). A theory of action and state orientations. In J. Kuhl & J. Bechmann (Eds.), *Volition and personality* (pp. 250-263). Gottingen, Germany: Hogrefe & Huber.

- Kula, E. (2008). *Endüstri meslek lisesi öğrencilerinin umutsuzluk düzeyleri ve saldırganlık durumları arasındaki ilişkinin incelenmesi* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Yeditepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Kulaksızoğlu, A. (1998). *Ergenlik psikolojisi* (6. baskı). İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Kulaksızoğlu, A. (2000). *Ergenlik psikolojisi* (7. baskı). İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Kurtyılmaz, Y. (2005). *Öğretmen adaylarının saldırganlık düzeyleri ile akademik başarıları, iletişim ve problem çözme becerileri arasındaki ilişkiler (Anadolu Üniversitesi ve Osmangazi Üniversitesi öğrencileri üzerinde bir araştırma)* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Anadolu Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Eskişehir.
- Kurudirek, İ. (2014). *Lise düzeyindeki elit hokey oyuncularının saldırganlık düzeylerinin incelenmesi* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Gazi Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Kuruoğlu, D. (2009). *Üniversite öğrencilerinin sürekli öfke düzeyleri, öfke ifade tarzları ile obsesif kompulsif semptomları arasındaki ilişki* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Maltepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Kuyurtar, M. (2000). *Ortaçağ İslam düşüncesinde hoşgörü* (Yayımlanmamış doktora tezi). Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Lagerspetz, K. M. J., Björkqvist, K. and Peltonen, T. (1988). Is indirect aggression typical of females? Gender differences in aggressiveness in 11- to 12-year-old children. *Aggressive Behavior*, 14, 403-414.
- Lahey, B. B., Waldman, I. D. and McBurnett, K. (1999). Annotation, The development of anti-social behaviour: An integrative causal model. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 40, 669-682.
- Lazovsky, R. (2007). Educating Jewish and Arab children for tolerance and coexistence in a situation of ongoing conflict: An encounter program. *Cambridge Journal of Education*, 37(3), 391-408.
- Lemerise, A.E. and Kenneth, A.D. (Eds.). (1993). *The development of anger and hostile interactions. handbook of emotions*. New York, London: Guilford Press.
- Little, T. D., Henrich, C. C., Jones, S. M. and Hawley, P. H. (2003). Disentangling the "whys" from the "whats" of aggressive behaviour. *International Journal of Behavioral Development*, 27(2), 122-133.
- Lochman, J. E & Dunn, S. E. (1993). An intervention and consultation model from a social cognitive perspective: A description of the anger coping program. *School Psychology Review*, 22(3), 458-471.
- Loeber, R & Hay, D. (1997). Key issues in the development of aggression and violence from childhood to early adulthood. *Annual Review Psychology*, 14, 371-410.
- Lopez, V. A. & Emmer, E. T. (2002). Influences of beliefs and values on male adolescents' decision to commit violent offenses. *Psychology of Men & Masculinity*. 3, 28-40.

- Lorenz, K. (1996). Ecco homo (İşte İnsan), (M. Tüzel, Çev.). *Cogito-Üç Aylık Düşünce Dergisi*, 6(7), 65-77.
- Lorenz, K. (2008). *İşte insan, saldırganlığın doğası üzerine* (V. Ataman & E. T. Güney, Çev.). İstanbul: Cumhuriyet Kitapları.
- Loughead, T. M. & Leith, L. M. (2001). Hockey coaches' and players' perceptions of aggression and the aggressive behavior of players. *Journal of Sport Behavior*, 24, 394-407.
- Lutwak, N., Panish, J. B., Ferrari, J. R. and Razzino, B. E. (2001). Shame and guilt and their relationship to positive expectations and anger expressiveness. *Adolesence*, 36(144), 641-654.
- Mamak, H. ve Dalkılıç, M. (2017). Ömer halisdemir üniversitesi beden eğitimi ve spor yüksekokulu öğrencilerinin saldırganlık düzeylerinin belirlenmesi. *International Journal of Academic Value Studies*, 3(15), 419-423.
- Mameghani, S. S. (2017). *Türkiye ve iran'daki üniversite öğrencilerinin affetme, tolerans ve mutluluk düzeylerinin karşılaştırılması* (Yayımlanmamış doktora tezi). Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Samsun.
- Martin, M. & Greenwood, C. W. (1995). *Çocuğunuzun okulla ilgili sorunlarını çözebilirsiniz* (1. baskı). (F. Zengin Dağıdır, Çev.), İstanbul: Sistem Yayıncılık.
- Martin, R. & Watson, D. (1997). Style of anger exprssion and its relation to daily experience. *Journal Of Personality and Social Psychology Bulletin*, 23(4), 285-294.
- Masalıcı, D. A. (2001). *Aile içi etkileşimlerle çocuğın saldırganlık düzeyi ve uygun davranışlarının karşılaştırılması* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Dokuz Eylül Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İzmir.
- Mathias, J. L., Mertin, P. and Murray, A. (1995). The psychological functioning of children from backgrounds of domestic violence. *Australian Psychologist*, 30, 1, 47-56.
- Mavi, S. ve Dolaşır-Tuncel, S. (2012). Sporcuların sporda hoşgörü kavramına ilişkin algıları. *Sportmetre Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi*, 4, 125-129.
- Maxwell, J. P. (2004). Anger rumination: An antecedent of athlete aggression? *Psychology of Sport and Exercise*, 5, 279-289.
- Maxwell, J. P. & Visek, A. J. (2009). Unsanctioned aggression in rugby union: Relationships among aggressiveness, anger, athletic identity and professionalization. *Aggressive Behavior*, 35, 237-243.
- Maxwell, J. P. & Moores, E. (2008). Measuring aggressiveness and anger, but not aggression? A response to the CAAS critique. *Psychology of Sport and Exercise*, 9, 729-733.
- Maxwell, J. P., Visek, A. J. and Moores, E. (2009). Anger and perceived legitimacy of aggression in male Hong Kong Chinese athletes: Effects of type of sport and level of competition. *Psychology of Sport and Exercise*, 10, 289-296.

- McAdams, C. R. & Lambie, G. W. (2003). A Changing profile of aggression in schools: Its impact and implications for school personel. *Preventing School Failure*, 47(3), 122-130.
- McKinnie, B. D. (2006). An investigation of anger styles in adolescent students. *Negro Educational Review*, 57, 35-47.
- McKinnie, B. D. (2006). An investigation of anger styles in adolescent students. *Negro Educational Review*, 57(1), 35-47.
- McKinnon, C. (2006). *Toleration: A critical introduction*. London and New York: Routledge.
- Meloy, J. R. (1988). *The psychopathic mind: Origins, dynamics and treatment*. *Journal of Forensic Sciences*, 35(6), 1502-1503.
- Mertin, M. & Mathias, J. (1991). *Children of domestic violence: effects on behavioural emotional and psychological functioning*. *Australian Psychologist*, 30, 47-56
- Meyer, M. J. (2002). Two forms of toleration. *Journal of Social Philosophy*, 33(4), 548-562.
- Miçoğulları, B. O. (2007). *Özel yetenek ve öss sınavı ile öğrenci alan öğretmenlik bölümlerinde öğrenim gören öğretmen adaylarının sürekli öfke – öfke tarz özelliklerinin karşılaştırılması* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bolu.
- Miller, N. E. (1941). The frustration-aggression hypothesis. *Psychological Review*, 48, 337-342.
- Moeller-Thomas, G. (2001). *Youth aggression and violence: A psychological approach*. London: Lawrence Erlbaum Associates.
- Mowlaie, M., Besharat, M., Pourbohloul, S. and Azizi, L. (2011). The mediation effects of self-confidence and sport self-efficacy on the relationship between dimensions of anger and anger control with sport performance. *Procedia - Social and Behavioral Sciences*, 30, 138 – 142.
- Moyer, K. E. (1968). Kinds of aggression and their physiological basis. *Communication in Behavior Biology*, 2, 65-87.
- Mudimela, S. R. (2010). Impact of level of participation on aggression, anxiety, achievement motivation and performance among soccer players. *British Journal of Sports Medicine*, 44(1), 200-206.
- Mummendey, A. & Mummendey, H. D. (1983). Aggressive behavior of soccer players as social interaction. In J. H. Goldstein (Ed.), *Sports violence* (pp. 111-118). New York: Springer-Verlag.
- Munn, L., Norman, L., Fernald, D. and Fernald, P. S. (1969). *Introduction to psychology* (2nd ed.). Boston: Houghton Mifflin Company.
- Nas, K. (2017). *Futbolcuların saldırganlık düzeyleri ile öfke tarzlarının belirlenmesi* (Yayımlanmamış doktora tezi). Gazi üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

- Nas, K. Birol, S. ve Temel, V. (2016). Futsalcıların öfke tarzlarının bazı değişkenler açısından belirlenmesi. *İnönü Üniversitesi, Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi*, 3(1), 10-22.
- Nas, K. ve Çolakoğlu, T. (2016). Futbolcuların saldırganlık düzeyleri ile öfke tarzları arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 10(53), 971-977.
- Nederman, C. J. (1994). Tolerance and community: A medieval communal functionalist argument for religious toleration. *The Journal of Politics* 56(4), 901-918.
- Nelson Jones, R. (1995). *Danışma psikolojisi kuramları* (F. Akkoyun, Çev.). Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Novaco, R. W. (1976) The function and regulation of the arousal of anger. *American Journal of Psychiatry*, 133, 1124-1128.
- Novaco, R. W. (Ed.). (1998). *Aggression*. San Diego: Academic Press.
- Oda, B. (2014). *11-13 yaş grubundaki spor yapan ve yapmayan öğrencilerin iyimserlik ile saldırganlık düzeylerinin incelenmesi* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Samsun.
- Ohbuchi, K. (1999). A social psychological analysis of accounts: Toward a universal model of giving and receiving accounts. In N. Sugimoto (Ed.), *Japanese apology across discipline* (pp. 9-45). Commack, NY: Nova Science Publishers.
- Ohbuchi, K., Kameda, M. and Agarie, N. (1989). Apology as aggression control: Its role in mediating appraisal of and response to harm. *Journal of Personality and Social Psychology*, 56, 219-227.
- Ohrnstein, P. H. (1999). Conceptualization and treatment of rage in self psychology. *Journal of Clinical Psychology*, 55(3), 283-293.
- Okyaz, B. (2017). *18-24 yaş arası tekwondo ve yüzme sporu ile uğraşan gençlerin saldırganlık düzeylerinin incelenmesi* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Kahramanmaraş.
- Olmuş, G. Ö. (2001). *Ergenlerin aile içi psikolojik örüntülere göre sürekli öfke ve öfke ifade tarzlarının incelenmesi* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Marmara Üniversitesi, Eğitim bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Omlı, J. & La Voi, N. M. (2009). Background anger in youth sport: A perfect storm? *Journal of Sport Behavior*, 32, 242-260.
- Ong, N. & C. H. (2017). Reactive stress tolerance in elite athletes: Differences in gender, sport type and competitive level. *Cognition, brain, behavior. An Interdisciplinary Journal*, 21(3), 189-202.
- Öz, S. F. (2008). *Öfke yönetimi eğitiminin ergenlerde öfke ile başa çıkma ve iletişim becerilerine etkisi* (Yayımlanmamış doktora tezi). Dokuz Eylül Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İzmir.

- Özbaydar, S. (1983). *İnsan davranışının sınırları ve spor psikolojisi*. İstanbul: Altın Kitaplar Yayınevi.
- Özcan, Ö. (2016). *Evlilik uyumu ile tolerans düzeyi arasındaki ilişki* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Samsun.
- Özdemir, N. (2014). *Kadın voleybol ve futbolcularda iletişim becerileri ve saldırganlık düzeylerinin incelenmesi* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Gaziantep Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Gaziantep.
- Özen, Ü., Eygü, H. ve Kabakuş, A. K. (2013). Üniversite öğrencilerinin sporda şiddet ve saldırganlık algıları. *Gümüşhane Üniversitesi, Sosyal Bilimler Elektronik Dergisi*, 7, 323-342.
- Özer, A. K. (1994). Sürekli öfke ve öfke ifade tarzı ölçekleri ön çalışması. *Türk psikoloji Dergisi*, 31, 26-35.
- Özer, K. A. (1994). Öfke, kaygı ve depresyon eğilimlerinin bilişsel alt yapısıyla ilgili bir çalışma. *Türk Psikoloji Dergisi*, 9(31), 26-35.
- Özgüven, İ. E. (2001). *Ailede iletişim ve yaşam* (1. baskı). Ankara: PDREM Yayınları.
- Özkatar-Kaya, E. (2010). *18-25 Yaş arası işitme engelli sporcuların stres ve saldırganlık düzeylerinin incelenmesi* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri.
- Özmen, A. (2004). *Seçim kuramına ve gerçeklik terapisine dayalı öfkeyle başa çıkma eğitim programının ve etkileşim grubu uygulamasının üniversite öğrencilerinin öfkeyle başa çıkma becerileri üzerindeki etkisi* (Yayımlanmamış doktora tezi). Ankara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Özmen, A. (2006). Anger: The theoretical approaches and the factors causing the emergence in individuals. *Ankara University, Journal of Faculty of Educational Sciences*, 39, 39-56.
- Öztürk, İ. (1990). *Anne-baba tutumlarının üniversite öğrencilerinin bağımsızlık duyguları anlama, yakınlık, basatlık, kendini suçlama ve saldırganlık düzeylerine etkisi* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Öztürk, N. (2008). *Ortaöğretim 9. sınıf öğrencilerinin saldırganlık düzeylerinin bazı değişkenler açısından incelenmesi* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). İnönü Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Malatya.
- Palmer, J. & Thakordas, V. (2003). Relationship between bullying and scores on the Buss Perry Aggression Questionnaire among imprisoned male offenders. *Aggressive Behavior*, 31, 56-66.
- Peter, G. & Beyer, E. (1999). *Saldırganlık* (Z. Kılıç, Çev.). *Spor Etkin Dergisi*, 2, 36-37.
- Petrucci, C. J. (2002). Apology in the criminal justice setting: Evidence for including apology as an additional component in the legal system. *Behavioral Sciences and the Law*, 20, 337-362.

- Popescu, G. H. (2013), Partisan differences in evaluations of the economy. *Economics, Management and Financial Markets* 8(1), 130–135.
- Price, J. M. & Dodge, K. A. (1989). Reactive and proactive aggression in childhood: Relations to peer status and social context dimensions. *Journal of Abnormal Child Psychology*, 17, 455-471.
- Puig, N. & Vilanova, A. (2013). Positive functions of emotions in achievement sports. *Research Quarterly for Exercise and Sport*, 82(2), 334-344.
- Rahimizadeh, M., Arabnarmi, B., Mizayn, M., Shahbazi, M. and Bidgoli, Z. K. (2011). Determining the difference of aggression in male and female, athlete and non-athlete students. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 30, 2264-2267.
- Raine, A. (1993). *The psychopathology of crime: Criminal behavior as a clinical disorder*. San Diego: Academic.
- Raine, A., Dodge, K., Loeber, R., Gatzke-Kopp, L., Lynam, D., Reynolds, C., Stouthamer-Loeber, M. and Liu, J. (2004). *Proactive and reactive aggression in adolescent boys*. Unpublished manuscript.
- Raine, A., Reynolds, C., Venables, P. H., Mednick, S. A. and Farrington, D. P. (1998). Fearlessness, stimulation-seeking and large body size at age 3 years as early predispositions to childhood aggression at age 11 years. *Archives of General Psychiatry*, 55, 745–751.
- Rains, J. (1980). Sports violence: A matter of societal concern. *Notre Dame Lawyer*, 55, 796-813.
- Rascle, O., Traclet, A., Souchon, N., Coulomb-Cabagno, G. and Petrucci, C. (2010). Aggressor-Victim dissent in perceived legitimacy of aggression in soccer: The moderating role of situational background. *Research Quarterly for Exercise and Sport*, 81(3), 340-348.
- Reid, J. B. & Patterson, G. R. (1989) The development of antisocial behavior patterns in childhood and adolescence. *European Journal of Personality*, 3, 107-119.
- Rice, M. & Howell, C. (2006). Differences in trait anger among children with varying levels of anger expression patterns. *Journal of Child and Adolescent Psychiatric Nursing*, 19(2), 51-61.
- Robazza, C. & Bortoli, L. (2007). Perceived impact of anger and anxiety on sporting performance in rugby players. *Psychology of Sport and Exercise*, 8, 875–896.
- Rosenthal, M. A. (2003). Sipinoza's republican argument for toleration. *The Journal of Philosophy*, 11(3), 320-337.
- Ruiz, M. C. & Hanin, Y. L. (2011). Perceived impact of anger on performance of skilled karate athletes. *Psychology of Sport and Exercise*, 12, 242–249.
- Russell, G. W. (Eds.). (1981). *Aggression in sport*. Elsevier: North holland biomedical.

- Russell, G. W. (2008). *Aggression in the sports world: A social psychological perspective*. New York: Oxford University Press.
- Ryan, K., Williams, J. and Wimer, B. (1990). Athletic aggression: Perceived legitimacy and behavioral intentions in girl's high school basketball. *Journal of Sport and Exercise Psychology*, 12, 48–55.
- Sacks, D. N., Petscher, Y., Stanley, C. T. and Tenenbaum, G. (2003). Aggression and violence in sport: Moving beyond the debate. *International Journal of Sport and Exercise Psychology*, 1, 167–179.
- Sala, G. (1997). *Zonguldak karaelmas üniversitesi öğrencilerinin öfke ifade etme biçimlerinin belirlenmesi* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Hacettepe Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Sarp, S. A. (2016). *Perceived personal control in youth soccer coaches and referees* (Unpublished doctoral dissertation). Fielding Graduate University, California.
- Savaşır, I. ve Şahin N. H. (1997). *Bilişsel davranışçı terapilerde değerlendirme: Sık kullanılan ölçekler*. Ankara: Türk Psikologlar Derneği Yayınları.
- Scherer, K. R., Abeles, R .P. and Fischer, C. S (1975) *Human aggression and conflict: Interdisciplinary perspectives*. Englewood Cliffs, NJ: Prentice Hall.
- Serbin, L. A., Moskowitz, D. S., Schwartzman, A. E. and Ledingham, J. E. (Eds.). (1991), *Aggressive. Withdrawn and aggressive/withdrawn children into adolescence*. NJ: Lawrence Erlbaum.
- Sezan, T. (2016). *Spor yapan ve yapmayan üniversite öğrencilerinin öfke ifade tarzları* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Selçuk Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Konya.
- Shaffer, D. R. (2009). *Social and personality development*. USA: Weadsworth.
- Shapcott, K. M., Bloom, G. A. and Loughhead, T. M. (2007). An initial exploration of the factors influencing aggressive and assertive intentions of women ice hockey players. *International Journal of Sport Psychology*, 38(2), 145-162.
- Sharkin, B. S. (1993). Anger and gender: Theory, research and implications. *Journal of Counseling and Development*, 71(4), 386-389.
- Sharkin, B. S. (1988).The measurement and threatment of client anger in counseling. *Journal of Counselingand Development*, 66, 361-365.
- Shokoufeh, S. (2014). *Erzurum'da farklı branşlarla ilgilenen sporcular ile spor yapmayan sedanterlerin kişilik ve saldırganlık düzeylerinin incelenmesi* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Atatürk Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Erzurum.
- Shorten, A. (2005). Toleration and cultural controversies. *Res Publica*, 11, 275-299.
- Silberman, M. A. & Snarey, J. (1993). Gender differences in moral developmen tduring early adolescence: The contribution of sex related variations in maturation. *Current Psychology*, 12(2), 163-171.

- Silva, J. M. (1983). The perceived legitimacy of rule violating behavior in sport. *Journal of Sport Psychology*, 5, 438–448.
- Silva, J. M. (1978). Assertive and aggressive behavior in sport: A definitional clarification. In C. H. Nadeau, W. R. Halliwell, K. M. Newell, & G. C. Roberts (Eds.), *Psychology of motor behavior and sport* (pp. 199–208). Champaign, IL: Human Kinetics.
- Smith, D. C. & Furlong M. J. (1998). Introduction to the special issue: Addressing youth anger and aggression in school settings. *Psychol Schools*, 35(3), 201-223.
- Sofia, R. and Cruz, J. F. A. (2016). Exploring individual differences in the experience of anger in sport competition: The importance of cognitive, emotional and motivational variables. *Journal of Applied Sport Psychology*, 28, 350-366
- Sofia, R. & Cruz, J. (2017). Unveiling anger and aggression in sports: The effects of type of sport, competitive category and success level. *Journal of Sport Psychology*, 26(2), 21-28.
- Solak, N. (2011). *Spor yapan ve yapmayan ortaöğretim öğrencilerinin saldırganlık düzeyleri ile empatik eğilim düzeyleri arasındaki ilişkinin incelenmesi* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Soykan, Ç. (2003). Öfke ve öfke yönetimi. *Kriz Dergisi*, 11(2), 19-28.
- Sönmez, V. (1994). *Program geliştirmede öğretmen el kitabı* (7. baskı). Ankara: Personel Geliştirme Merkezi.
- Sözer, M. A. ve Allahverdi, K. (2012). Genel ilköğretim ile yatılı ilköğretim bölge okulu (yibo) öğrencilerinin tolerans durumlarının incelenmesi. *Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 32(1), 19-32.
- Spielberger, C. (1999). *STAXI- (State-trait anger expression inventory): Professional manual*. Odessa, FL: Psychological Assessment Resources.
- Spielberger, C. D. (1983). Assessment of anger: The state-trait anger scale. In J. N. Butcher (Ed.), *Advances in personality assessment* (pp. 159-160). Hillsdale, NJ: Lawrence Erlbaum Associates.
- Spielberger, C. D. (1991). *Anger and anxiety in essential hypertension. Stress and emotion: Anxiety, anger and curiosity*. New York: Taylor & Francis.
- Starnes, T. M. & Peters R. M. (2004). Anger expression and blood pressure in adolescents. *The Journal of School Nursing*, 20(6), 335-342.
- Stephens, D. E. (1998). Aggression. In J. L. Duda (Ed.), *Advances in sport and exercises psychology measurement* (pp. 277–292). Morgantown, WV: Fitness Information Technology, Inc.
- Stephens, D. E. & Bredemeier, B. J. L. (1996). Moral atmosphere and judgments about aggression in girl's soccer: Relationships among moral and motivational variables. *Journal of Sport and Exercise Psychology*, 18, 158–173.

- Sternberg, K. J., Lamb, M. E., Greenbaum, C., Cichetti, C., Dawud, S., Cortes, R., Krispin, O. and Lorey, F. (1993). Effects of domestic violence on children's behaviour problems and depression. *Developmental psychology*, 29(1), 44-52.
- Stoff, D. M. & Cairns, R. B. (2014). *Aggression and violence: Genetic, neurobiological and biosocial perspectives*. Mahwah, NJ, US: Lawrence Erlbaum Associates Publishers.
- Stouthamer-Loeber, M., Loeber, R., Farrington, D. P., Zhang, Q., VanKammen, W. B. and Maguin, E. (1993). The double edge of protective and risk factors for delinquency: Interrelations and developmental patterns. *Development and Psychopathology*, 5, 683-701.
- Sukhodolsky, D., Kassinove, H. and Gorman, B. (2004). Cognitive-behavioral therapy for anger in children and adolescents: A meta-analysis. *Aggression and Violent Behavior*, 9, 247-269.
- Şahan, M. (2007). *Lise öğrencilerinde saldırganlığı yordayan bazı değişkenlerin incelenmesi* (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Şahin, A. (2014). *Spor yapan ve yapmayan bedensel engelli bireylerin öfke ifade tarzlarının araştırılması* (Yayınlanmamış doktora tezi). Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Şahin, E. S. (2007). *Psikolojik ihtiyaçları farklı lise öğrencilerinin saldırganlık düzeyleri* (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Şahin, H. (2004). Saldırganlık ölçeği geçerlik güvenirlik çalışması. *S. D. Ü Burdur Eğitim Fakültesi Dergisi*, 5(7), 180-190.
- Şahin, H. (2005). Öfke ve öfke denetiminin kuramsal temelleri. *Süleyman Demirel Üniversitesi Burdur Eğitim Fak. Dergisi*, 6(10), 1-22.
- Şanlı, S. (2014). *Futbol müsabakalarında olaylarda yer alan seyircilerin saldırganlık düzeylerinin belirlenmesi* (Yayınlanmamış doktora tezi). Gazi Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Şenel, F., (2003). Beynin gizemi. *Bilim ve Teknik Dergisi*, 9, 2-14.
- Tarhan, N. (2008). *Duyuların dili*. İstanbul: Timaş Yayınları.
- Taylor, E. (1994), Syndromes of attention deficit and over-activity. In M. Rutter, E. Taylor & L. Hersov (Eds.), *Child and adolescent psychiatry: Modern approaches* (pp. 285-308). Oxford: Blackwell Scientific.
- Taylor, E., Sandberg, S., Thorley, G. and Giles, S. (1991), *The epidemiology of childhood hyperactivity*. Oxford: Oxford University Press.
- Taylor, J. L. & Novaco, R. W. (2005). *Anger treatment for people with developmental disabilities*. Chichester: John Wiley & Sons.

- Taylor, S. E., Peplau, L. A. and Sears, D. O. (2007). *Sosyal psikoloji* (A. Dönmez, Çev.). Ankara: İmge Kitabevi.
- Tekin, A., Tekin., G. ve Eliöz, M. (2011). Kick-Boksörlerin çeşitli değişkenlere göre öfke ve saldırganlık düzeylerinin araştırılması. *Türkiye Kickboks Federasyonu Spor Bilimleri Dergisi*, 4(1),1309-1336.
- Temel, V. (2015). *Beden eğitimi öğretmenlerinin, problem çözme becerileri, karar verme stilleri ve öfke tarzları* (Yayımlanmamış doktora tezi). Karadeniz Teknik Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Trabzon.
- Temel, V., Birol, S., Akpınar, S. ve Nas, K. (2017). Öğrencilerin karar verme düzeyleri ile sürekli öfke ve öfke ifade tarzlarının belirlenmesi. *Uluslararası Anadolu Spor Bilimleri Dergisi*, 3, 122-132.
- Temel, V. ve Nas, K. (2018). Okul sporlarına katılan lise öğrencilerinin öfke düzeylerinin bazı değişkenler açısından incelenmesi. *Atatürk Üniversitesi Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi*, 20(1), 80-95.
- Temel, Z. F. ve Aksoy. A. B. (2001). *Ergen ve gelişimi: Yetişkinliğe ilk adım* (1. baskı), Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Tenenbaum, G., Sacks, D. N., Miller, J. W., Golden, A. S. and Doolin, N. (2000). Aggression and violence in sport: A reply to Kerr's rejoinder. *The Sport Psychologist*, 14, 315–326.
- Tenenbaum, G., Stewart, E., Singer, R. N. and Duda, J. (1997). Aggression and violence in sport: An ISSP position stand. *The Sport Psychologist*, 11, 1–7.
- Tiryaki, Ş. (1996). *Spor yapan bireylerin saldırganlık düzeylerinin belirlenmesi (takım ve bireysel sporlar açısından bir inceleme)* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Mersin Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Mersin.
- Tiryaki, Ş. (2000). *Spor psikolojisi*. Ankara: Eylül Kitap ve Yayınevi.
- Tok, Y. (2001). *Cinsiyet rolleri ile ilgili farklı kalıp yargılara sahip üniversite öğrencilerinin saldırganlık düzeyleri* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Topuz, R., Sanioğlu, A. ve Çağlayan, H. S. (2010). Amatör futbol oyuncularının saldırganlık düzeylerinin incelenmesi. *Selçuk Üniversitesi Beden Eğitimi ve Spor Bilim Dergisi*, 12(1), 42–49.
- Tractlet A, Moret, O., Ohl, F. and Clemence, A. (2015). Moral disengagement in the legitimation and realization of aggressive behavior in soccer and ice hockey. *Aggress Behavior*, 41(2), 123-33.
- Tractlet, A., Rasclé, O., Souchon, N., Coulomb-Cabagno, G., Petrucci, C. and Ohbuchi, K. (2009). Aggression in soccer: An exploratory study of accounts preference research quarterly for exercise and sport. *Physical Education, Recreation and Dance*, 80(2), 398–402.

- Tremblay, R. E. (2000). The development of aggressive behaviour during childhood: What have we learned in the past century? *International Journal of Behavioral Development*, 24(2), 129–141.
- Tremblay, R. E., Japel, C., Perusse, D., McDuff, P., Boivin, M. and Zoccolillo, M. (1999). The search for the age of “onset” of physical aggression. *Criminal Behaviour and Mental Health*, 9, 8–23.
- Tsai, P. C. (2000). *The lived experienced of anger in children* (Unpublished doctoral dissertation). University of Alberta, Canada.
- Tuna, D. (2012). *Çözüm odaklı kısa süreli yaklaşıma dayalı öfke kontrolü eğitim programının lise öğrencilerinin öfke kontrolü ve iletişim becerileri düzeylerine etkisi* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Dokuz Eylül Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İzmir.
- Tuncay, C. (2016). *Eksiğimiz tolerans*. İstanbul: Beta Basın Yayın Dağıtım.
- Tutkun, E., Güner, B., Ağaoğlu, S. A. ve Soslu, R. (2010). Takım sporları ve bireysel sporlar yapan sporcuların saldırganlık düzeylerinin değerlendirilmesi. *Spor ve Performans Araştırmaları Dergisi*, 1(1), 23-29.
- Türe, H. (2014). *Sosyal bilgiler öğretmenlerinin hoşgörü algısı ve hoşgörü eğitimine bakışı* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Akdeniz Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Antalya.
- URL-1, <https://dictionary.cambridge.org/tr> Cambridge dictionary. 8 Ocak 2018.
- URL-2, <http://www.tdk.gov.tr> Türk dil kurumu sözlüğü. 18 Ocak 2018.
- Türker, S. (2010). *Öğretmenlerin çatışma yönetim stratejileri ile sürekli öfke ve öfke ifade düzeyleri arasındaki ilişkilerin incelenmesi* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya.
- Uğur, M. M. (1994). *Medikal psikoloji*. İstanbul: Sahaflar Kitap Sarayı.
- Uluişik, V. (2015). *Spor yapan ve yapmayan ortaöğretim öğrencilerinin stres ve saldırganlık düzeylerinin incelenmesi* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Burdur.
- Uluişik, V. ve Pepe, K. (2015). Spor yapan ve yapmayan ortaöğretim öğrencilerinin stres ve saldırganlık düzeylerinin incelenmesi. *Uluslararası Spor Bilimleri Dergisi*, 1(1), 1-13.
- Üzüm, H., Orhan, M., Karlı, Ü., Duş, M., Yerlikaya, G. ve Gökgöz, H. (2016). Spor yapan ve yapmayan bireylerin öfke kontrol tarzlarının incelenmesi. *AİBÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 16(1), 1453-469.
- Varhan, Ş. (2016). *Orta öğretim düzeyindeki tek ebeveynli sporcu öğrencilerin 12 haftalık sportif etkinliklerinin saldırganlık ve şiddet eğilimi düzeylerine etkilerinin incelenmesi* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Dumlupınar Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Kütahya.

- Vatandaş, C. (2003). *Aile ve şiddet (Türkiye’de eşler arası şiddet)*. Afyon: Afyon Kocatepe Üniversitesi Yayını.
- Visek, A. & Watson, J. (2005). Ice hockey players’ legitimacy of aggression and professionalization of attitudes. *Sport Psychologist*, 19, 178–192.
- Voltaire, H. I. (1972). *Philosophical dictionary* (2nd ed., Vol. 1-20). London: Penguin Books.
- Wainryb, C., Shaw, L. A., Langley, M., Cottam, K. and Lewis, R. (2004). Children’s thinking about diversity of belief in the early school years: Judgments of relativism, tolerance and disagreeing persons. *Child development*, 75(3), 687-703.
- Walker, S. & Richardson, D. R. (1998). Aggression strategies among older adults: Delivered but not seen. *Aggression and Violent Behavior*, 3(3), 287-294.
- Walzer, M. (1997). *On toleration*. New Haven and London: Yale University Press.
- Webster-Noah, L. L. D. (1940). *Tolerance* webster’s twentieth – century dictionary. New York: Publishers Guild, Inc.
- Weiner, B. (1995). *Judgment of responsibility: A foundation for theory of social conduct*. New York: Bratford Press.
- West, D. & Farrington, D. P. (1973). *Whobecomes delinquent?* London: Heinemann.
- Westen, D. (1996). *Psychology: Mind, Brain and Culture*. Canada: John Wiley & Sons, Inc.
- Widmeyer, W. N., Dorsch, K. D., Bray, S. R. and Mcguire, E. J. (2002). The nature, prevalence and consequences of aggression in sport. In J. M. Silva & D. E. Stevens (Eds.), *Psychological foundations of sport* (pp. 328–351). Boston: Ally & Bacon.
- Wittmann, M., Arce, E. and Santisban, C. (2008). How impulsiveness, trait anger and extra circular activities might affect higher aggression in school children. *Personality and Individual Differences*, 45, 618-623.
- Yalçın, Y. (2009). *Spor tatmininin sporcuların stres ve saldırganlık düzeyleri üzerindeki etkisi* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri.
- Yavuzer, Y. (2009). *Saldırganlığı önlemeye yönelik psiko-eğitim programlarının lise öğrencilerindeki etkisinin incelenmesi* (Yayımlanmamış doktora tezi). Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Yavuzer, Y. ve Karataş, Z. (2013). Ergenlerde otomatik düşünceler ile fiziksel saldırganlık arasındaki ilişkide öfkenin aracı rolü. *Türk Psikiyatri Dergisi*, 24(2), 117-123.
- Yazgan, S. (2007). *Öfke kontrolü ile tolerans düzeyi arasındaki ilişki* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Samsun.

- Yeğen, B. (2008). *Ortaöğretim öğrencilerinin sosyal uyumları ile saldırganlık düzeyleri arasındaki ilişkinin incelenmesi* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Yeditepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Yıldırım-Araz, G. (2017). *Spor yapan bireylerin kaygı düzeyleri, saldırganlık eğilimleri ve yaklaşma-uzaklaşma tepkilerinin incelenmesi* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Trakya Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Edirne.
- Yıldırım, M. (2017). Futbol seyircilerinin saldırganlık davranışlarına ilişkin görüşlerinin belirlenmesi. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 10(50), 1046-1057.
- Yıldız, M. (2008). *Farklı liglerde yer alan futbolcuların kişilik tipleri ile sürekli öfke-öfke ifade tarzlarının incelenmesi* (Yayımlanmamış doktora tezi). Gazi Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Yıldız, S. (2009). *Spor yapan ve spor yapmayan ortaöğretim öğrencilerinin saldırganlık düzeylerinin incelenmesi* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Selçuk Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Konya.
- Yılmaz, N. (2004). *Öfke ile başa çıkma eğitiminin ve grupta psikolojik danışmanın ergenlerin öfke ile başa çıkabilmeleri üzerindeki etkileri* (Yayımlanmamış doktora tezi). Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Yılmaz, S. (2013). *Spor yapan ve yapmayan ortaöğretim öğrencilerinin empatik eğilimleri ile saldırganlık düzeyleri arasındaki ilişkinin incelenmesi* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Yeditepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Yöndem, Z. ve Bıçak, B. (2008). Öğretmen adaylarının öfke düzeyi ve öfke tarzları. *Uluslar Arası İnsan Bilimleri Dergisi*, 5(2), 1-15.
- Yörükhan, T. (2007). *Semiyotik, fanatizm ve tolerans*. Ankara :Nobel Basımevi.
- Yurttaş, H. (2016). *Spor yapan ve yapmayan üniversite öğrencilerinin saldırganlık düzeylerinin incelenmesi* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Atatürk Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Erzurum.
- Yürüşen, M. (1993). *Liberal kuramda politik ve moral bir kavram olarak hoşgörü* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Zengin, Ö. (2010). *Bireysel mücadele sporlarındaki (taekwondo, judo, güreş) elit sporcuların kişilik özellikleri ile öfke düzeyleri arasındaki ilişkinin incelenmesi* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Gazi Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Zorlu, E. (2017). *Öfke denetimi eğitim programının lise öğrencilerinin sürekli öfke ve öfke ifade tarzlarına etkisi* (Yayımlanmamış doktora tezi). Necmettin Erbakan Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Konya.

8. EKLER

Ek 1. Araştırma İzni

T.C.
TRABZON VALİLİĞİ
İl Millî Eğitim Müdürlüğü

Sayı : 82438636/604.01/1488122

10/02/2016

Konu:Uygulama İzni (Selma ÇAVDAR)

VALİLİK MAKAMINA

KTÜ Eğitim Bilimleri Enstitüsü Beden Eğitimi Anabilim Dalında Doktora öğrencisi olan Selma ÇAVDAR'ın "Liseler Arası Spor Müsabakalarına Katılan Öğrencilerin Spor Dalına Göre Öfke Kontrolleri, Saldırganlık Eğilimleri ve Tolerans Düzeylerinin Araştırılması" konulu tez çalışmasında kullanılacak "Kişisel Bilgi Formu, Öfke ve Öfke İfade Tarzları Ölçeği, Saldırganlık Ölçeği, Tolerans Ölçeği anket formlarının, ekli listede yer alan okullarda öğrenim gören öğrencilere yönelik olarak okul müdürlerinin de uygun göreceği zamanlarda uygulama isteği Müdürlüğümüzce uygun görülmektedir.

Makamlarınızca da uygun görüldüğü takdirde olurlarınıza arz ederim.

Hızır AKTAŞ
Millî Eğitim Müdürü

O L U R
.../.../2016

Mustafa GÜRDAL
Vali a.
Vali Yardımcısı

Trabzon Valiliği İl Millî Eğitim Müdürlüğü
Telefon : (0 462) 2302094-1411
e-posta : trabzonmema@meb.gov.tr

Bilgi için: Mesut KAŞ (Şb.Mdr.)
Faks : (0 462) 23043 74
İnt.Adresi : Trabzon.meb.gov.tr

Ek 2. Veri Toplama Araçları

SÖ		Hiç Uygun Değil	Çok Az Uygun	Biraz Uygun	Çok Uygun	Tam Uygun
Her bir ifadeyi dikkatli bir şekilde okuduktan sonra, bunun sizin için ne derece geçerli olup olmadığını ifadenin yanındaki kutucukları işaretleyerek belirtiniz. Lütfen her ifadeyi bir kez işaretleyiniz ve cevaplanmamış hiçbir ifade bırakmayınız.						
1	Arkadaşlarım çok münakaşacı olduğumu söylerler.					
2	Şans hep başkalarına gülüyor, onlardan yana oluyor.					
3	Birden parlarım ama çabuk sakinleşirim.					
4	Kendimi sık sık diğer insanlarla tartışırken bulurum.					
5	Bazen hayatın bana adaletli davranmadığını düşünürüm.					
6	İnsanlarla aynı fikirde olmazsam, onlarla tartışmaktan kendimi alıkoyamam.					
7	Bazen ortada hiçbir neden yokken parlarım.					
8	Kız ya da erkek birisi beni kıskırtırsa ona vurabilirim.					
9	Bazen niye bu kadar katı olduğumu merak ediyorum.					
10	Tanıdığım insanları tehdit ettiğim olmuştur.					
11	Biri çok üzerime geldiğinde, sıkıştırdığında ona vurabilirim.					
12	Öfkemi kontrol etmekte çok zorluk çekerim.					
13	Eğer çok kızarsam o kişinin yaptığı işleri berbat edebilirim.					
14	Kapıyı arkadan gelenin yüzüne çarpacak kadar çıldırabilirim.					
15	İnsanlar bana patronluk tasladıklarında, onların inadına işi ağırdan alırım.					
16	İnsanlar bana nazik davrandıklarında ne isteyeceklerini merak ederim.					
17	Her şeyi dağıtacak kadar çılgınlaşabilirim.					
18	Bazen sevmediklerim hakkında dedikodu yayar, onlara çamur atarım.					
19	Ben sakin biriyim.					
20	İnsanlar beni kızdırlarsa, onlara gerçek düşüncelerimi söyleyebilirim.					
21	Bazen insanların arkamdan bana güldüklerini hissederim.					
22	İstediğimi elde edemediğim zaman, kızgınlığımı gösteririm.					
23	Bazen birine vurma isteğimi kontrol edemem.					
24	Pek çok insandan daha sık kavga ederim.					
25	Eğer biri bana vurursa bende ona vururum.					
26	Arkadaşlarımla aynı fikirde olmadığımda açıkça söylerim.					
27	Haklarımı korumak için şiddete başvurmam gerekirse, hiç çekinmem.					
28	Fazla dostça davranan yabancılara güvenmem.					
29	Bazen kendimi patlamaya hazır bir bomba gibi hissederim.					
30	Beni gerçekten rahatsız edenlere susarak, ilgilenmeyerek tepki veririm.					
31	Arkadaşlarının arkamdan, benim hakkımda konuştuklarını bilirim.					
32	Bazı arkadaşlarım, benim düşünmeden hareket ettiğimi düşünürler.					
33	Bazen hiçbir şey düşünemeyecek kadar kıskanç olurum.					
34	El şakası yapmaktan hoşlanırım.					

Lütfen yan sayfaya geçiniz >>>

Ek 2'nin Devamı

ÖİTÖ		HIÇ	BİRAZ	OLDUKÇA
Her bir ifadeyi dikkatli bir şekilde okuduktan sonra, bunun sizin için ne derece geçerli olup olmadığını ifadenin yanındaki kutucukları işaretleyerek belirtiniz. Lütfen her ifadeyi bir kez işaretleyiniz ve cevaplanmamış hiçbir ifade bırakmayınız.				
1	Çabuk parlarım.			
2	Kızgın mizaçlıyım.			
3	Öfkesi burnunda bir insanımdır.			
4	Başkalarının hataları, yaptığım işi yavaşlatınca kızarım.			
5	Yaptığım iyi bir işten sonra takdir edilmemek canımı sıkır.			
6	Öfkelenince kontrolümü kaybederim.			
7	Öfkelendiğimde ağızıma geleni söylerim.			
8	Başkalarının önünde eleştirilmek beni hiddetlendirir.			
9	Engellendiğimde içimden birilerine vurmak gelir.			
10	Yaptığım iyi bir iş kötü değerlendirildiğinde çılgına dönerim.			
11	Öfkemi kontrol ederim.			
12	Kızgınlığımı gösteririm.			
13	Öfkemi içime atarım.			
14	Başkalarına karşı sabırlıyım.			
15	Somurtur ya da sürat asarım.			
16	İnsanlardan uzak dururum.			
17	Başkalarına iğneli sözler söylerim.			
18	Soğukkanlılığımı korurum.			
19	Kapıları çarpmak gibi şeyler yaparım.			
20	İçin için köpürürüm ama gösteremem.			
21	Davranışlarımı kontrol ederim.			
22	Başkalarıyla tartışırım.			
23	İçimde, kimseye söyleyemediğim kinler beslerim.			
24	Beni çileden çıkaran her neyse saldırırım.			
25	Öfkem kontrolden çıkmadan kendimi durdurabilirim.			
26	Gizliden gizliye insanları epeyce eleştiririm.			
27	Belli ettiğimden daha öfkeliyimdir.			
28	Çoğu kimseye kıyasla daha çabuk sakinleşirim.			
29	Kötü şeyler söylerim.			
30	Hoşgörülü ve anlayışlı olmaya çalışırım.			
31	İçimden insanların fark ettiğinden daha fazla sinirlenirim.			
32	Sinirlerime hâkim olamam.			
33	Beni sınırlendirenlere, ne hissettiğimi söylerim.			
34	Kızgınlık duygularımı kontrol ederim.			

Ek 2'nin Devamı

Sevgili Arkadaşlar;

Bu anket formu, ilse öğrencilerinin birtakım sportif özelliklerinin belirlenmesi amacıyla hazırlanmıştır. Kişisel amaçlar için anket sonuçlarından yararlanılmayacağından isim yazmanıza gerek yoktur. Bu nedenle istenilen bilgileri içtenlikle cevaplamanız, araştırmanın sağlıklı sonuç vermesi açısından oldukça önemlidir.

Yardım ve katkılarınız için teşekkür ederim.

Arş. Gör. Selma ÇAVDAF

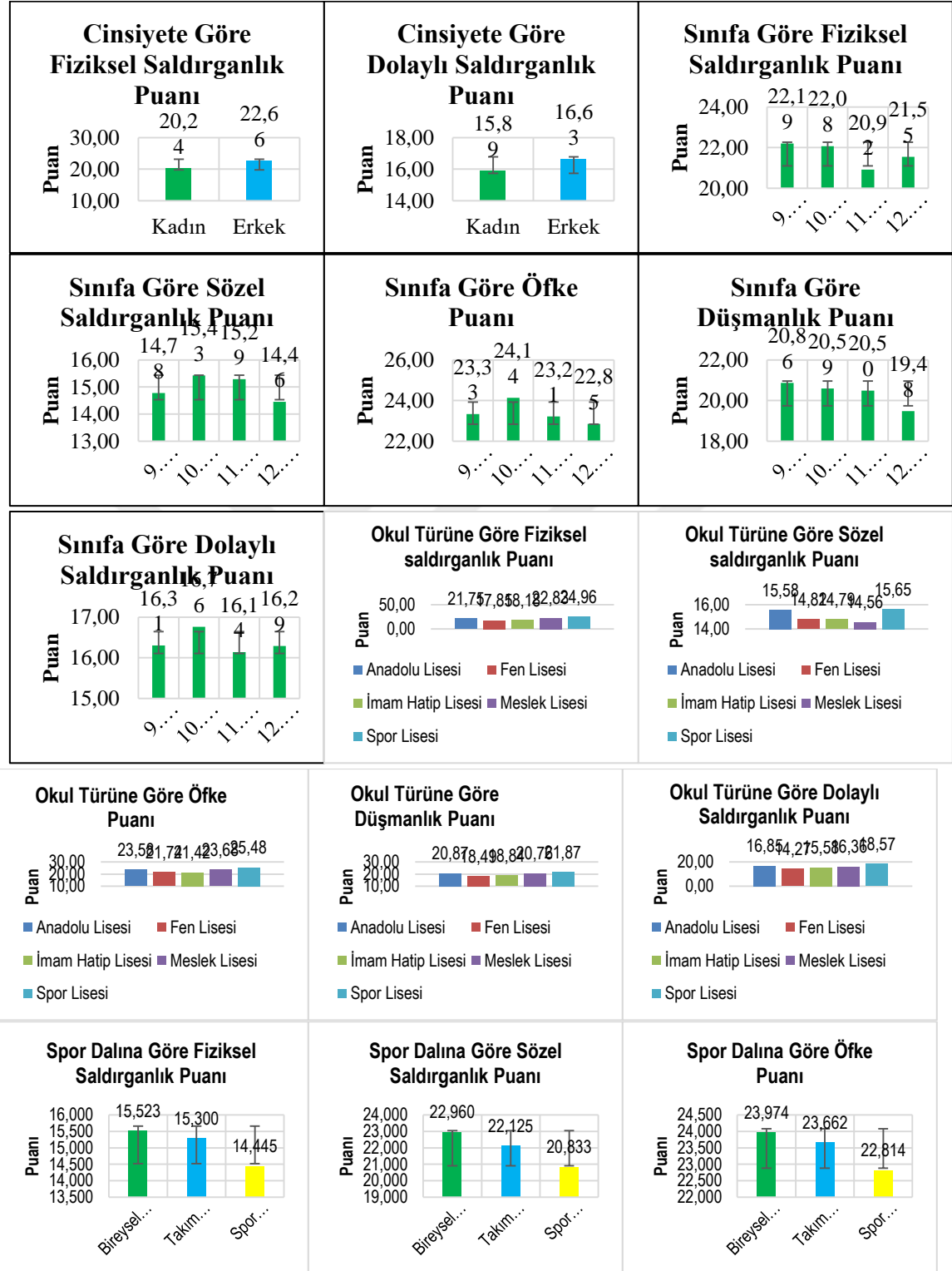
Karadeniz Teknik Üniversitesi Beden Eğitimi ve Spor Yüksekokulu

1. Cinsiyet Kadın Erkek
2. Sınıf 9 10 11 12
3. Okul Türü Anadolu Lisesi Fen Lisesi İmam Hatip Lisesi Meslek Lisesi Spor Lisesi Diğ
4. Spor Dalı Takım Sporları [.....] Bireysel Sporlar [.....]
5. Genel not ortalaması [.....]
6. Ailenizin gelir durumu 1300TL'den az 1300TL – 4530TL 4530 ve üstü
7. Baba eğitim durumu Okuryazar Değil Okuryazar İlkokul Ortaokul
- Lise Üniversite Lisansüstü
8. Anne eğitim durumu Okuryazar Değil Okuryazar İlkokul Ortaokul
- Lise Üniversite Lisansüstü

TÖ		Hiç Katılmıyorum	Bazen Katılmıyorum	Kararsızım	Bazen Katılıyorum	Tamamen Katılıyorum
1	Hakkımın yenilmesi beni rahatsız eder.					
2	Anlamsız sorulara tahammül edemem.					
3	Başka kültürden birisiyle evlilik yapabilirim.					
4	Giyim tarzıma karışmalarına tahammül edemem.					
5	Çevremdekilerin bana güvensizliklerine dayanamam.					
6	Yeni tanıştığım birisinin lakayt tavırlarına tahammül edemem.					
7	Kendini beğenenlerden nefret ederim.					
8	Dikkatimin dağıtılmasından rahatsız olurum.					
9	Kaprisli insanlara katlanamam.					
10	Aşırı ısrarcı insanları sevmem.					
11	İnsanların hatalarını kabul etmelerini beklerim.					

Lütfen arka sayfaya geçiniz >>

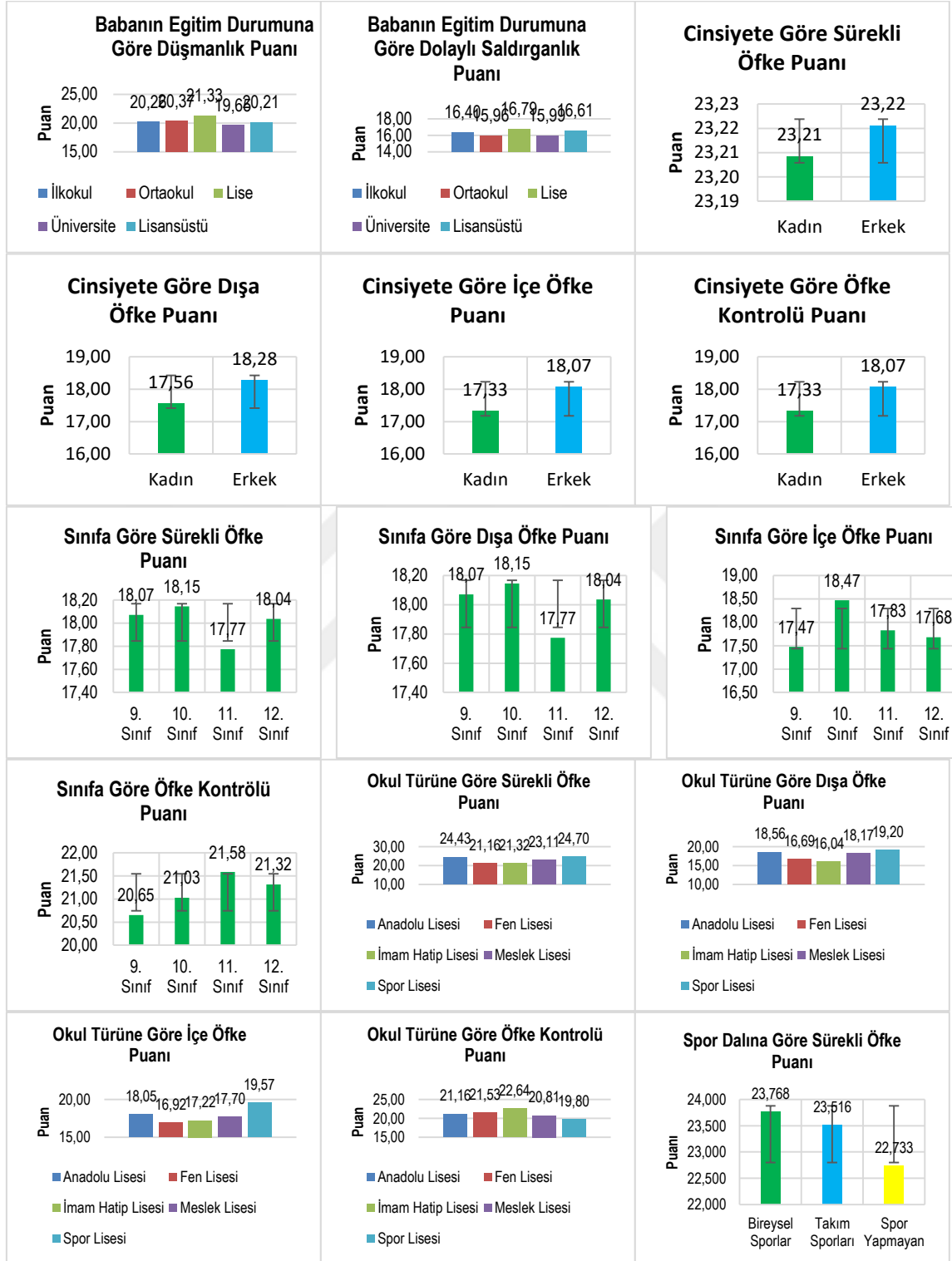
Ek 3. Değişkenlere Ait Grafikler

Ek 3'ün Devamı

Ek 3'ün Devamı

Ek 3'ün Devamı

Ek 3'ün Devamı

9. ÖZGEÇMİŞ ve İLETİŞİM BİLGİLERİ

1985 yılında Trabzon'da doğdu. İlk, orta ve lise öğrenimini Trabzon'da tamamladı. 2006 yılında Atatürk Üniversitesi Ağrı Eğitim Fakültesinde başladığı lisans eğitimini 2010 yılında Karadeniz Teknik Üniversitesi Beden Eğitimi ve Spor Yüksekokulu Beden Eğitimi ve Spor Öğretmenliği Bölümünde bölüm ikincisi olarak tamamladı.2010 yılında Karadeniz Teknik Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Beden Eğitimi ve Spor Anabilim Dalında yüksek lisans eğitimine başlandı. 2012 yılında Karadeniz Teknik Üniversitesi Beden Eğitimi ve Spor Yüksekokulu Beden Eğitimi ve Spor Öğretmenliği bölümünde Araştırma Görevlisi olarak göreve başladı. 2013 yılında yüksek lisans eğitimini tamamladı ve aynı yıl KTÜ Eğitim Bilimleri Enstitüsü Beden Eğitimi ve Spor Anabilim Dalı'nda doktora eğitimine başladı. Araştırmacı evli ve bir çocuk annesidir.

Selma ÇAVDAR

Adres : Trabzon Üniversitesi, Spor Bilimleri Fakültesi, TRABZON

E-Posta : selmasoyyigit@ktu.edu.tr

Tel : (0462) 377 71 55